

2019

ROMD

NYERE TID

BEVARING

FORMIDLING

ARKÆOLOGI

ROMU 2019

Årsskrift for museumsorganisationen ROMU

ROMU 2019

© Forfatterne og Museumsforlaget ROMU 2019

Redaktion: Stefanie Høy Brink

Omslag og grafisk tilrettelæggelse: Trine Sejthen

Redaktionen er afsluttet i februar 2020

Papir: Omslag: Munken Lynx, Indhold: Arctic matt

Tryk: Dystan & Rosenberg Aps

Skrifttyper: Gotham | Adobe Garamond Pro

ISBN 978-87-90243-02-9

EAN 9788790243012

Museumsforlaget

ROMU

Indhold

06

LEDER

Morten Thomsen Højsgaard

08

REDAKTØRENS FORORD

Stefanie Høy Brink

10

DETEKTOR, DANEFÆ OG DEPOTFUND

12

DET STORE BILLEDE

Cille Krause

28

KOBBERØKSEN FRA GLIM

Emil Winther Struve

40

LEJREGÅRDSDEPOTET. ET FUND FRA DEN SENE BONDESTENALDER

Jens Winther Johannsen

52

ÅRETS YNGSTE DANEFÆFUND

Cille Krause

62

POP UP-UDSTILLING SOM STRATEGISK PRAKSIS

Isabella No'omi Fuglø og Amalie Evé Wulff

72

KOM MED OS

74

FØLELSEN AF GASOLIN'

Mia Ramsing Jensen

92

AKSOM

Louise Dahl Christensen

106

BORGERINDDRAGELSE I MUSEALT REGI

Isabella No'omi Fuglø, Stefanie Høy Brink
og Ditte Nedergaard Mikkelsen

124

PÅ JAGT I HISTORIEN

126

HVIS KRIGEN BLEV VARM

Laura Maria Schütze og Niels Villadsen

150

EN GÅDE ER LØST

Ralph Sonne

166

PÅ JAGT EFTER ROSKILDE GRÅBRØDREKLOSTER

Jesper Langkilde

186

OVERSIGT OVER ARKÆOLOGIEN 2019

Ole Thirup Kastholm

GODE FORBINDELSER

Myriader af mennesker myldrede frem på vejbanerne, da Kronprinsesse Marys Bro over Roskilde Fjord blev indviet lørdag den 28. september 2019. Det var en folkefest med kronprinsessen selv i front til den officielle åbning og omkring 10.000 deltagere i broløb. Både symbolsk og reelt har broen skabt nye forbindelser over og omkring fjorden. Den er blevet en visuel markør. Samtidig har broen givet alle, der bor på egnen, noget ekstra at tale om. Kan det nu betale sig at betale for at køre over?

For ROMU har åbningen af broen været en historisk oplagt anledning til at sætte fokus på forbindelser i kulturhistorien. "Forbundet" hedder den mini-udstilling, som Frederikssund Museum, Færggården, skabte til anledningen i efteråret 2019 med eksempler på alt fra fortidens billetpriser til den nyeste sang om at bygge bro.

Museer har på mange måder meget til fælles med broer: Det handler om at skabe forbindelser. Mellem gæsterne og genstandene. Mellem nutiden og fortiden. Mellem de mennesker, der som oftest kommer på museet sammen med andre.

ROMU udspringer af Roskilde Museumsforening, som blev grundlagt den 12. november 1929, og som derfor også i 2019 kunne fejre 90-års fødselsdag. I løbet af de 90 år er indsatsen med at bevare, åbne og udbrede kulturarven blevet udvidet fra Roskilde til også at omfatte kommunerne Lejre og Frederikssund. Og som et stadig nyt skud på stammen er museet for pop, rock og ungdomskultur, Ragnarock, kommet til. Dermed har ROMU bygget bro og rakt ud til stadig flere mennesker, om flere og flere kulturhistoriske emner i et stadig større geografisk perspektiv.

"Jeg fik mit første kys til en koncert med Gasolin' tilbage i 1970'erne – og jeg er sammen med ham endnu," kommenterede en af de mange, mange gæster, der har valfartet til Ragnarock for i 2019 at se den nye særudstilling om Danmarks måske største rockband. Museet formår på én gang at vise det autentiske frem og at fremkalde følelser, erindringer

og stemninger. Det er endnu en bro, her mellem den ydre fysiske virkelighed og den indre psykologiske dimension, som museumsoplevelsen også bygger på.

Årbogen ROMU samler årets viden og indsigter, som dygtige mennesker med tilknytning til museumsorganisationen ROMU har frembragt. Fra detektorfund med national betydning i Gl. Lejre over brugeroplevelser med rock og pop i Roskilde til skeletter, der vælter frem, ikke af skabene, men af undergrunden til minde om oldtidens mennesker og samfundsformer, når nye anlægsarbejder og broprojekter skal føres ud i livet.

Tilsammen viser artiklerne en kolossal spændvidde, en dyb faglighed og en lyst til at formidle stoffet, som kendetegner organisationen med knap 100 ansatte, 10 besøgssteder i området omkring Roskilde Fjord og én samlende ambition om at lade mennesker møde fortiden i nutiden for sammen at skabe en fornuftig fremtid.

I 2019 valgte flere mennesker end nogensinde før, nemlig 188.771, at lægge vejen forbi et af museerne under ROMU. Det er faktisk lidt af en folkefest, der udfolder sig, når så mange mennesker i løbet af et år får en oplevelse med museet som rum, som sted, som kulturinstitution, som historieformidler, som brobygger på stadig flere og nye måder. Interessen bekræfter os i, at det kan betale sig at arbejde ihærdigt med at forske i og formidle historie og gøre kulturarven tilgængelig for nuværende og kommende generationer.

Velkommen til en årbog, velkommen til et museum og velkommen til en egn, der skaber gode forbindelser for myriader af mennesker. Hvert år på sin helt egen facon.

God læselyst!

Morten Thomsen Højsgaard
Museumsdirektør

Redaktørens forord

Kig op. Se på verden omkring dig. Vi bliver ofte opfordret til at se det hele lidt fra oven. Men nogle gange skal man kigge ned. Helt ned. Under mulden. Når graveredskabet støder på det uventede, eller når detektoren siger en lyd. Lyden af forventning. Lyden af spænding over, hvad jorden gemmer. Når endnu en brik til fortidens puslespil er fundet. Den "brik" der er endnu en del af vores kulturarv.

Detektorføreren. Skoleeleven. Rockfanen. Dette års årbog er et vidnesbyrd om netop borgernes indflydelse og store betydning for museumsarbejdet. Det viser fundene. Udstillingerne. Skolesamarbejdet. Inddragelsen.

Årbogens første artikler handler om genstande, som frivillige detektorførere og amatørarkæologer har fundet, når de i deres fritid i følgeskab med viljestyrke og tålmodighed har ledt efter fortidens spor under vores fødder. De indtager en vigtig plads, og detektorarkæologien var således emnet for årets pop up-udstilling på Lejre Museum, som man også kan læse om i dette års årbog.

Den store særudstilling i 2019 handlede om Gasolin' og her var vores brugere også centrale medspillere. Hvordan man indkapsler og formidler en ikke så fjern fortid og den særlige stemning omkring en musikkultur og fangruppe i Gasolin'-udstillingen "Så kom med mig", kan man læse om i "En følelse af Gasolin'".

Samarbejdet og inddragelsen af borgerne omkring os står helt centralt i ROMUs virke. ROMUs forskellige måder at arbejde med undervisning, inddragelse og samarbejde kan man også læse mere om i dette års udgivelse.

Jagten på fortiden gør sig gældende i artiklen "På jagt efter Gråbrødre-kloster", hvor arkæologiske undersøgelser suppleret med georadarundersøgelser gør os klogere på klostrets placering og udstrækning.

Under jorden kommer vi også i artiklen "Hvis krigen blev varm", der giver et sjældent indblik i det beredskab, som var allestedsnærværende og alligevel skjult under den kolde krig. Og endelig går vi i selskab med Ralph Sonne på jagt i kunstneren H. A. Brendekildes liv i artiklen "En gåde er løst", hvor vi får et indblik i kunstnerens liv i Jyllinge og dets sammenhæng med to af hans værker.

Afslutningsvis kan du læse lidt om de arkæologiske undersøgelser, som fandt sted i 2019.

Farverne i ROMU 2019 er inspireret af farveskalaerne, der har kendetegnet nogle af ROMUs større aktiviteter i 2019: "En følelse af Gasolin'" på Ragnarock, "At gå med detektor - Suset fra fortiden" på Lejre Museum, "Forbundet" på Frederikssund Museum, Færggården og ROMUs 90-års fødselsdag. Forsidebilledet er således også et forsøg på at formidle bredden i vores virke.

Lad dig med dette års årbog inspirere af, hvordan vi mødtes i 2019. Din mening, dit engagement og din historie tæller. Så kig op eller kig ned. Men først og fremmest sæt dig godt til rette med ROMU 2019.

God læselyst.

Stefanie Høy Brink,
Museumsinspektør og redaktør

DETEKTOR,
DANEFÆ OG
DEPOTFUND

Det store billede

Cille Krause

- detektorfund fra ROMUs område

Billedet af vores fortid kan sammenstykket på mange måder. En af de måder, der har fået større betydning de sidste årtier, er detektorarkæologien. Her går de mange frivillige på jagt efter fortidens spor, med metaldetektorer, en god portion gå-påmod og ikke mindst tålmodighed. Denne vedholdenhed har medført tusindvis af nye metalfund, der både har givet os helt ny viden og suppleret den viden, vi havde i forvejen. Langtfra alle fund er værd at tage med hjem, der er både skrald og skrot mellem fundene. Men nogle fund skiller sig ud ved at være intet mindre end kulturarv.

Formålet med denne artikel er at give et indblik i nogle af de fund, der er indkommet til ROMU i årets løb. Det er desværre ikke muligt at omtale alle fund, så nogle enkelte er udvalgt. Det betyder dog ikke, at de fund, der ikke er medtaget, ikke er vigtige. Alle de kulturhistoriske metalfund fra fortiden er med til at sammenstykke det store billede af vores fortid.

→ Fig. 1: **a:** Urnesfibel fundet af Håkan Svensson ved Allerslev. Datering til 1000-1150 e.Kr. **b:** Fuglefibel fundet af Johannes M. Sundberg ved Ledreborg. Datering til 1000-1100 e.Kr. **c:** Fragment af trefliget spænde fundet af Nourali Shahrokhi-Berenigani ved Gundsømagle. Datering til 750-1050 e.Kr. **d:** Korsformet fibel fra Kontinentet fundet af Tobias Bondesson ved Ørsted. Datering til 800-900 e.Kr. **e:** Bøjlefibel fundet af Kaare Bøgh-Jensen ved Lindholm. Datering til 1-375 e.Kr. **f:** Trompetfibel fundet af Tobias Bondesson ved Ørsted. Datering til 1-160 e.Kr. **g:** Pladefibel fundet af Michael Jensen ved Ørsted. Datering til 550-750 e.Kr. Størrelsesforhold: 1:1

↗ Fig. 2: Til venstre: Patrice til smykkefremstilling fundet af Peter Bjørnstrup ved Kornerup. Til højre ses et eksempel på et smykke fremstillet over en lignende, dog lidt mindre, patrice. Dette sølvhængesmykke er fundet på Omø i Museum Vestsjællands ansvarsområde. Foto: Museum Vestsjælland.² Størrelsesforhold: 1:1

Alle kulturhistoriske metalfund fra fortiden er med til at vise det store billede af vores fortid.

TID OG MODELUNER

Nogle af de genstande, der bringer glæde hos både detektorførerne og arkæologerne, er fibler – dvs. dragtspænder, der har holdt sammen og pyntet på fortidens tøj. Fibler er særligt gode i dateringsøjemed. Det skyldes, at moden, dengang som nu, skifter. Når det kommer til fibler og modeluner, har arkæologerne godt overblik over, hvad der var populært til hvilke tider. Derfor kan fibler ofte bruges til at tidsbestemme, hvornår der var aktiviteter på et givent sted. Og så er fibler interessante, fordi de er håndgribelige og personlige genstande, der har siddet på fortidens mennesker. Tættere på dem kan man næsten ikke komme.

På figur 1a-g ses et udvalg af disse fibler. De har meget forskellige aldre, men fælles for dem er, at de hver især er karakteristiske for hver deres tid og dermed gode at bruge i dateringsøjemed.

Men fibler er ikke de eneste fund fra "smykke-kategorien", der er fremkommet i ROMUs område i 2019. Der fremkom nemlig også en relativt sjælden patrice (model) til at fremstille meget eksklusive smykker med. (fig. 2) Smykketypen kaldes ofte for "Hiddenseesmykker" efter et berømt fund fra øen Hiddensee ved Tysklands kyst.¹

Modellen synes måske lidt trist, men de smykker, man fremstillede med den, var meget prangende. De var af tyndt guld- eller sølvblik, som blev presset ned over modellen, og efterfølgende blev smykket forsynet med yderligere pynt. En sådan model vidner om tilstedeværelsen af guld- og sølvsmedekunst på et meget højt niveau. Den er fra vikingetiden, dateret til 900-1000 e.Kr., og fundet af Peter Bjørnstrup ved Kornerup.

VERDEN OMKRING OS

Detektorfundene er meget forskellige, men man kan ofte "sortere" dem i grupper eller temaer, der tillader os at belyse forskellige sider af det levede liv i fortiden. Der er overlap mellem de forskellige grupper – således kan en fibel f.eks. både belyse modeluner, dragtskik, signalværdi (f.eks. hvis den er udsmykket med symboler), social status (f.eks. hvis den er lavet af et særligt eksklusivt materiale) eller internationale kontakter, hvis den er kommet langvejsfra. Og netop det med internationale kontakter er et felt, hvor detektorfundene i dén grad har været med til at udvide vores faglige horisont og givet indblik i den store udveksling, der har været gennem tiden. Aldrig er der fremkommet så mange "fremmede" fund, som efter detektorerne blev taget i brug.

Intet sted er isoleret, og der har altid været kontakt mennesker imellem. Det gælder også kontakt med mennesker, der boede længere væk end ens lokalmiljø. Kontakterne kunne være direkte mellem to mennesker, eller de kunne ske gennem flere led i en lang kæde.

Nogle detektorfund kommer endog meget langvejsfra og har været i kontakt med et eller flere par hænder, inden de er endt i ROMUs ansvarsområde. De er således meget håndgribelige beviser for fortidens

møder med det fremmede. Selve møderne og minderne om dem er for længst glemt, men tilbage er de ting, der blev givet, handlet eller på anden vis udvekslet.

En del af de "fremmede" fund giver os glimt af mødernes væsen: Her er mønter fra både Romerriget, Rusland og Orienten, kirkelige sager, klædeplomber og fibler fra Kontinentet samt en sjælden kobberøkse fra det nuværende østrigske område (se Emil Winther Struves artikel på side 28). De fleste af disse eksotiske genstande har ikke været hvermandseje, men har været forbeholdt eliten.

Også et skattefund med mønter trækker tråde ud i verden. Mønterne i dette fund (fig. 3c), der er gjort af Rickey Kruse Pedersen og Jørgen Rasmussen ved Sæby, stammer således fra det nuværende engelske område. I skattefundet er der også små stykker sølvklip – eller betalings-sølv – og det hele er fra vikingetiden, 750-1050 e.Kr. Fundet afventer en nærmere gennemgang af Nationalmuseets mønteksperter, og det er således et oplagt eksempel på, hvordan museer kan arbejde sammen om den faglige del af detektorfundene.

De er håndgribelige beviser for fortidens møder med det fremmede. Selve møderne og minderne om dem er for længst glemt, men tilbage er de ting, der blev givet, handlet eller på anden vis udvekslet.

Fra samme egn har Rickey Kruse Pedersen fundet et specielt vægtlod. (fig. 4) Det er lavet af en klump bly, hvorpå der er monteret et lille gyldent beslag. Dette beslag er oprindeligt fra det irske område og formentlig fra 700-årene. Det kan have siddet på inventar i en kirke eller være fra en fornem husholdning. Efterfølgende er det fjernet fra den oprindelige genstand for derefter at indgå i en ny sammenhæng på en ny genstand. Under alle omstændigheder er det et godt eksempel på nogle af de aktiviteter og kontakter, der har været over lange afstande i forhistorien. Denne type vægtlodder var indtil for 10-15 år siden sjældenheder, men gruppen er vokset takket være detektorførerne og deres metaldetektorer.³

3

4

Af lidt nyere dato, men i den grad en genstand, der vidner om udenlandske aktiviteter, er en blyampul til helligt vand. (fig. 6) Den er fra den sene del af middelalderen, 1400-1536 e.Kr., og fundet af Hans Poul Henrik Jakobsen ved Nr. Hyllinge. Her er tale om en lille beholder, der blev brugt til transport af helligt vand fra pilgrimsdestinationer – det vil sige hellige steder, man kunne besøge som en god kristen.⁴ Disse destinationer kunne være her i Norden eller så langt væk som Sydeuropa eller Mellemøsten.⁵ Vandet havde en beskyttende og hellig funktion. Stemplet på beholderens side kan afsløre, hvor den er hjembragt fra. Stemplet på den aktuelle ampul er blomsterlignende, men temmelig udvisket. Det er derfor ikke muligt at bestemme dens ophav på nuværende tidspunkt. Fremstillingen af pilgrimssouvenirs var alsidig i Europa, og den kan nærmest betegnes som en industri i middelalderen. Ud over ampullerne drejer det sig især om forskellige typer emblemer til at sy på tøjet. En sådan ampul eller et pilgrismærke er et meget håndgribeligt vidnesbyrd om en persons rejse til en pilgrimsdestination. Det har ikke været en tur uden omkostninger og risici, men det har været en tur, man som en god kristen har prioriteret at gennemføre.

↑ Fig. 4: Irsk vægtslod fundet af Rickey Kruse Pedersen ved Sæby. Størrelsesforhold: 2:1.

← Fig. 3: **a:** Denar (romersk mønt) fundet af Tobias Bondesson ved Ørsted. **b:** Arabisk mønt fundet af Hans P.H. Jakobsen ved Venslev. **c:** Et skattefund med engelske sølvmonter og sølvklip fundet af Rickey Kruse Pedersen og Jørgen Rasmussen ved Sæby. **d:** Sølvmonter fra Det Tysk-romerske Rige fundet af Tommy H. Olesen ved Ågerup. **e:** Russisk mønt, 5 kopek fra år 1790 fundet af Iohannes M. Sundberg ved Ørsted. Størrelsesforhold: 1:1.

TEGN FRA GUD OG HVERMAND

Således kan detektorfund som f.eks. ampuller og pilgrimsmærker hjælpe os med at belyse nogle af de tanker eller "tankesæt", som fortidens mennesker har levet efter. Men de står ikke alene – langt flere af fortidens metalfund kan være nyttige i den sammenhæng. Det kan de, fordi genstande ikke bare opstår af sig selv, de er resultatet af en række bevidste til- og fravalg. Den udformning, som genstandene har, giver os en række informationer om, hvad man foretrak, og hvordan man tænkte, eksempelvis i forbindelse med de signaler, man som individ gerne ville afsende.

Mennesker har til alle tider haft brug for at kunne signalere forskellige budskaber via symboler, mærker og tegn. Det kan både være deres tilhørsforhold til en bestemt tro, hvem de var, og hvilken status de havde, eller hvilken oprindelse og værdi deres ejendele eller handelsvarer havde. Denne slags tegn kan genfindes med detektor.

Nogle eksempler på tegn er således en gruppe "Guds lam-fibler" fra den tidlige middelalder, der sandsynligvis har signaleret, at man var kristen.⁷ Guds lam – eller *Agnus Dei* – forestiller Jesus i form af et lam, ofte med glorie og holdende en fane eller et kors (fig. 8). En sådan fibel har "overlappende" funktion, idet den både, rent praktisk, kunne holde sammen på dragtens dele og, mere kommunikerende, kunne signalere bærerens kristne ståsted.

Mennesker har til alle tider haft brug for at kunne signalere forskellige budskaber via symboler, mærker og tegn.

Der er også oldsager, der bruges i kommunikation af en helt anden karakter. Eksempelvis seglstamper, der kunne tjene som identifikation af ejeren og som bindende juridisk underskrift. Ved at bruge sin seglstampe på et dokument, hvor den stemples ned i (oftest) voks, kunne man "underskrive" dokumenter. I ROMUs område er der i 2019 indleveret fem seglstamper. Heraf er de to fra middelalderen, mens de andre er fra nyere tid (fig. 9). Den ene middelalderlige seglstampe er cirkulær og fundet af Ole Sommer ved Ramsømagle. Den anden middelalderlige seglstampe er spidsoval og fundet af Rickey Kruse Pedersen nær Sæby. Hvilken familie eller person de har tilhørt, afventer nærmere undersøgelse.

Men der er også fundet mere handelsrelaterede mærker, f.eks. klædeplomber, som er små blymærker, der har siddet på ruller med stof, hvoraf stoffets oprindelse og dets kvalitet fremgår.⁸

En sådan klædeplombe er fundet ved Værebros af Flemming Kurzweg (fig. 5). Det er meget sjældent, at vi bliver oplyst om detektorfundenes præcise datering, men denne fundtype adskiller sig. På den ene side af plomben ses årstallet 1577 indstempet. Den anden side er dekoreret med en streg og nogle tværstreger. Plomben har været fastgjort til en rulle med tekstil, hvor den fungerede som et "garantibevis" for kvaliteten. Stemplet på plomben viser også produktionsstedet for tekstilet. Der kan være tale om håndværkerens unikke mærke på den ene side og byvåbnet på den anden side. I middelalderen og renæssancen var det især fra Holland og Belgien, man importerede klædestoffer.

Et af de nyeste fund fra vores område, der skal indleveres til danefævurdering på Nationalmuseet, er et brødtegn fra omkring 1850 (fig. 7). Det svarede til værdien af et brød, og med det i brug behøvede brødkusken ikke at køre rundt med rigtige penge på sig. Det er fundet ved Sæby af Kaare Bøgh-Jensen, som selv fandt ud af, at bageren var Frederik Nielsen (født 1826, død 1875).⁹ Det er således et godt eksempel på, at det ikke kun er detektorfundne oldsager, der er relevante for vores billede af fortiden og med til at bidrage til den fælles fortælling.

↓ Fig. 5: Klædeplombe med årstallet 1577 trykket ind i overfladen. Begge sider vises. Fundet af Flemming Kurzweg ved Værebros. Størrelsesforhold: 2:1.

→ Fig. 6: Fragment af blyampul til helligt vand, fundet af Hans Poul Henrik Jakobsen ved Nr. Hyllinge. Fragmentet er lagt oven på et foto af en intakt blyampul for at vise, hvordan stykket fra Nr. Hyllinge oprindeligt har været udformet.⁶ Størrelsesforhold: 1:1.

↓ Fig. 7: Brødtegn fundet af Kaare Bøgh-Jensen ved Sæby. Foto viser både forside og bagside af brødtegnet. Tegnet kan henføres til bageren Frederik Nielsen (1826-1875). Størrelsesforhold: 2:1.

6

7

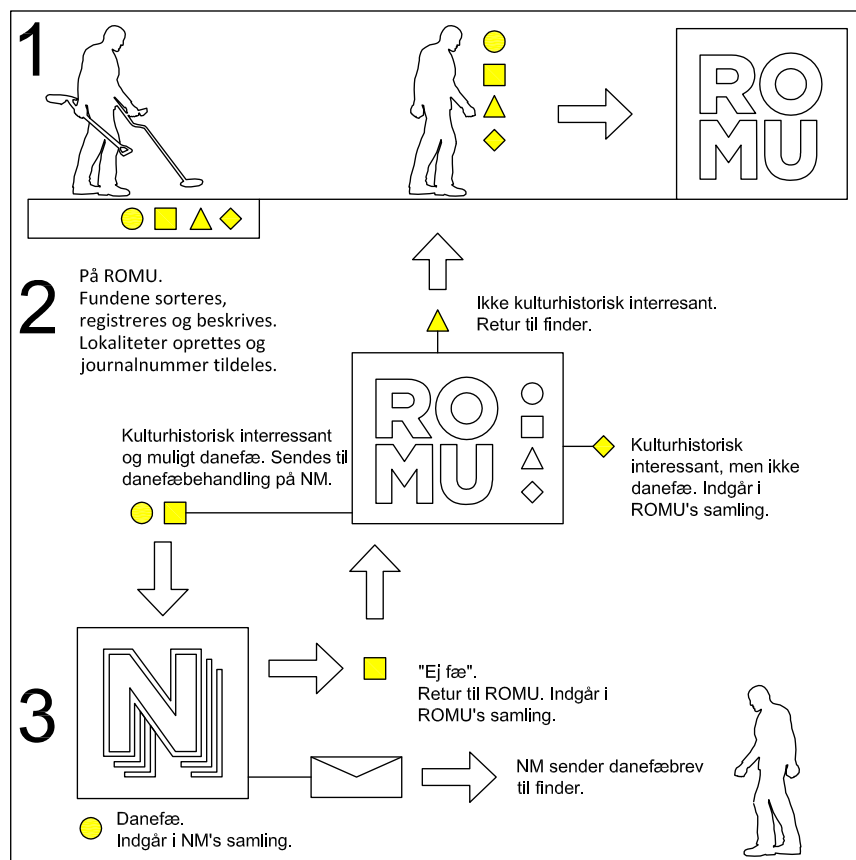
8

↑ Fig. 8: Guds lam-fibler. Til venstre fundet af Tobias Bondesson ved Ørsted. Til højre fundet af Rickey Kruse Pedersen ved Sæby. Selv om de ser forskellige ud, er de begge dekoreret med et stiliseret lam. På eksemplaret til højre, der er mest "naturalistisk", ses et tydeligt kors placeret over ryggen på dyret. Størrelsesforhold: 2:1.

→ Fig. 9: Seglstamper fra middelalderen. Øverst til venstre fundet af Ole Sommer ved Ramsømagle. Øverst til højre fundet af Rickey Kruse Pedersen ved Sæby. Nyere tids signeter. Til venstre fundet af Michael Jensen ved Ørsted. I midten signet med tekstrebus fundet og afkodet af Iohannes M. Sundberg ved Boserup. Rebus: "For You (yew) I (eye) live". Til højre signet med stejle løve fundet af Tommy H. Olesen ved Ledreborg. Størrelsesforhold: 1:1.

9

DANEFÆPROCESSEN

Som nævnt er det en møjsommelig og tidskrævende proces at afsøge markerne med detektor. Museumsverdenen i Danmark er meget heldige, at de får hjælp af så stor en gruppe frivillige, da de ikke selv ville have ressourcerne til det store arbejde. Men efter at fundene er gjort, er det museets opgave at tage over og få fundene godt på vej videre i processen.

Det er en relativt omfattende proces at få fundene ekspederet videre og registreret. I figur 10 ses en grafisk fremstilling af, hvordan denne vej kan forme sig for oldsagerne.

↑ Fig. 10: Illustration af de forskellige arbejdsprocesser i danefæprocessen. Fra detektorføreren gør fundet på marken, til han/hun modtager danefæbrevet. Tegning: ROMU, Cille Krause.

Detektorfund skal indleveres på det lokalmuseum, der har det arkæologiske ansvar i det område, hvor fundene er gjort. På museet sorteres, registreres og beskrives fundene, lokaliteterne oprettes i den landsdækkende database "Fund og Fortidsminder",¹⁰ og der tildeles journalnumre. Der er således en del administration forbundet med hvert enkelt fund – også for dem, der viser sig ikke at være danefæ. De genstande, der vurderes at opfylde kriterierne for danefæ, sendes ind til Nationalmuseet af ROMU, hvor de optages i Nationalmuseets samling, hvis de bliver erklæret for danefæ. De genstande, der ikke erklæres for danefæ, returneres til ROMU og indgår i samlingen. Nationalmuseet sender brev til de findere, der har gjort fund, der bliver erklæret for danefæ. I dette brev vil der typisk være en kort beskrivelse eller eventuelt ekspertvurdering samt oplysninger om det beløb, man som finder får i danefægødtgørelse for fundet. Beløbet er skattefrit. Således er detektorfundene også en arbejdskrævende proces for museerne, men heldigvis opvejes det af den enorme kulturhistoriske værdi, som fundene tilfører.

Detektorfundene er en arbejdskrævende proces for museerne, men det opvejes heldigvis af den enorme kulturhistoriske værdi, som fundene tilfører.

Processen fra fundet gøres, til finderens står med et danefæbrev og danefægødtgørelsen i hånden, kan være lang. Det skyldes dels mængden af fund, dels den omfattende proces, der indeholder både en faglig og en administrativ del på to forskellige museer. Der skal dog ikke herske tvivl om, at vi på museerne gør, hvad vi kan, for at få fundene igennem "møllen", det er også i vores egen interesse.

FUND FOR FREMTIDEN?

Som nævnt har detektorerne bidraget til det arkæologiske fag og den arkæologiske forskning i omfattende grad. Men selve detektorarkæologien har også udviklet sig. Gennem tiden er detektorerne blevet bedre og bedre, og detektorførerne er blevet mere specialiserede og organiserede.

Sidste skud på stammen i denne sammenhæng er projektet DIME.¹¹ DIME står for "Digitale Metaldektektorfund", og her er tale om en brugerdrevet platform til registrering af metaldektektorfund, til brug i formidling, forskning og forvaltning.

Det er en fællesportal, som alle dektektorførere og danske museer kan benytte sig af, og til en vis grad kan systemet lette fundbehandlingen i samarbejde med museet og give dektektorførerne overblik over "deres" fundsteder. Fundsteder og privatoplysninger er dog kun synlige for føreren selv, museumsarkæologer og forskere med særlig adgang.

Det er frivilligt for den enkelte dektektorfører, om man vil benytte sig af DIME. På sigt er det håbet, at platformen kan skabe større åbenhed om de ting, der bliver fundet, så de i øget omfang kan bruges i forskningen og komme flere, også internationale forskere, til gode.

Hvert år indleveres der omkring 1.000 fund. Så stor en fundmængde repræsenterer en enorm arbejdsindsats, som vi er meget taknemmelige for.

AFSLUTNING

I artiklen er der fremhævet et par håndfulde fund fra ROMUs område. Men det er langt fra dem alle. Hvert år indleveres der omkring 1.000 fund. Så stor en fundmængde repræsenterer en enorm arbejdsindsats, som vi er meget taknemmelige for. Men det repræsenterer også en masse nye informationer og viden, såvel om forhistorien generelt som om de forskellige, lokale steder, der er i ROMUs ansvarsområde. De dektektorfund, der er gjort, gør os klogere på mange planer – både lokalt, nationalt og internationalt, ligesom de kan gøre os klogere på mange områder af fortidens menneskeliv – fra personlig tro til kontakter, holdninger og kommunikation for blot at nævne nogle få punkter på en liste, der kan fortsættes næsten i det uendelige. Dektektorfundene er en stor del af det brændstof, der giver arkæologien og forskningen liv, energi og fremdrift. På baggrund af den store indsats skal der derfor lyde en stor tak til de dektektorførere, der trodser de hårde arbejdsbetingelser og bidrager til vores fælles kulturarv. Uden dem var dektektorarkæologien ikke blevet så stor en succes, som tilfældet er.

→ Fig. 11: Dektektorfører Kaare Bøgh-Jensen afsøger en nypløjet mark. Langhøjen i baggrunden er et fredet fortidsminde. Man må ikke gå med dektektor på de fredede fortidsminder, eller nærmere end 2 meter fra deres fredningsgrænse. Foto: ROMU, Cille Krause.

NOTER

- ¹ Armbruster & Eilbracht 2010.
- ² Foto fra udgravningsberetning MVE3119 Omø Enghavegård, Omø sogn, Vester Flakkebjerg herred, tidl. Sorø amt. Sted nr. 04.04.12. Sb.nr. 25, <http://www.kulturarv.dk/publicffdata/documentation/file/doc/199031/public>, hentet 28.11.2019.
- ³ Vedr. irske vægtlodder se f.eks. Bastrup 2013.
- ⁴ Vedr. ampuller se f.eks. Søvsø & Knudsen 2018, 140.
- ⁵ Johansen 2005.
- ⁶ Foto efter Spencer 1998, 206.
- ⁷ Se f.eks. Bertelsen 1992.
- ⁸ Se f.eks. Orduna 1995.
- ⁹ Bøgh-Jensen 2014.
- ¹⁰ <http://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/> hentet 27.11.2019.
- ¹¹ www.metaldetektorfund.dk hentet 28.11.2019.

FORFATTEREN

Cille Krause

Arkæolog og museumsinspektør i afdelingen for Forskning og kulturarv.

FOTO

Cille Krause

LITTERATUR

- Armbruster, B. & H. Eilbracht (red.) 2010. *Wikingergold auf Hiddensee*. Archäologie in Mecklenburg-Vorpommern 6.
- Bertelsen, L.G. 1992. Præsentation af Ålborg-gruppen – en gruppe dyrefibler uden dyreslyng. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1991, 237-264.
- Bøgh-Jensen, K. 2014. Messing-skive mærket "F.N 1" = et brødtegn. *LETHTRICA*, årgang 9, nr. 18. De Historiske Foreninger i Lejre Kommune, 31-32.
- Baastrop, M.P. 2013. Irske lodder. *Skalk* 4, 12-15.
- Johansen, J. 2005. *Gyldendals bog om pilgrimme og pilgrimsrejser*. Gyldendal, København.
- Orduna, J.R. 1995. Middelalderlige klædeplomber. Blyplomber fra klæde importeret til Danmark indtil 1600. Speciale i middelalderarkæologi. Aarhus Universitet 1988. Middelalderarkæologisk Nyhedsbrev.
- Spencer, B. 1998. *Pilgrim Souvenirs and Secular Badges*. Medieval Finds from Excavations in London 7. Museum of London. Southampton.
- Søvsø, M.H. & M. Knudsen 2018. Religiøst liv i det middelalderlige Ribe – belyst ud fra genstandsfund fra byen og dens opland. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 2016, 131-166.

Kobberøksen fra Glim

Emil Winther Struve

Rigdom og ritualer i tiden for bondestenalderens monumentale byggeboom

De senere års stærkt øgede interesse for detektorbrug blandt danske amatørarkæologer har ført til en kraftig forøgelse i indleveringen af danefæ i form af metalgenstande.¹ Ofte når historier om spændende skattefund fra middelalderen og de metalrige perioder af oldtiden frem til nyhedsmediernes forsider. Store møntskatte og smykkefund imponerer og udlægges som et drømmeresultat af de ofte mange timers indsats med afsøgning af danske pløjemark. Metaldetektorens længe ventede udslag kan dog også dække over noget i første omgang mere undseeligt. Noget, der ikke skinner, men som i sjældne tilfælde alligevel vidner om værdi og prestige, og som tilmed giver et indblik i en befolkning, hvis levn efter mere end 5.500 i jorden ikke længere fremstår let forståelige i nutiden. Et sådant fund er kobberøksen fra Glim.

En sommerdag i 2018 var detektorfører Flemming Davidsen i gang med at afsøge en mark nord for landsbyen Glim i Lejre Kommune. Marken lå i stub, hvilket ikke er optimalt for en detektorafsøgning, men Davidsen var bekendt med fund af flintgenstande fra sten- og bronzealder på marken og mente, at der var potentiale for metalfund. Hans ihærdighed blev belønnet, da detektoren på et område af marken, der selv i den tørre sommertid fremstod grønt og fugtigt, gav udslag og afslørede den lille kobberøkse.²

↑ Fig. 1: Udsnit af Original 1-kortet for Helvigmagle By ejerlav, opmålt i 1805. Fundstedet for kobberøkse er markeret med rød cirkel.

Fundområdet udgør en del af det bakkeplateau, der rejser sig øst for Kornerup Å. Spredt over plateauet har tidligere eksisteret mindre, nu bortdrænede moseområder. Kobberøksens fundsted knytter sig netop til kanten af et sådant område (fig. 1).

ØKSEN

Kobberøkse fra Glim tilhører en gruppe af meget sjældne metalfund fra den danske oldtid – bondestenalderens kobbergenstande. Fundgruppen dækker over et forholdsvis lille antal af forskellige øksetyper, et enkelt dolkblad samt smykke- eller prydggenstande såsom spiraler, rør og små ornamenterede plader. Samlet kender vi blot omkring 100 kobbergenstande fra hele Danmark med datering til bondestenalderen.³

Øksen fremstår i rødbrune nuancer med enkelte irgrønne plamager og med en korroderet overflade efter mange tusind år i muldjorden. Økse-typen bliver som følge af sin form betegnet som en trapezformet flad kobberøkse. Karakteristisk for de trapezformede kobberøkser er den brede æg med udadgående æghjørner.

Glim-økse hører, med en vægt på 320,23 g, en længde på 11,2 cm og en tykkelse på bare 1,08 cm ikke til blandt de største eksemplarer af genstandstypen. Øksens bredde i nakkeenden er 3,2 cm, mens bredden ved øksens æg udgør 5,3 cm.

→ Fig. 2: Glim-økse: Trapezformet, flad kobberøkse. ROM 3551 x1. Størrelsesforhold: 1:1. Foto: ROMU, Cille Krause.

Ud fra mål og øksernes visuelle udtryk er flere typologiske inddelinger af de trapezformede kobberøkser i spil.⁴ Sammenholder vi Glim-øksen med det seneste arbejde omkring kobberøksernes typeinddeling, der er udarbejdet af arkæologen Lutz Klassen, indplaceres øksen, trods en tykkelse, der falder 2 mm uden for det af Klassen definerede spektrum fra 1,1 cm til 1,6 cm, bedst som tilhørende undergruppen af økser benævnt *Avnslev-gruppen*.⁵ Ud over Glim-øksen er der i Danmark kendskab til fem økser af denne variant.

ET UDFORDRENDE DATERINGSARBEJDE

Det er ikke muligt på baggrund af øksens dimensioner at præcisere en datering nærmere inden for bondestenalderen. De fleste trapezformede kobberøkser er som Glim-øksen fremkommet som enkeltfund i forbindelse med eksempelvis markarbejde, og da økserne oftest findes alene uden andet daterbart materiale, er det svært at opstille en genstandstypologi til brug for en kronologisk indplacering, som vi eksempelvis kender for bondestenalderens flintøkser.⁶

Ud over Glim-øksen er der i Danmark kendskab til fem økser af denne variant.

Gennem karakteristiske grav- eller depotfund som Bygholm Nørremark i Østjylland eller Barkær på Djursland har bondestenalderens kobbergenstande været henført til de tidligste faser af *Tragtægerkulturen* omkring tidspunktet for introduktionen af landbruget i Sydsandinavien.⁷ Enkelte kobbergenstande skal endda henføres til de sidste faser af jægersamler-befolkningens *Ertebøllekultur*.⁸ Man har i forskningen arbejdet med en tidlig kobberhorisont på overgangen mellem jæger- og bondestenalder og en forestilling om, at genstandene har været eftertragtede, men også prestigefyldte at besidde, og at de derfor kan have været

← Fig. 3: Kobbergenstande fra depotfundet ved Bygholm, Østjylland.
Foto: Lennart Larsen, Nationalmuseet.

en motiverende faktor for oprettelse af kontaktnetværk mellem lokale, sydsandinaviske befolkninger og bondesamfund i sydlige dele af Europa.⁹

Studier af kobberøkserne har dog demonstreret, at ikke alle økser kan henføres til den tidligste del af bondestenalderen. Enkelte økser fundet i dyssekamre demonstrerer en dateringsramme ud over den tidligste del af perioden.

Avnslev-øksen, der har givet navn til den undergruppe af økser, hvor også Glim-øksen indplaceres, kan trods mangelfuld dokumentation af fundomstændigheder henføres til en placering i en stenkiste, tolket som udtryk for øksens placering i et dysseanlæg. Fundet dokumenterer gennem sin kontekst en bredere dateringsramme for kobberøkserne end den oprindeligt antagne, idet dysser ikke opføres fra Tragtbægerkulturens begyndelse. Sådanne fund har ledt forskningsarbejdet omkring økserne mod en revidering af deres datering og tolkning, hvormed perioden med import og brug af kobberøkser kan fastslås til at dække en periode på omkring 700 år fra bondestenalderens start omkring 4000 f.Kr. til overgangen mellem dyssetid og jættestuetid omkring 3300 f.Kr.¹⁰ Med Glim-øksens indplacering i Avnslev-gruppen dateres øksen forsigtigt inden for den afsluttende del af dateringsrammen i perioden fra 3500 til 3300 f.Kr.

Sådanne fund har ledt forskningsarbejdet omkring økserne mod en revidering af deres datering og tolkning,

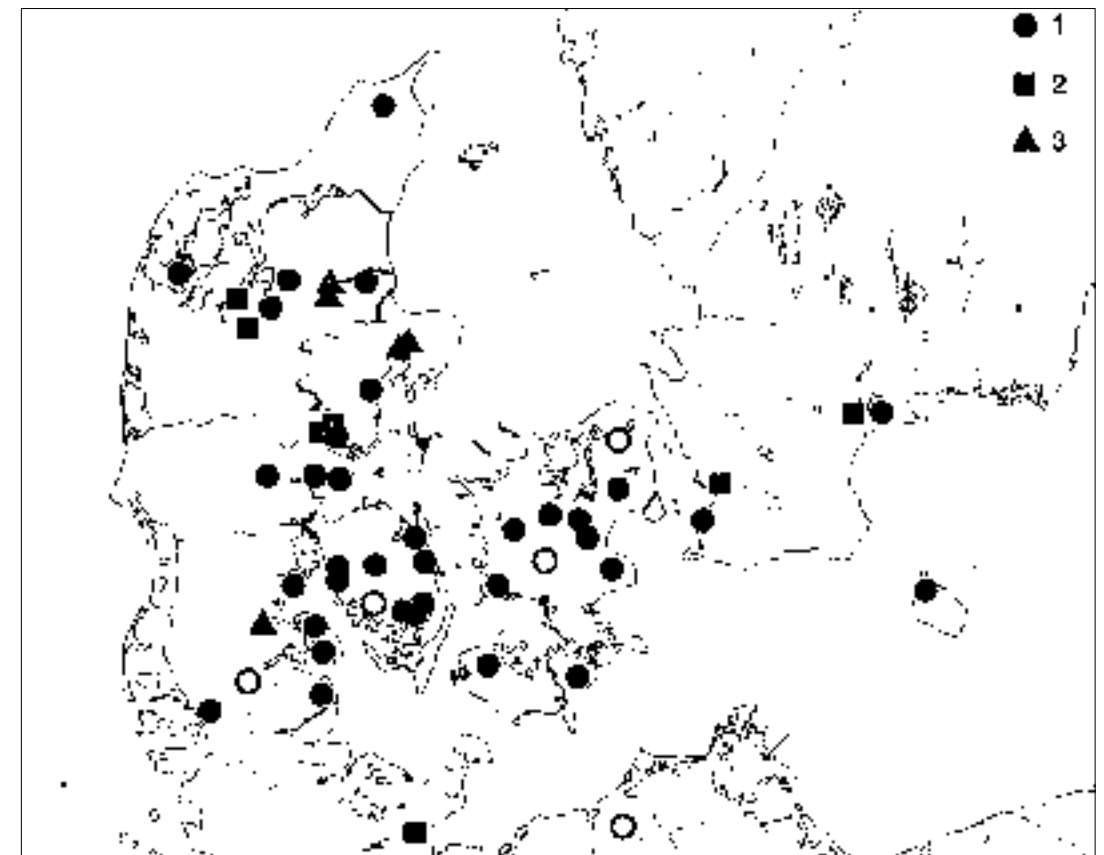
FRA EKSOTISK UNIKA TIL HJEMMEPRODUCERET MUST-HAVE

Metallet, der er anvendt til kobbergenstandene, som er fundet på Sjælland og i det øvrige Danmark, er importeret fra egne i Europa med kobberforekomster, og hvor man allerede i stenaldren havde udviklet teknologi

→ Fig. 4: Udbredelseskort for kobbergenstande dateret til perioden 3500-3300 f.Kr. 1 Enkeltfund, 2 Depotfund, 3 Gravfund. Manglende udfyldning viser fund med usikker geografisk indplacering. Efter Klassen 2000:237, Abb. 114.

til udvinding og støbning af eksempelvis økser. Gennem analyser af kobbergenstandenes metalsammensætning er det muligt at indkredse, hvor metallet, der er anvendt i de sydsandinaviske genstande, stammer fra. Størstedelen af det kobber, der er anvendt i stenaldrens metalgenstande, kaldes Mondsee-kobber grundet kobberforekomsternes placering i de østrigske Alper nær søen Mondsee. Her produceredes økser med udseende lig Glim-øksen i perioden fra 3800 til 3300 f.Kr.¹¹

På baggrund af Klassens studier af bondestenalderens kobberøkser fundet i Danmark inddeles fundene i tre overordnede perioder: De tidligste fund udgøres af importerede genstande med en oprindelse på Balkan og i det vestlige Slovakiet fra 4000 til 3750 f.Kr. Efter den

indledende periode flyttes fokus til import fra Mondsee-området i perioden 3750-3500 f.Kr. Fra denne periode ses også tegn på, at den lokale, skandinaviske stenalderbefolkning opnår viden om omformning af mindre kobbergenstande gennem koldhamring.¹²

I perioden 3500-3300 f.Kr. ses en markant øget mængde af kobbergenstande. Nu arbejdes der lokalt med smeltning og støbning af kobbergenstande. Her opleves økser fremstillet af Mondsee-kobber, men med ændret design, der afviger fra økserne produceret i det alpine område – de skandinaviske bønder begynder selv at formgive efter egne ideer og ønsker. Der arbejdes også med råmateriale fra en anden kobberforekomst, der endnu ikke er lokaliseret geografisk.¹³

Gennem ejerskab af øksen har ledende medlemmer af periodens samfund signaleret rigdom og indflydelse.

På højden af Tragtbægerkulturens formåen og i perioden, hvortil Glim-øksen dateres, mestrer den lokale befolkning hele produktionsprocessen af de før så eksotiske genstande. I samme periode opføres tusindvis af monumentale megalitanlæg, der sammen med boomet i kobberimport tegner et billede af et stenaldersamfund på sit højeste.

KOBBERØKSERNES VÆRDI FOR STENALDERBONDEN

Hvor end metallet til Glim-øksen stammer fra, har det i Tragtbægerkulturen udgjort en stor materiel værdi. Gennem ejerskab af øksen har ledende medlemmer af periodens samfund signaleret rigdom og indflydelse.

Nedlæggelsen af kobberøksen i kanten af moseområdet skal tolkes som en religiøs deponering – et offer. Et rigt og varieret billede af offertraditioner kan dokumenteres for hele bondestenalderen. Foruden de prestigøse metalsager ses ofringer af lerkar, flintsager og ravsmykker i vådområder, ved megalitbegravelserne og ved de såkaldte samlingspladser. Nogle gange ses offergaverne nedlagt i hel tilstand, mens de i andre tilfælde synes rituelt destruerede.¹⁴

For at forstå bondestenaldermenneskets bevæggrunde for at ofre værdifulde genstande eller for den sags skyld opføre og benytte dysser og jættestuer må man tænke på dem først og fremmest som religiøse mennesker. For bondestenalderens befolkning må man forestille sig, at der ikke har været en adskillelse mellem deres daglige gøremål til sikring af overlevelse og deres forståelse af et verdensbillede eller kosmos skabt af guddommelige kræfter. Bondestenalderens mennesker har levet deres dagligdag i dette kosmos, og deres dagligdags handlinger har haft et potentiale til at påvirke kosmos både positivt og negativt.¹⁵ Måske er øksen i sin samtid også blevet tillagt en slags liv og en selvstændig rolle i stenaldermenneskets kosmos? Måske har den endda haft et navn? Fra etnografiske studier kendes eksempler på genstande, der tillægges særlige kræfter, som deles med genstandens ejer og øges i takt med genstandens tilhørsforhold til berømte ejere.¹⁶

For det religiøse menneske i bondestenalderen kan man forestille sig, at modgang eller ulykke vil være oplevet som en uorden i kosmos, som man måtte forsøge at styre eller rette gennem udførelse af ritualer. Man kan forestille sig, at de ledende medlemmer af bondestenalderens samfund gennem ofringer har ønsket at skabe kontakt til det guddommelige og genoprette orden i kaos.

Glim-øksens kobber er endnu ikke analyseret, og det kan derfor ikke for nuværende afgøres, hvor metallet stammer fra, og om øksen er formgivet lokalt eller har rejst fra hånd til hånd op gennem Europa, for til sidst at blive lagt i jorden i det bakkede sjællandske landskab. Vi kender ikke de fortællinger, der har knyttet sig til den prestigøse genstand, men øksen fortæller sin egen historie om en rig stenalderbefolkning med udsyn og kontakter på langs af Europa og med ideer om kommunikation mellem fysiske og åndelige sfærer.

NOTER

- ¹ <https://natmus.dk/salg-og-ydelser/museumsfaglige-ydelser/danefae/indlevering-af-danefae/statistik-over-danefae-og-udbetalinger/>
- ² Fundet er indleveret til danefævurdering i juli 2018.
Det har inv.nr. ROM 3551 x1.
- ³ Klassen 2000, 305.
- ⁴ Vandkilde 1996; Klassen 2000.
- ⁵ Klassen 2000, 40, 43 Abb. 8.
- ⁶ F.eks. Nielsen 1979.
- ⁷ Brøndsted 1938, 158; Rønne 1979; Liversage 1992;
Klassen 2000, 19 f.; Jensen 2001, 353 ff.
- ⁸ Klassen 2000, 252 ff., 307.
- ⁹ Jensen 2001, 437.
- ¹⁰ Klassen 2000, 298 ff.
- ¹¹ Klassen 2010, 39.
- ¹² Bearbejdningsteknik, hvor uopvarmet metal formgives gennem hamring.
- ¹³ Klassen 2000, 307 ff.
- ¹⁴ F.eks. Karsten 1994; Koch 1998; Larsson 2001.
- ¹⁵ Holten 2009, 169.
- ¹⁶ Klassen 2010, 42.

FORFATTEREN

Emil Winther Struve

Arkæolog i afdelingen for Forskning og kulturarv.

LITTERATUR

Brøndsted, J. 1938. *Danmarks Oldtid. I. Stenalderen*. Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag. København.

Holten, L. 2009. Åbninger til en anden virkelighed. Megalitanlæg som mediatorer mellem her og hisset. I: Schülke, A. (red.): *Plads og rum i tragtbægerkulturen. Bidrag fra Arbejdsmødet på Nationalmuseet, 22. september 2005*. Nordiske Fortidsminder Serie C, bind 6, 159-177. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.

Jensen, J. 2001. *Danmarks Oldtid. Stenalder 13.000-2.000 f.Kr.* Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag. København.

Karsten, P. 1994. *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8o, No. 23. Almquist & Wiksell International. Stockholm.

Klassen, L. 2000. *Frühes Kupfer im Norden. Untersuchungen zu Chronologie, Herkunft und Bedeutung der Kupferfunde der Nordgruppe der Trichterbecherkultur*. Jutland Archaeological Society Vol. 36. Højbjerg.

Klassen L. 2010. Kobberøksen fra Vester Bredegadegård på Bornholm. I: Andersen, M. & P.O. Nielsen (red.): *Danefæ. Skatte fra den danske muld*. Gyldendal A/S og Nationalmuseet. København, 39-43.

Koch, E. 1998. *Neolithic Bog Pots from Zealand, Møn, Lolland and Falster*. Nordiske Fortidsminder. Serie B. Volume 16. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.

Larsson, L. 2001. Brændoffer. *Skalk* 1, 5-10. Højbjerg.

Liversage, D. 1992. *Barkær*. Long Barrows and Settlements. Arkæologiske Studier IX. København.

Nielsen, P.O. 1979. De tyknakkede flintøkseres kronologi. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1977. København, 5-66.

Rønne, P. 1979: Høj over Høj. *Skalk* 5, 3-8. Højbjerg.

Vandkilde, H. 1996. *From Stone to Bronze. The Metalwork of the late Neolithic and Earliest Bronze Age in Denmark*. Jutland Archaeological Society Vol. 32. Højbjerg.

Lejregårds -depotet

Et fund fra den sene bondestenalder

FLINT PÅ LEJRE MUSEUM

I foråret 2019 blev arrangement "Vis mig dit stenalderfund" afholdt på Lejre Museum. Her var der mulighed for at få ROMUs arkæologer til at kigge på ens flintfund og give deres bud på funktion og datering. Det blev en spændende aften. Arrangementet var velbesøgt, og der blev fremvist mange forskellige typer genstande, lige fra forstenede søpindsvin til smukke, slebne flintøkser.

Ét fund skilte sig særligt ud: to fint tilhuggede flintøkser og et forarbejde til en flintdolk (fig. 1). Typerne er ikke sjældne i sig selv, men fundet er alligevel specielt, fordi de tre genstande er fundet (og nedlagt) sammen og dermed kan betegnes som et depotfund.

Jens Winther Johansen

← Fig. 1: Det samlede fund. Foto: ROMU, Cille Krause.

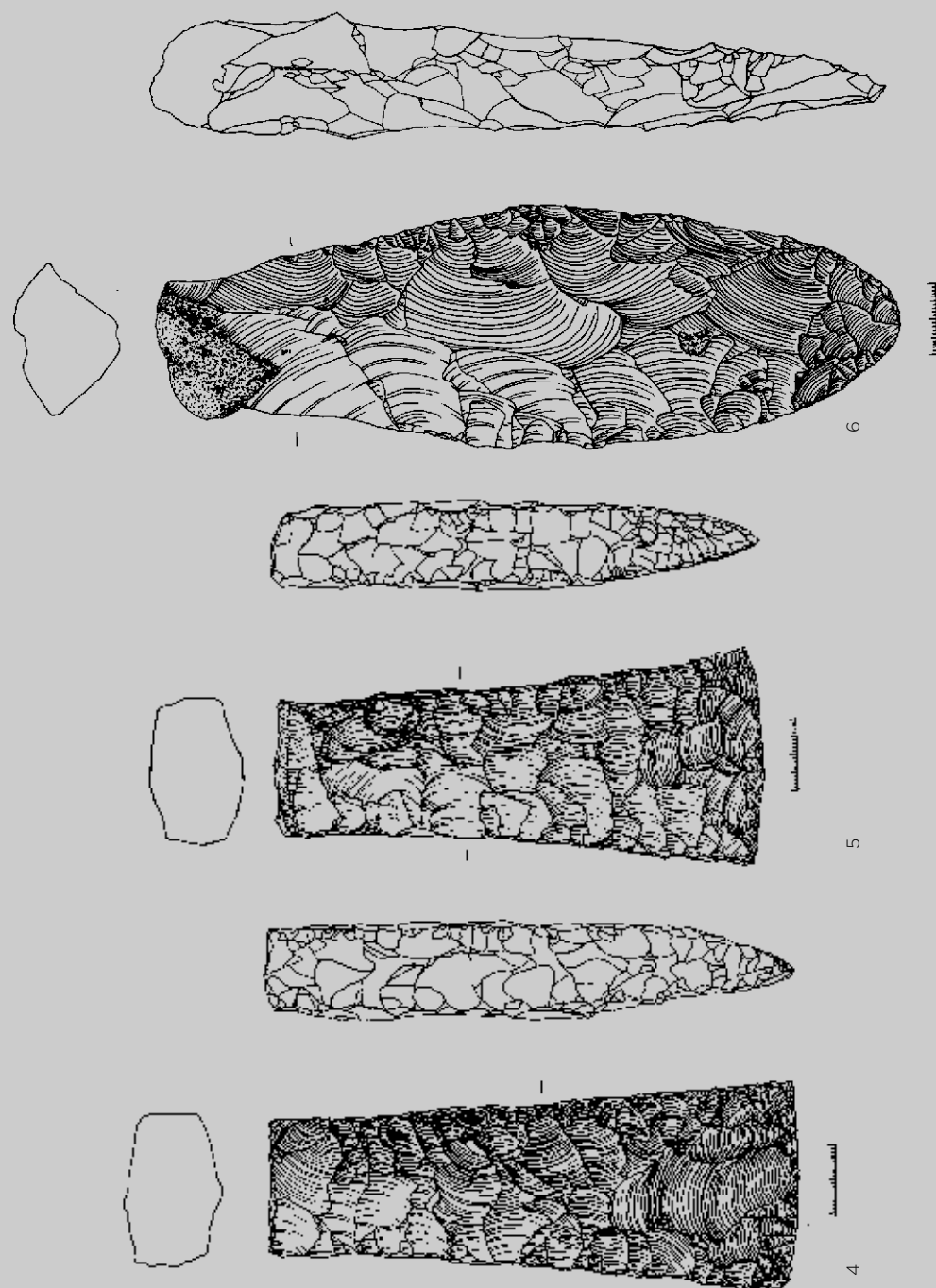
FUNDET I MARKEN

Finderen, Helge Christiansen, oplyste, at genstandene var fundet ved markarbejde på ejendommen Lejregården to kilometer vest for Lyndby på Hornsherred for ca. 10 år siden (fig. 2). Ved markarbejdet blev anvendt en ny plov, og der blev derfor pløjet lidt dybere end normalt. I den vestlige del af gårdens jord lå en stor sten i vejen, og derfor opstod et ophold i arbejdet. Mens man diskuterede, hvad der skulle gøres ved stenen, fik Helge ca. fem meter derfra øje på de tre flintgenstande, som alle lå inden for en halv kvadratmeter i den nypløjede jord. De tre genstande lå på skråningen ned mod en lavning (fig. 3). Området ligger i dag hen som dyrket mark, men Helge kunne oplyse, at der her er et tykt, mørkt muldlag; formentlig nedbrudt tørv, og man må dermed formode, at her har været et mosehul, som er blevet opdrænet i nyere tid. Genstandene er således formentlig nedlagt i kanten af et lille mosehul. At det er tilfældet bliver ligeledes antydnet af stykkernes rødbrune patinering, som er typisk for flint, der har ligget i mosevand. At genstandene pludselig kom op til overfladen skyldes antagelig den lidt forøgede pløjedybde, der blev brugt den dag.

↑ Fig. 2: Fundsted markeret med rød prik.

→ Fig. 3: Helge Christiansen (tv.) fandt de to økser og dolkforarbejdet ved markarbejde for ca. 10 år siden. Her ses han sammen med broderen Finn på det omtrentlige fundsted ved Lejregården.

BESKRIVELSE OG DATERING

Den største økse er en 15 cm lang, tyknakket økse med let udsvajet æg (fig. 4). Bredsiden er smallest ved nakkeenden og bredest ved æggen. Øksens smalsider er tykke i nakkeenden og snævrer gradvist ind i retning mod æggen, hvorved smalsiderne kan beskrives som V-formede. Nær æggen buer den ene side lidt kraftigere end den anden, således at smalsiderne er let asymmetriske. Stykket er uslebet, men dækket af en ganske fin tilhugning.

Den anden økse er 13,5 cm lang (fig. 5), og bortset fra at den er lidt mindre end den første økse, er den næsten fuldstændig identisk med denne. Således er bredsiden også smallest ved nakkeenden og bredest ved æggen, mens øksens smalside er bredest i nakkeenden og snævrer gradvist ind i retning mod æggen. Også denne økses smalsider er let asymmetriske. Øksen er uslebet, men er som den anden meget fint tilhugget.

Dolkene blev så udbredte, at perioden også kaldes dolktid.

Dolkforarbejdet er 21 cm langt og 7 cm bredt i den bredeste del (fig. 6). Selvom der er tale om et forarbejde, er stykket langt fremme i tildannelsen. Det tilhuggede dolkblad er lancetformet og let afsat, og det tykke, lidt grovere tilhuggede greb snævrer gradvist ind fra bladet til enden. På grebets yderste del ses rester af den naturlig kridtskorpe, som flintknolden var dækket af inden tilhugningen.

Øksernes form er med de let udsvajede ægge og de V-formede smalsider karakteristisk for bondestenalderens sidste del (som i fagsproget kaldes senneolitikum) og den tidlige del af bronzealderen. Deres dateringsramme er således ganske bred. Dog er der en tendens til, at økserne bliver mindre over tid, så den sene bondestenalders økser generelt er større end ældre bronzealders økser.¹ Det gør det sandsynligt, at Lejregårds-depotet er senneolitisk. Dateringen bliver underbygget af

← Fig. 4: Den største økse. Tegning: ROMU, Rikke Lorentzen.
Fig. 5: Den mindre økse. Tegning: ROMU, Rikke Lorentzen.
Fig. 6: Dolkforarbejdet. Tegning: ROMU, Rikke Lorentzen.

dolkforarbejdet, som er et forarbejde til en af de flintdolke, der er karakteristiske for den skandinaviske bondestenalderes sidste del. Dolkene blev så udbredte, at perioden også kaldes dolktid. Næsten alle mænd fik en dolk med sig i graven igennem de 6-700 år, som senneolitikum varede, og i dette tidsrum og ind i bronzealderen udviklede flintdolke sig gennem en række forskellige former. De kan derfor overordnet inddeles i seks karakteristiske typer, som hver især kan dateres til en afgrænset periode.² Fordi dolkforarbejdet fra Lejregården ikke er en færdig dolk, er det ikke umiddelbart indlysende, hvilken af de seks dolktyper det tilhører. Det lancetformede, let afsatte blad og det kraftige greb, som snævrer ind mod enden, indikerer dog, at der er tale om et forarbejde til en dolk af type III. Type III-dolke dateres til midten af senneolitikum, dvs. omkring 2000 f.Kr. Dateringen af dolkforarbejdet svarer dermed til dateringen af de to økser. Sammenholder man det med, at genstandene blev fundet tæt sammen, underbygger det, at dolkforarbejdet og de to økser blev nedlagt i mosen samtidigt og dermed må opfattes som et samlet fund, et depotfund.

ANDRE FUND FRA LEJREGÅRDEN

Depotfundet er imidlertid ikke de eneste oldsager, der er fundet på Lejregårdens jord. Som på mange andre danske bondegårde findes en flintsamling, som er opsamlet ved markarbejde i årenes løb. I denne indgår slebne flintøkser, segle, dolke og fragmenter af de samme typer redskaber. Stykkernes brugsspor og fragmentering viser, at der er tale om godt brugte, kasserede redskaber. Hovedparten af genstandene skal dateres til den sene bondestenalder/ældre bronzealder og antyder, at der har ligget en boplads i området i denne periode.

Ud over gårdssamlingen findes der i Nationalmuseets magasiner en såkaldt dolkstav, dvs. en kobberklinge, der har været monteret i et skaft ligesom en økse og har fungeret som hugvåben (fig. 7). Dolkstaven er fundet i et tørvelag i en lavning i den østlige del af Lejregårdens jord i 1920'erne og må ligesom økserne og dolkforarbejdet formodes at være nedlagt i et lille mosehul. Dolkstave er udbredte i store dele af Europa og dateres til den tidlige europæiske bronzealder, som er samtidig med den sydskandinaviske bondestenalderes sidste del. Dolkstave af den type, der er fundet ved Lejregården, dateres til den centraleuropæiske bronzealderes periode A1, dvs. ca. 2200-2000 f.Kr.,³ hvilket svarer til midten af senneolitikum og dermed nogenlunde til dateringen af de to flintøkser og dolkforarbejdet.

→ Fig. 7: Dolkstaven af kobber, som i 1920'erne blev fundet i en lavning nær Lejregården. Længde: 31 cm. Foto: Horn 2017, fig. 6.

KULTURHISTORISK KONTEKST

De to økser og dolkforarbejdet fra Lejregården er altså fra den sidste del af bondestenalderen. Det er en periode, der er præget af omvæltninger. Århundrederne omkring 2000 f.Kr. kan kaldes for en slags proto-bronzealder, hvor mange af de kulturelle træk, som ses i bronzealderen, vinder indpas i det skandinaviske samfund. Ved udveksling og handel mellem stormænd nåede metalgenstande, først og fremmest økser, Skandinavien fra Central- og Vesteuropa, hvor man allerede i nogle århundreder havde brugt kobber til at fremstille redskaber. Importen satte gang i et lokalt skandinavisk metalhåndværk, men de importerede metalgenstande havde også tydelig afsmittende effekt på formgivningen af flintredskaber. Det mest velkendte eksempel er de skandinaviske flintdolke, der er formet som samtidige metaldolke. At flintdolke, skabt efter nordvesteuropæisk forbillede, blev det vigtigste symbol på mandlig status i den sene sydskandinaviske bondestenalder, viser, hvor massiv påvirkningen fra de metalproducerende samfund mod syd var. Også den sene bondestenalderes flintøkser og -spydspidser har lighed med samtidige kobbergenstande. De to økser og dolkforarbejdet fra Lejregården har rod i en urgammel skandinavisk tradition for bearbejdning af råmaterialet flint, som findes så righoldigt i Danmark. Men at de er formgivet efter metalforbillede, viser samtidig, at metallet var ved at vinde indpas i Sydskandinavien for ca. 4.000 år siden. Det ses endnu tydeligere afspejlet i dolkstaven, som godt kan være fremstillet lokalt, men hvis råmateriale er importeret fra Central- eller Vesteuropa. Men metalgenstandene og efterligningerne af metalredskaber er blot den del af en række omfattende ændringer i bondestenalderens slutning, som er mest synlig med nutidens øjne. At den gennemsnitlige legemshøjde forøgedes op mod 10 cm set i forhold til den forudgående periode, viser, at levevilkårene blev forbedret bredt.⁴ Dette skyldes formentlig, at landbruget blev gjort mere effektivt og dermed sikrede et større overskud af mad til befolkningen. Det er også i denne periode, at man begynder at ane konturerne af den samfundselite, som så tydeligt træder frem i de efterfølgende århundreder. Det er mest tydeligt ved, at nogle af den sene bondestenalderes huse er exceptionelt store. Huse fra perioden er normalt omkring 15-20 meter lange, men en lille håndfuld er mere end dobbelt så store. Sådan et kæmpehus har formentlig fungeret som en almindelig gård, dvs. kombineret driftsbygning og beboelseshus, men for en storbonde, som ved det monumentale byggeri har signaleret sin rigdom og magt. Byggeriet af storgårdene sker formentlig også under indflydelse fra de metalforbrugende samfund på Kontinentet, hvor enorme huse var en del af samfundselitens selvscenestættelse.⁵

OFRING OG MAGTDEMONSTRATION

Fordi man i arkæologien må operere med forholdsvis brede dateringsrammer for de forskellige genstandstyper, kan man ikke være sikker på,

at det er de samme mennesker, der har lagt depotfundet og kobberdolkstaven i de små mosehuller ved Lejregården. Der kan udmærket været gået 100 år eller mere mellem de to deponeringer. Der kan dog næppe herske tvivl om, at genstandene skal knyttes til samfundseliten. Selvom de to økser og dolkforarbejdet er forholdsvis almindelige genstandstyper, er økserne med deres usædvanligt fine tilhugning af en særligt eksklusiv kvalitet. Mindst lige så fornem er dolkstaven af kobber, der hører til blandt den relativt beskedne mængde metalgenstande, der fandtes i Sydskandinavien i den seneste del af bondestenalderen. På dette tidlige tidspunkt havde metal langt fra samme udbredelse som i bronzealderen nogle århundreder senere, og således har kobberet i bondestenalderens slutning været et hypermoderne, eksklusivt materiale, som har været forbeholdt en snæver gruppe af mennesker. Den eller de, der har ejet så fornemme genstande, har tilhørt det spirende elitemiljø og har måske endda haft direkte kontakter til central- eller vesteuropæiske metalproducerende samfund.

Om depotfund, dvs. to eller flere genstande, som er nedlagt samlet, skal opfattes som ofringer eller som skatte, der er gemt af vejen og af uvisse årsager aldrig hentet igen, er en af arkæologiens aldrig afsluttede diskussioner. Et argument for, at de to økser og dolkforarbejdet er ofret, er, at de er nedlagt i et mosehul, hvorfra de vanskeligt kunne bjerges igen. Præcis hvorfor de kostbare genstande blev ofret, finder vi aldrig ud af. Måske blev de lagt i mosen for at formilde den sene bondestenalderes guder efter en fejlslagen høst eller lignende? Men samtidig med at deponeringen i mosen sandsynligvis var en religiøs handling, var ofringen af genstandene også en lejlighed for en lokal storbonde til at vise sin storhed. Kun en med et betydeligt overskud kunne eje så fornemme genstande, og at tilintetgøre dem ved at kaste dem i mosen, var en overlegen demonstration af magt og rigdom over for de øvrige deltagere i ritualen. Ofringerne kan således have været led i konsolideringen af den nye samfundselites sociale position.

I arbejdet med forhistoriske depotfund støder man jævnligt på beskrivelser af oldsager, som er forblevet i finderens varetægt, men med tiden er forsvundet, sikkert ofte i forbindelse med at oldsagerne er blevet splittet ud mellem arvinger, som ikke har kendt til deres fundhistorie. Oldsager vil uden finderens beretning om, hvor og hvordan de blev fundet, kun have meget ringe forskningsmæssig værdi. Der er dermed overhængende fare for, at vigtigt arkæologisk kildemateriale med tiden går tabt i de tilfælde, hvor fund, som det fra Lejregården, forbliver i finderens varetægt. Siden arrangementet på Lejre Museum, hvor dolkforarbejdet og de to økser for første gang blev fremvist, har finderens indleveret dem som danefæ. Således kommer genstandene for al fremtid til at indgå i Nationalmuseets samling, hvorfra de kan udlånes til andre museer i forbindelse med forskning eller udstillinger. Historien om depotfundet fra Lejregården er således også en historie om, hvordan en finder sikrede et vigtigt arkæologisk kildemateriale for eftertiden.

NOTER

¹ Ebbesen 1986, 11.

² Lomborg 1973.

³ Horn 2014, 37 f.

⁴ Tornberg 2018.

⁵ Johannsen 2017.

FORFATTEREN

Jens Winther Johannsen

Arkæolog i afdelingen for Forskning og kulturarv.

LITTERATUR

Ebbesen, K. 1986. Offerfundet fra Vejleby. *Fra Holbæk Amt* 1986, 7-23.

Horn, C. 2014. *Studien zu den europäischen Stabdolchen. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie*. Band 246. Habelt, Bonn 2014.

Horn, C. 2017. Combat and ritual — Wear analysis on metal halberds from the Danish Isles and the Cimbrian Peninsula. *Journal of Archaeological Science: Reports* 14, 515-529.

Johannsen, J.W. 2017. Vinge – et monumentalt, senneolitisk hus på Sjælland. *Gefjon* 2, 8-41.

Lomborg, E. 1973. *Die Flintdolche Dänemarks, Studien über Chronologie und Kulturbeziehungen des südsandinavischen Spätneolithikums*. Copenhagen.

Tornberg, A. 2018. *Health, cattle and ploughs – Bioarchaeological consequences of the Secondary Products Revolution in southern Sweden, 2300-1100 BCE*. Acta Archaeologica Lundensia. Series altera in 80, no. 71.

Årets yngste danefæfund

Cille Krause

- satanmønten fra Vor Frue Kirke

Når ROMU sender fund til danefævurdering, plejer genstandene at have en datering til oldtiden eller middelalderen, og når det drejer sig om mønterne, er der en minimumsalder på ca. 500 år. Der er dog undtagelser, og det er derfor vigtigt at rådføre sig hos eksperterne på Nationalmuseet. En ganske "anderledes" fundgruppe er de såkaldte poletter. Her er der hverken tale om mønter eller medaljer, men derimod møntlignende genstande med en funktion eller handling bag sig. Der kan eksempelvis være tale om brødtegn fra 1800-tallet (jf. fund i forfatterens anden artikel i denne ROMU, side 12) eller såkaldte "satanmønter", der på trods af møntbetegnelsen ikke har fungeret som en sådan valuta.

I 2019 blev en satanmønt fundet under hovedrengøring i Vor Frue Kirke. Kirketjener Heidi Frost fandt kobbermønten i våbenhuset, da hun flyttede på en stor træbænk. Måske var mønten kilet ind i en revne i bænken, og så var den faldet ud, da hun skubbede til den. Pludselig lå den der bare.

Hun kontaktede derefter ROMU, og vi sendte en hurtig forespørgsel ind til Nationalmuseets mønteksperte, der med det samme kunne oplyse, at fundet i dag betragtes som danefæ.

→ Nærfoto af mønten fra Vor Frue kirke. På den ene side ses en opretstående djævel med en trefork. Djævelen har horn og hale og hhv. klov på det ene ben og klo på det andet. Foto: ROMU, Cille Krause.

Den nyfundne satanmønt er den tredje fra museets ansvarsområde, som ROMU har kendskab til. I 1982 blev den første mønt fundet bag ved stolestaderne i Roskilde Domkirke. I 1984 blev den anden mønt fundet. Det var i forbindelse med en udstilling om Roskilde Domkirke, hvor blandt andet den første satanmønt blev vist frem, sammen med de øvrige ting, der var fundet bag stolestaderne. Udstillingen var på Roskilde Museum, og det var under nedtagningen af den, at man opdagede, at nogen havde klemmt en satanmønt ind under montren, hvori den første mønt var udstillet.

Satanmønter kendes i både sølv- og kobberlegering og med flere forskellige motiver. Den nyfundne kobbermønt fra Vor Frue er præget med "13. MAJ ANHOLT 1973" på den ene side, og på den anden side ses en opretstående djævel med en trefork. Djævelen har horn og hale og hhv. klov på det ene ben og klo på det andet. De tidligere fundne satanmønter er med samme præg som den nye, og de er ligeledes af kobber.

Den nyfundne satanmønt er den tredje fra museets ansvarsområde, som ROMU har kendskab til.

Datoen den 13. maj 1973 refererer til en hændelse på øen Anholt, hvor 13 steder med "okkult karakter" blev fundet af de lokale øboer i det område, der hedder Ørkenen. Der var tale om fund af knogler, menneskehår, dæmonsymboler, bizarre effekter og sataniske tegn i sandet, som fik folk til at tro, at en satanistisk kult havde været på spil. Politiet blev sat på sagen, men der var øjensynlig ikke nogen, der var kommet til skade. Og der var heller ikke spor efter, hvem gerningsmændene var. De var øjensynlig kommet ubemærket til Anholt og havde forladt øen på samme vis.

Ophavsmændene bag ritualerne gav sig ikke til kende, og politiet kom ikke sagens opklaring nærmere. Begivenheden på Anholt i maj 1973 forblev omgærdet af mystik.

← De tre satanmønter. Fra venstre mod højre: mønten fundet i Roskilde Domkirke, mønten fundet på Roskilde Museum og den nye mønt fra Vor Frue kirke. Foto: ROMU, Cille Krause.

Der har, så vidt vides, ikke været lignende begivenheder siden, men bizarre breve, effekter og satanmønter er efterfølgende dukket op i kirker og på museer i hele Danmark. Det er især under restaureringsarbejder i kirkerne, at mønterne dukker op. De har været kilet ind under døbefonten, mast ned mellem gulvbrædderne eller skubbet ind under kisterne i krypten. Gemt af vejen på en måde, så de ikke blev fundet lige med det samme, men findes, det ville de. På et tidspunkt.

Fælles for dem alle er, at der er tale om falske breve ... Gemt i al ubemærkethed, i kirker og på museer, hvor de ikke burde ligge.

På mange af de mystiske breve er afsenderen Alice Mandragora "Overheksen" ved satankulten på Anholt. De er skrevet på en gammeldags skrivemaskine og dekoreret med satanstempler. Der kan eksempelvis være tale om invitationer til sataniske møder på Anholt, om sære historier eller om forsøg på overtalelse til at deltage i kulten. Andre gange er der tale om følgebrev til en underskrevet kontrakt, skrevet til ypperstepræstinde Alice Mandragora ved satankulten på Anholt. Disse breve ser ud til at være forfattet af tilfældige borgere, hvor forfalskeren af brevet har skaffet deres navn og adresse og nogle gange adressestempel samt underskrift. Sådanne breve er også fundet i Roskilde Domkirke. Kuverterne har påklisterede gamle frimærker, hvor poststemplerne ikke går ud på kuverten og dermed med al tydelighed er sat på efterfølgende. Adresserne er ligeledes skrevet på en gammeldags skrivemaskine. Andre gange indeholder kuverterne intet brev, men i stedet gamle fotos eller postkort, eller helt andre ting, såsom hinkesten, novellemanuskripter eller udklippede rationeringsmærker. Årstallet på frimærket, fra 1973, eller en maskinskrevet dato "13. maj 1973" samt ligheden til de andre mystiske breve kæder dem sammen. Fælles for dem alle er, at der er tale om falske breve med reference til hændelsen i 1973 i Ørkenen på Anholt. Gemt i al ubemærkethed, i kirker og på museer, hvor de ikke burde ligge.

→ Postkortet sammen med rationeringsmærker og et lille papirflag, lå i kuverten adresseret til Roskilde Domkirke. Den blev fundet under Prins Viggos kiste i krypten under Frederik 5.s kapel i august måned 2019. Læg mærke til julemærket, som er fra 1973, og den maskinskrevne dato "13 maj 1973" på postkortet. Foto: ROMU, Cille Krause.

Brevene var også blevet sendt til private, som ofte havde tilknytning til kirken. Eksempelvis kirkegartnere og præster. Brevenes indhold var bizart, og mens nogle smed brevene ud, da de blev opfattet som tosserier, politianmeldte andre dem, da indholdet blev betragtet som truende. Man vidste jo ikke, om der var tale om en rigtig satankult, og hvad de kunne finde på, eller om det blot var drengestreger. Af samme grund blev breve og andre fund i kirkerne fortiet. Man ville måske være om kirkens omdømme?

I Københavns Domkirke blev der i 1995 fundet 50-75 breve under kirkegulvet, da kirken skulle renoveres. Journalist Jens Rebensdorff fra Berlingske blev gjort opmærksom på fundene og fik fat i nogle af brevene. Han kontaktede enkelte af de personer, brevene var adresseret til, og de kunne fortælle, at de havde modtaget samme breve mange år tidligere.¹

I 2013 kastede to journalister fra Politiken sig over den gådefulde historie. I en omfattende artikelserie gennemgik de mange af de små spor, der var efterladt rundtomkring i Danmark. Endvidere interviewede de personer, der på den ene eller anden måde kunne bidrage med viden til at løse det store puslespil om den formodede satankult på Anholt. Det viste sig, at der var tale om en enkelt mands værk. Små spor, som han selv havde plantet, afslørede, hvem han var. Men mellem et hav af forfalskede breve var det ikke lige til at gennemskue i begyndelsen. Der skulle gå 40 år efter hændelserne på Anholt, før gåden blev opklaret.²

Man vidste jo ikke, om der var tale om en rigtig satankult, og hvad de kunne finde på, eller om det blot var drengestreger.

Det var én person, der havde bekostet produktionen af flere hundrede satanmønter, og som fra 1973 til sin død i 2003 havde formuleret og kreeret et hav af ejendommelige breve, skaffet gamle postkort og fotografier samt mystiske rekvisitter. Personen havde brugt tid på at rejse rundt i Danmark og gemme effekterne i kirker og på museer. De blev gemt så godt, at de ikke ville blive fundet med det samme.

Mønterne er blevet produceret hos en medaljør, der har kunnet holde så tilpas meget tæt med hemmeligheden, at oplysningerne ikke er sivet ud til offentligheden. Det er dog sandsynligt, at man i "møntmiljøet", i et eller andet omfang, har været bevidst om, hvem der har produceret dem.

Der er formodentlig stadig mønter og breve, der endnu ikke er blevet fundet. Konklusionen på historien er, at der ikke var tale om en satankult med tilknytning til Anholt, men derimod om en enkelt person, der brugte en stor del af sit liv på at skabe, hvad man måske kan betegne som en af de mest gennemførte kulturhistoriske happenings i Danmark.

Det er på den baggrund, satanmønterne i dag lever op til kriterierne som danefæ – det er i høj grad den fortælling, der omgiver dem, der bidrager til denne status.

Måske har historien en fortsættelse. Når man betragter de tre satanmønter fra Roskilde Domkirke, Roskilde Museum og Vor Frue Kirke, er der små forskelle på de to første og den sidste. Den nye mønt er ikke nær så detaljeret. Stregen i tegningen er tykkere, og teksten er kraftigere og ikke nær så skarp. Den nye mønt vejer også lidt over to gram mere end de andre. Når man kigger på motivet med djævlens, er den pjuskede pels tydelig på ben, hale og arme på de to gamle mønter, og det samme gælder fingre, trefork, horn og øre. Dette er ikke tilfældet for den nye mønt. Kan der mon være tale om en kopi? Og i så tilfælde, hvem er så den "copycat", der står bag, og er det for nylig mønten blev gemt i kirken?

Nationalmuseet fik i 2002 overdraget dét, der tolkes som restoplaget af satanmønter samt fem møntstempler i stål. De fem stempler har kunnet fremstille tre ud af de fire typer satanmønter. Der var tale om en anonym gave. Om djævlens med treforken er blandt stemplerne, vides ikke på nuværende tidspunkt. Snart kommer den nyfundne mønt til Nationalmuseets møntsamling. Her må eksperterne sammenligne den med de øvrige og vurdere, om der er tale om en ny serie satanmønter og dermed en fortsættelse af historien.

NOTER

¹ Rebensdorff 2011.

² Schmidt & Stockmann 2013.

LITTERATUR

Rebensdorff, J. 2011. *De sataniske breve*. Berlingske, 1. sektion, 16-17, 26.1.2011. https://journalisten.dk/files/http_files/Sek1_s16-17.pdf hentet 29.11.2019.

Schmidt, G.M. & C. Stockmann: *Satanmønterne*. En artikelserie på 6 kapitler i Politiken, fra 19.10.2013. <https://politiken.dk/kultur/art5504276/Kapitel-1-Satanisten-på-Sjælland> hentet 29.11.2019.

FORFATTEREN

Cille Krause

Arkæolog og museumsinspektør i afdelingen for Forskning og kulturarv.

Pop up-udstilling som strategisk praksis

Isabella No'omi Fuglø og Amalie Evé Wulff

Med 2019 trådte ROMU som institution ind i en ny strategiperiode under parolen "Historien er din – Museet er vi fælles om". Strategien, der løber fra 2019 til 2023, indeholder en målsætning om at "producere mindst én særudstilling i ROMU-regi og pop up-udstillinger på alle fire hoveddestinationer hvert år".¹ I juni 2019 åbnede vi den første pop up-udstilling på Lejre Museum, der med sin form og sine formidlingsmæssige greb blev startskuddet til en ny udstillingsproces, som ROMU gennem de næste år skal oparbejde et virke inden for. En pop up-udstilling er internt i ROMU blevet defineret ved at være en mindre udstilling, der ingenlunde har samme størrelse og ressourcetræk som en særudstilling, men på samme måde har en begrænset og kortere udstillingsperiode, modsat de faste udstillinger. Der er dog ikke angivet en nærmere beskrivelse af begrebet, som derfor må læses og forstås i sammenhæng med de øvrige beskrivelser og retninger udstukket i strategien.

STRATEGISK AFSÆT

Udgangspunktet i "Historien er din – Museet er vi fælles om" er en forståelse af det fællesskab, der ligger i kulturhistorien som både fortid, nutid og fremtid. Dette værende både den levede historie, men også den historie, vi sammen fortæller, og hvorved vi skaber tilknytning, mening og værdi. Lejre Museums faste udstilling,

→ Pop up-udstillingen "At gå med detektor – Suset fra fortiden" set fra den faste udstilling "Sagnkongernes Lejre". Med gule cirkler trak pop up-udstillingen spor ind i den faste udstilling. Foto: ROMU, Trine Sejthen.

“Sagnkongernes Lejre”, finder sit omdrejningspunkt i spændingsfeltet mellem sagnfortællingerne om jernalderens og vikingetidens konger, den professionaliserede historieskrivnings afvisning af samme og det arkæologiske fundmateriale, hvor udgravninger senest i indværende år har sat spørgsmålstejn ved denne komplette afskrivning af sagnenes narrativ. Støttet af optegninger og med fokus på kongehallerne og det prægtige landskab, der er omkring museet, er den formidlede kulturhistorie repræsenteret ved et næsten udelukkende arkæologisk genstandsmateriale, hvoraf langt størstedelen er detektorfund.

Et eksempel på, hvordan kulturhistorien og det billede, vi kan sammenstykke af den, er en samskabende proces, er det arbejde, som de frivillige detektorførere udfører. Bevæbnet med metaldetektor begiver de sig på egen hånd ud på markerne, eller de støtter museets arkæologer under udgravninger. Detektorførernes betydningsfulde arbejde er et konkret eksempel på, hvordan museet er ramme for ikke kun en fortælling, men også et virke, som vi er fælles om – og lige netop det skal vi med denne pop up-udstilling sætte fokus på.

Detektorarkæologi er en hobby, som har været stærkt voksende de senere år.

Som det formuleres i strategien: “ROMU gør op med forestillingen om, at museer har monopol på definitioner af kulturarv. Vi møder vores brugere fra et stærkt fagligt udgangspunkt, men vi tror på, at de er indsigtfulde, og at vi har brug for såvel deres indsigter som kritiske røster. Derfor er det vigtigt, at museet er noget, vi er fælles om”.²

Detektorarkæologi er en hobby, som har været stærkt voksende de senere år med enorme mængder indleveringer til museerne – en tendens, som vi strategisk, men også som en del samfundet og derved en større sammenhæng, gerne ville sætte fokus på.³

I økonomisk, formidlings- og samfundsmæssig sammenhæng er pop up-udstillingerne et udtryk for et ønske om at få museet til at kalde på (gen-)

← Gule cirkler blev opsat og udpegede alle detektorfund i den faste udstilling. Med et fælles sprog reaktualiserede pop up-udstillingen på den måde den faste udstilling. Foto: ROMU, Trine Sejthen

Besøg og være økonomisk bæredygtige.⁴ I et genbesøg ligger en ambition om at formidle ny viden og sammenhænge gennem et lag, der tilføjes og støtter den eksisterende formidling. Den afgørende bevæggrund for pop up-udstillingen var dog det, som strategien indledningsvis formulerer: "ROMU er et museum, der drives på et solidt fagligt fundament – og på en stor del lyst".⁵ Lysten blev omdrejningspunkt for udstillingen, idet netop den drivkraft, der ligger bag de årligt over 1.000 indleverede detektorfund til ROMU, er et perspektiv på kulturarven og et væsentligt led i vores fælles museum, som ikke er formidlet direkte i udstillingerne. Detektorfører Rickey Kruse Pedersen beskrev motivationen for at gå med detektor som en følelse, der går gennem hele kroppen og bevæger både sind, krop og forståelse. Titlen på pop up-udstillingen blev således "At gå med detektor – Suset fra fortiden".

Mest væsentligt var, at pop up-udstillingen blev udmøntet således, at Lejre Museum blev reaktualiseret.

DET FORMGIVENDE GREB

Da den faste udstilling, "Sagnkongernes Lejre", åbnede i marts 2016, indgik farverne sort, 80 procent sort (grå), hvid og gul⁶ i museets visuelle identitet. Netop den varme gule farve er gennemgående i museets faste udstilling og blev ligeledes en subtil visuel indikator for Lejre Museums *brand* anno 2016 og frem. Det var med dette for øje, at vi tog et valg om, at pop up-udstillingen skulle udarbejdes i samme farveskala. Den gule farve gav rum til både at understøtte Lejre Museums *brand*, lægge pop up-udstillingen visuelt og formidlende ind som en tilføjelse til det eksisterende og alligevel lade den træde tydeligt frem og synliggøre sig.

Vi ønskede at formidle dels en række praktiske ting omkring detektorarkæologi, dels det menneskelige perspektiv og dels oplevelsen af at gå med detektor, herunder diverse regler og overvejelser. Mest væsentligt

→ Alle de udstillede genstande var fund indleveret af frivillige detektorførere.
Foto: ROMU, Trine Sejthen.

var, at pop up-udstillingen blev udmøntet således, at Lejre Museum blev reaktualiseret. Pop up-udstillingen skulle give plads til flere fortællinger og åbne op for endnu et lag i tolkninger, forståelser og oplevelser i den faste udstilling.

Løsningen blev på mange måder simpel. Små cirkelrunde, gule klistermærker blev sat op i den faste udstilling alle de steder, hvor der er tale om detektorfund – hvilket er en betydelig del af de udstillede genstande. På samme måde gjorde vi den gule cirkel til repræsentant for et detektorfund på det fem meter lange banner, der foruden en montre på 90 x 90 x 200 cm udgjorde pop up-udstillingsområdet. Øverst på banneret løb en tidslinje fra den ældste stenalder mod venstre og nyere tid op til i dag mod højre. Undervejs med en koncentration omkring jernalderen lå en række gule cirkler på linjen. Midt på banneret var med store gule cirkler illustrativt fremhævet et udsnit af detektorfundene i pop up-montren, med dertil knyttede beskrivelser og citater fra findere.

**Den identitetsbærende grafiske
løsning gav den faste udstilling
endnu en dimension og bandt
pop up-udstillingen sammen
med den faste.**

Dette understøttede udstillingens titel, *brand* og narrativ. En procestegning med pile viste en gul cirkel skifte hænder fra detektorfører til lokalmuseum til nationalmuseum. Yderst til højre på banneret var tegnet en simpel grafisk silhuet af et menneske, der med spade og metaldetektor ca. 30 cm over gulvet, svarende til et muldlag, gik ind i den tidslinje-beskrevede historie på jagt efter danefæ og ”den gule cirkel”. Den gule cirkel blev et stærkt formidlingsmæssigt greb som (genstands-)markør for indhold i ”Sagnkongernes Lejre”, som rød tråd gennem den faste udstilling og over i pop up-udstillingen. Den identitetsbærende grafiske løsning gav den faste udstilling endnu en dimension og bandt pop up-udstillingen sammen med den faste. ”At gå med detektor – Suset fra fortiden” var fagligt stærk men nem at tilgå og afholdt sig fra teksttunge løsninger.

OPSUMMERING AF EN GUL CIRKEL

Med udstillingen ønskede vi at skabe en pop up-udstilling, der konkretiserede ROMUs nye strategi. Dertil ville vi gerne oparbejde en meningsgivende proces, som kunne støtte definitionen og meningen bag begrebet pop up-udstilling. Det definerende greb var en gul cirkel, der står som repræsentant for en praksis, hvor pop up-udstillingerne har som formål dels at være et nyt islæt i sig selv, dels at være et greb, der reaktualiserer, genfortolker eller uddyber den faste udstilling med et ekstra lag. Denne ekstra dimension til den faste udstilling er det greb, der kalder på genbesøg og brugernes kritiske stillingtagen i mødet med den formidlede kulturhistorie – og med et stærkt indhold giver praksissen omkring pop up-udstillinger afgørende mening. En pop up-udstilling gør oplevelsen af det eksisterende museum ny og anderledes, som en slags udstillingstilføjelse, men uden et voldsomt ressourcetræk sammenlignet med særudstillinger.

”At gå med detektor – Suset fra fortiden” er blevet til i et samarbejde, der går på tværs af samtlige afdelinger i ROMU og på tværs af adskillige fagligheder. Udstillingen har bl.a. har været medvirkende til en stigning i besøgstal for sommeren 2019, hvor den åbnede, på 55 % målt i forhold til året før – og 49 % for hele året. I tråd med strategien ”skal museets speciale være evnen til at samarbejde både internt og eksternt. [...] Vi skal nysgerrigt søge hinandens viden og kompetencer – og vi skal kunne konstatere udviklingen gennem årlige vurderinger af vores evne til at løfte opgaverne sammen”.⁷ På baggrund af faglig sparring og et samarbejde, hvor formidlingsmæssige og indholdsmæssige greb udfoldede sig i grafiske løsninger i et fælles sigte med fokus på *brand*, indhold og oplevelse, skabte vi en agenda i tråd med strategien for pop up-udstillingerne. Den gule cirkel var en tværfaglig idé, som blev fundet i fællesskab. Udstillingen støttede og underbyggede ROMUs målsætning om, at vi sammen skal ”skabe en virksomhedsånd, der respektfuldt anerkender menneskelige og faglige forskelligheder som et gode, og som understøtter kollegial sparring på tværs af afdelinger, besøgssteder og fagligheder”.⁸

Pop up-udstillingen ”At gå med detektor – Suset fra fortiden” er udviklet i samarbejde med Nationalpark Skjoldungernes Land.

NOTER

- ¹ Punkt 5 under “Det skal vi nå”, ROMU Strategi 2019-2023.
- ² Punkt 1 under “Kompetente borgere”, ROMU Strategi 2019-2023.
- ³ Punkt 1+2 under “Vi er en del af samfundet”, ROMU Strategi 2019-2023.
- ⁴ Punkt 1 under “Den økonomiske virkelighed”, ROMU Strategi 2019-2023.
- ⁵ Punkt 1 under “Et museum drevet af faglighed og lyst til involvering”, ROMU Strategi 2019-2023.
- ⁶ Med farvekoden CMYK 0-35-93-0.
- ⁷ Punkt 2 under “Ingen af os er lige så gode som os alle sammen”, ROMU Strategi 2019-2023.
- ⁸ Punkt 3 under “Det er sjovt at være dygtig”, ROMU Strategi 2019-202

FORFATTERNE

Isabella No'omi Fuglø

Cand.mag og museumsinspektør i Formidling- og kommunikationsafdelingen med ansvar for besøgsstederne i Lejre Kommune, herunder Lejre Museum.

Amalie Evé Wulff

Cand.design. og grafiker i Formidling- og kommunikationsafdelingen og går på tværs af besøgsstederne i ROMU.

LITTERATUR

ROMU Strategi 2019-2023:
Historien er din – Museet er vi fælles om.

KOM MED OS

En følelse af Gasolin'

Mia Ramsing Jensen

Torsdag den 12. september 2019 var der skruet ekstra højt op for anlægget på Museum RAGNAROCKS røde løber. Og det var et helt særligt nummer, der bragede ud over Musicon; med hæst stemme og attitude sang Kim Larsen om Rabalderstræde – gaden, hvor den slet, slet ikke får for lidt. Akkompagneret af Franz Beckerlees flænsende guitar, Wili Jønssons solide basgang og kor og ikke mindst Søren Berlevs energifyldte trommer. Det var således ingen ringere end hele Danmarks Gasolin', der fra anlægget bød dagens gæster velkommen. Årsagen var naturligvis åbningen af RAGNAROCKS store særudstilling om selvsamme band. Den dag talte gæsterne prominente personligheder som kulturminister Joy Mogensen, Gasolin'-guitarist Franz Beckerlee samt illustratør og fotograf Peder Bundgaard, og siden da har udstillingen med succes budt velkommen til flere tusinde gæster, der er gået på opdagelse i Gasolin's univers.

Særudstillingen "Så kom med mig – Gasolin' 1969-78" er blevet til gennem mange måneders intenst arbejde, der har inkluderet et væld af faglige overvejelser og diskussioner. Dertil kommer økonomiske benspænd, sikkerhedshensyn og muligheden for at gennemføre events i udstillingen m.m., hvilket alt sammen har været med til at påvirke udviklingen af udstillingen.

→ Gasolin's guitarist Franz Beckerlee var med da udstillingen åbnede.
Foto: ROMU, Daniel Tarkan Nacak Rasmussen.

MUSIK, DER LEVER OG ÅNDER

I slutningen af august 2018 besluttede ROMUs ledelse sammen med udvalgte af museets faglige medarbejdere, at RAGNAROCK skulle huse en udstilling om Gasolin' ultimo 2019, i forbindelse med 50-årsjubilæet for bandets grundlæggelse. Det ville være naturligt for RAGNAROCK netop at sætte spot på et af Danmarks mest markante rockbands, der 50 år efter, at de blev dannet, stadig er et af de mest populære danske bands, hvis sange mange danskere kender og til stadighed møder i deres hverdag anno 2019, hvad enten det er i radioen, Højskolesangbogen eller til familiefesten. *Gasolin' Live Sådan* er på den danske kulturkanon, og Anders Østergaards dokumentar om Gasolin' fra 2016 solgte over 200.000 billetter i biografen.¹ Der er ingen tvivl om, at Gasolin' er blevet dansk kulturarv. Deres bidrag til udviklingen af den danske rockscene og musikbranche i 1970'erne og deres betydning i eftertiden kan næppe betvivles. Så langt så godt. Men hvordan laver man egentlig en udstilling om et af Danmarks største rockbands, hvis musik og historie stadig lever og ånder? Hvordan skaber man en fortælling om et band, hvis historie gennem de sidste 40 år er blevet vendt, drejet og genfortalt

Men hvordan laver man egentlig en udstilling om et af Danmarks største rockbands, hvis musik og historie stadig lever og ånder?

gennem forskellige medier? Som et af medlemmerne fra bandet pointerede, så var deres historie jo fortalt før. Mange gange før – på mange forskellige måder. Hvorfor nu igen? Hvordan kunne vi med en udstilling skabe en anderledes oplevelse af fortællingerne om Gasolin' end den, der allerede var skabt gennem diverse bøger, radioprogrammer, dokumentarfilm m.m.?

← På den store, drejende pladespiller kan man lytte til Gasolin'-musik og gætte med på, om man kan genkende numrene, når de spilles i lav hastighed. Man kan også tage billeder og give sig hen til følelsen af frihed, energi og attitude. Foto: ROMU, Nikolaj Helms.

Til at hjælpe med at besvare disse spørgsmål, blev forskellige former for brugerdialoger derfor indarbejdet i udviklingen af udstillingen. Første del bestod af en voxpop på RO's Torv, hvor vi gennem få, klare spørgsmål fik tilfældige besøgende til at forholde sig til Gasolin'. Dernæst blev der lavet en række dybdegående interviews med Gasolin'-fans og andre udvalgte personer, og der blev arrangeret en rundbordssamtale med folk fra musik- og mediebranchen, kultur- og forskningsverdenen samt udøvende kunstnere. Disse forskellige former for dialoger understregede i den grad, at mange havde en relation til Gasolin'. De syntes, det var en vigtig del af den danske kulturarv, og mange havde personlige erindringer om bandet og deres musik eller nogle klare ideer om, hvem Gasolin' var.² Tilsammen gav det et billede af, hvilke forventninger vi skulle imødekomme, men også hvordan vi kunne fortælle historierne om Gasolin' på ny. Deltagerne i brugerdialogerne udtrykte også et sansemæssigt behov, der skulle opfyldes og stimuleres – en række følelser, der skulle fremkaldes, og som syntes mindst lige så centrale som den egentlige historie om bandet. Historien kendte de fleste i større eller mindre omfang, men Gasolin' var for dem mere end historie. Det var en følelse. Ville vi give folk en ny oplevelse af Gasolin' – en anden, end bøger, dokumentarfilm m.m. kunne give – måtte vi vække "følelsen af Gasolin'".

Ville vi give folk en ny oplevelse af Gasolin' ... måtte vi vække "følelsen af Gasolin'".

RAGNAROCK er et godt eksempel på den udvikling, museumsverdenen har gennemgået over de sidste 15 år. Meget enkelt formuleret kan man sige, at der har været en bevægelse væk fra museet som udbyder af ekspertviden mod i højere grad gennem forskellige former for inddragelse at betragte publikum som medskabere og "amatørekspertter".³ Museer med fokus på populærmusik og populærmusikkultur beskæftiger sig i sagens natur med et område, som mange har relationer til og erindringer om og muligvis en identitetsmæssig tilknytning til. De har en viden om og dermed særlige forventninger til det, museet formidler, som bunder i deres personlige viden og erindringer. Det gør sig især gældende for den generation, der kaldes baby-boomers⁴, der ofte både ses som en primær målgruppe på populærmusikmuseer og på mange måder har

været med til at definere populærmusikken og dens kulturhistorie.⁵ Netop blandt denne generation blev også Gasolin'-udstillingens primære målgruppe defineret.⁶ Derfor var det naturligt at skabe en følelsesbaseret oplevelse ved at aktivere og stimulere publikums personlige relation – deres erindringer – om Gasolin'.

Jeg vil i det følgende give tre forskellige eksempler på, hvordan udstillingsgruppen arbejdede indgående med at stimulere publikums emotionelle oplevelser af udstillingen, og hvordan disse faglige overvejelser kan aflæses helt konkret i udstillingen.

NÅR MUSIK VÆKKER FØLELSER

Mange museer om populærmusik og populærmusikkultur arbejder i praksis meget målrettet med at stimulere forskellige typer af følelser (emotionelle oplevelser) gennem narrativer.⁷ Det skyldes, at de ofte rummer genstande, der både er immaterielle og materielle, og hvis historier og kulturhistoriske betydning kræver en del fortolkning for at stå klart. F.eks. kan det være nemmere at forstå den kulturhistoriske betydning af en pudderparyk fra 1700-tallet end sangerindens Natasjas håndskrevne noter til sangen *Gi' mig Danmark tilbage*. Derfor kan aktiveringen af den emotionelle oplevelse være en måde at skabe forståelse for de kulturhistoriske sammenhænge og forbindelse mellem udstillingens indhold og publikum.⁸ Vi valgte derfor at arbejde indgående med, hvilket narrativ der kunne stimulere en følelsesbaseret oplevelse af Gasolin'.

En af måderne, et narrativ kan skabe en emotionel oplevelse, er ved at understøtte de besøgendes personlige erindringer – og gerne på en måde, hvor disse også giver genlyd i et kollektivt minde – forstået som et følelsesbaseret fællesskab omkring en given oplevelse, fortid m.m.⁹ Helt konkret betød dette, at skulle vi imødekomme behovet for at opleve en følelse af Gasolin', måtte udstillingens overordnede fortælle-mæssige ramme favne den kollektive emotionelle oplevelse af Gasolin' på en måde, der også afspejlede publikums personlige erindringer. Her var brugerdialogerne igen et vigtigt værktøj. De gav os ikke alene et indblik i brugernes helt personlige erindringer om bandet, men gav os samlet set et indtryk af, hvad der også kollektivt kendetegnede disse erindringer: oplevelsen af *frihed, energi og attitude*.

Samtidig kunne vi konkludere, at brugernes personlige erindringer ofte blev konkret italesat enten gennem eller med referencer til Gasolin's musik. Det ville derfor give god mening at skabe en udstilling, der gennem musikken kunne vække personlige erindringer og skabe en emotionel oplevelse. En antagelse, der ligeledes understøttes af forskning i, hvad der stimulerer emotionelle oplevelser, hvor musik betragtes som en central katalysator.¹⁰ Derfor var det nærliggende at lade musikken være den drivende kraft i udstillingens narrativ. Vi kunne have udfoldet fortællingen gennem mange andre greb – f.eks. gennem årstal, steder Gasolin' kom og

havde tæt relation til m.m. – men ved at lade musikken spille en central rolle i udstillingens narrativ kunne vi etablere en følelsesmæssig forbindelse mellem publikum og vores indhold. Gennem otte udvalgte Gasolin'-numre udfoldes fortællingen om de fire gutter, der mødtes på Christianshavn og med rockpoesi, charme, energi og attitude blev hele Danmarks rockband. Udstillingen er således tematiseret gennem disse otte numre, der hver udfolder en central fortælling om bandet, enten gennem teksten, fortællinger, der knytter sig til nummeret, lyden eller symbolikken. Fra *Langebro*, der fortæller om dannelsen af bandet, og Christianshavnerlivets betydning for deres musik over *Det bedste til mig og mine venner*, der giver et indblik i Gasfamiliens sammenhold, til *Masser af succes*, der inviterer gæsterne til at få øje på det hårde slid, der lå bag succesen, og *Se Venedig og dø*, der beretter om splittelse, træthed og opbrud. Ønsket om at stimulere en følelse af Gasolin' blev således centralt for selve opbygningen af udstillingen. De otte numre møder publikum i anden del af udstillingen gennem otte kæmpestore singleplader, som man kan træde op på og gennem lyd, video, billeder og tekst får udfoldet en fortælling om Gasolin'.

Gennem otte udvalgte Gasolin'-numre udfoldes fortællingen om de fire gutter, der...med rockpoesi, charme, energi og attitude blev hele Danmarks rockband.

Men det narrative greb er ikke kun at finde i det officielle udstillingsrum. Som tidligere nævnt byder Gasolin's musik allerede gæsterne velkommen på den røde løber. Musikken brager ud af de store højtalere, og for publikum er volumen på sit højeste, fra det øjeblik de træder ind igennem guldbygningens glasdøre og lader sig opsluge af de røde nitter, der udgør foyeren. Herfra træder de ind i elevatoren, der tager dem op til udstillingen om Gasolin' på 2. sal. De træder ind i elevatoren, og dørene lukkes... "Vi drøner gennem land og by, vi er på banerne på ny, vi kører 100 kilometer i timen derudaf! Og solen blinker i mit bakspejl, og bag mig og erstat tusindvis med snesevis af horn, der tuder der tuder der tuder. Vi er på hovedvejen om lidt, og den skal ikke få for lidt, vi trykker sømmet i bund og drøner derudaffff!"

← Allerede i museets foyer begynder udstillingen om Gasolin', hvor publikum kan nærstudere gassernes limousine Betzy. Foto: Jesper Bendix.

**“Det bedste til mig
og mine venner”**

Jeg sa' det bedste...

[illegible]

I want the best...

For instance, the 1988 *World Development Report* estimated that 20 million people in the Third World were living in extreme poverty, and that 1 billion people were living on less than \$2 a day. The report also estimated that 1 billion people were living on less than \$1 a day. The report also estimated that 1 billion people were living on less than \$1 a day.

Således med tonerne fra de første vers af *På banen (derudaf)* fra *Gas 2* sendes publikum ud på 2.-salen og afsted i RAGNAROCKS Gasolin'-univers. I mødelokalet på etagen under har man fornøjelsen af dagligt at høre elevatoren køre forbi etagen fyldt med gæster, der i fællesskab istemmer linjen "Deruuuudaffff!!". Når de kort efter rammer udstillingen på 2. sal, tager lyden fra RAGNAROCKS kæmpemæssige pladespiller over fra elevatoren. Fra denne spilles der i loop et minut af ti udvalgte Gasolin'-numre. I ti sekunder spilles et nummer i nedsat tempo, før den slår over i normalt tempo. Gæsterne kan lægge sig på den drejende pladespiller og prøve, om de i de ti sekunder kan høre, hvilket Gasolin'-nummer der spilles.

DET GASOLIN'SKE UNIVERS

Jeg sa' det bedste ...

"Fire krigere og deres tro kammesjukker mod journalister, managers, pladebosser, ja hele systemet. For de holder sgu sammen – trods alt. Et sammenhold med klang af koklokke, sværd og skjold. For Gasolin' er lyden venskab. Sådan et, der bare ikke kan købes for kugler."

Tematekst til nummeret Det bedste til mig og mine venner

Selvom musik ofte prises for sin evne til at stimulere emotionelle oplevelser, så vidner både litteratur, brugerdialoger, fanbreve, genstand-sindleveringer og interviews i ungdomsblade m.m. om, at Gasolin's univers bestod af meget mere end musik.

Gasolin's numre var kendt for teksternes unikke evne til at beskrive livet, som det udspillede sig på Christianshavn. Men også som det udspillede sig for den almindelige dansker. De satte f.eks. ord på det at være ung eller at have en holdning og indkapslede det særligt danske gennem sprog og lyd. Gasolin's fanskare talte unge som gamle og børn som voksne. På tværs af alder skrev de sange, man kunne synge med på og relatere til. Det særlige ved Gasolin' var altså også deres måde at formulere sig på og brugerdialogerne vidner også om, at både personlige erindringer og kollektive følelser tilknyttet Gasolin' er rodfæstet i netop deres tekst-univers. Derfor blev udstillingens tekster også udarbejdet med tanke på at vække emotionelle oplevelser. Alle de udvalgte sange fik en tekst,

→ Frihed, energi og attitude er der masser af i det enorme billedmateriale museet fik doneret af fotograf og coverdesigner Peder Bundgaard. Foto: ROMU, Trine Sejthen.

der slog fortællingen fra den enkelte sang an. Teksten skulle være stemningsbaseret og ramme ind i det Gasolin'ske vokabular – fyldt med slang, forkortelser og sproglige billeder.

Ønsket om at stimulere en følelse af Gasolin' blev således centralt for selve opbygningen af udstillingen.

Også bandets visuelle udtryk blev gennem vores brugersamtaler italesat som en central del af det Gasolin'ske univers: den uheldige unge dame, der med en meget løs elastik i trusserne og et vindpust op under kjolen står med rumpen bar og hænderne fyldt med dagens indkøb. Den Fedtmulelignende figur fra Gas 2 med ring i øret og en joint i kæften. Vingelogoet med direkte inspiration fra hurtigkørende maskiner: en kølerfigur og London Underground. Wili Jønsson med kasket, glimt i øjet og tungen ud af munden. Vi kender alle de ikoniske Gasolin'-covere. Eller som en af museets samarbejdspartnere konstaterede, at selvom han ikke er fan af Gasolin', kender han alligevel hvert eneste cover. Og efterhånden som historierne bag de enkelte covere åbenbarede sig, blev det tydeligt, at også disse kunne fungere som et narrativt greb, der kunne stimulere publikums emotionelle oplevelse af Gasolin'. F.eks. blev den trusseløse dame fundet som vægmaleri på Andy's Bar i indre København, og det var hende og kun hende, bandet ville have på deres cover til Gas 3. Gasserne var ligeglade med, at kunstneren ikke kunne findes, så rettighederne kunne afklares. Så måtte man tage chancen. Heldigvis havde kunstneren et meget beskedent krav, da han meldte sig, efter at pladen var udgivet. Bare han kunne få to eksemplarer af den populære plade til sine børn, var han tilfreds.¹¹ Bandet vidste, hvad de ville, og hvad de gerne ville udstråle, og det var præcis den opfattelse, vores brugere havde af bandet. Derfor var det vigtigt, at bandets visuelle udtryk og ikke mindst historierne bag fik en central plads i udstillingen. I udstillingens første rum på væggene langs den store pladespiller er det således Gasolin's udgivelser, originaltegninger til deres covere og historierne bag, der har fået plads, og som møder gæsterne som det første i fortællingen om Gasolin'.

← En væg i udstillingen er dedikeret til et overblik over alle Gasolin's udgivelser i de år bandet eksisterede. I lyttebøfferne fortæller, illustratør og tegner Peder Bundgaard, de finurlige historier om, hvordan de enkelte covers blev til. Foto: ROMU, Jesper Bendix.

GASOLIN' NÆSTEN LIVE IGEN

”Allerede før selve indgangen bliver man mødt af de skønne Gasolin'-sange, som jeg ikke kunne lade være med at synge med på. Glæden bliver endnu større i løbet af udstillingen. Som Gasolin'-fan genoplevede jeg deres stærke energi og musikglæde fra livekoncerterne i 1976, 1977 og 1978.”

Kommentar fra RAGNAROCKs Facebookvæg

De mange kommentarer fra museets Facebookside vidner om, at vi er lykkedes med at skabe en emotionel oplevelse af Gasolin' ved at stimulere personlige erindringer, der også vækker genklang i en mere kollektiv følelsesbaseret oplevelse af Gasolin'; frihed, energi og attitude. For udstillingsgruppen har det været et bevidst valg, og ift. den konkrete målgruppe, vi arbejdede med, har det ligeledes været naturligt at arbejde med følelser forstået som personlige relationer, i kraft af at de netop havde konkrete erindringer fra den tid, hvor bandet eksisterede. Men udstillingsgruppen var ligeledes bevidste om, hvilke udfordringer denne tilgang kunne skabe for publikummer, der ikke har en personlig relation til Gasolin' eller ikke kan genkende dem gennem de greb, vi har valgt. Der er en reel risiko for utilsigtet at skabe ekskluderende fortællinger. Vi kan dog aldrig styre, præcis hvordan publikum oplever vores udstillinger, og det er derfor en risiko, der også ville være til stede, havde vi valgt et andet greb. Vi har i stedet valgt at omfavne, at vores publikummer på mange måder betragter sig selv som vidende, måske ligefrem eksperter i Gasolin'. Ved at stimulere deres personlige erindringer anerkender vi deres personlige fortolkninger som en del af fortællingerne, og dermed har det været ønsket at gøre udstillingen til en meningsfuld oplevelse og ikke en dikteret sandhed.

”... Det er jo lydtæppet fra min barndom i 70'erne og det var fedt at se/gense baggrundshistorien ... Super oplevelse at se og høre udstillingen ...”

Kommentar fra RAGNAROCKs Facebookvæg

→ Tro mod Gasolin's univers består udstillingens visuelle identitet af den berømte trusseløsedame fra coveret til Gas 3. Illustration: ROMU, Trine Sejthen

RAGNAROCK
MUSEET FOR
POP, ROCK & UNGDOMSKULTUR

**Så kom
med mig!**

**1969-78
Gasolin'**
Særudstilling fra 13.09.2019

En del af
ROMU

museumragnarock.dk
Rabalderstræde 16, Roskilde

NOTER

- ¹ Kulturministeriet 2006; Det Danske Filminstitut 2018.
- ² Rigtig mange af de adspurgte forbandt Gasolin' med Kim Larsen og forventede at opleve "noget" om Kim Larsen i en udstilling om Gasolin'. Det skal tilføjes, at undersøgelsen blev lavet kort efter hans død, hvorfor han sandsynligvis har været meget præsente i folks bevidsthed. På baggrund af denne voxpop blev vi derfor meget opmærksomme på, hvor meget plads Kim Larsen skulle have i udstillingen. Det er et bevidst valg, at han som person kun fylder noget, hvis det har betydning for fortællingerne om Gasolin' i deres aktive år. Det er ikke en udstilling om Kim Larsen, men en udstilling om Gasolin'.
- ³ Baker, Istvandy & Nowak 2016.
- ⁴ Baby-boomers er det engelske udtryk for efterkrigsgenerationen. De er født omkring 1946-1964, en årrække, hvor der blev født rigtig mange børn, og i løbet af 60'erne og 70'erne var det derfor en relativt stor gruppe, der befandt sig i ungdomsårene.
- ⁵ Bennett 2009.
- ⁶ Udstillingens primære målgruppe var 45-65 år, de "var der selv" eller voksede op i den tid, hvor Gasolin' eksisterede. De er glade for 80'ernes store navne, men bruger mest musik til at sætte en stemning eller gøre løbeturen og rengøringen lettere at komme igennem. Går ikke ofte til koncert, men nu og da, når de store danske navne kommer til byen, og så måske et enkelt besøg om året i Royal Arena. Deres kulturforbrug er ikke overvældende; de opsøger ikke ofte kultur, ud over biografen, men kan måske 'stå på' i forbindelse med særlige stort anlagte events med unikke oplevelser.
- ⁷ Narrativer skal her forstås som den fortælle-mæssige ramme, der er med til at forme en udstilling.
- ⁸ Baker, Istvandy & Nowak 2016.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ Keightley & Pickering 2006, Keightley & Pickering 2012, citeret i Mortensen & Madsen 2015, 256.
- ¹¹ Bundgaard 2003.
- ¹² Bearbejdningsteknik, hvor uopvarmet metal formgives gennem hamring.
- ¹³ Klassen 2000, 307 ff.

LITTERATUR

- Baker, S., L. Istvandy & R. Nowak 2016. Curating popular music heritage: storytelling and narrative engagement in popular music museums and exhibitions. *Museum Management and Curatorship*, VOL. 31, NO. 4, 369-385.
- Bennett, A. 2009. Heritage Rock: Rock Music, Representation and Heritage Discourse. *Poetics* 37, VOL. 5, 474-489.
- Bundgaard, P. 2003. *Gasolin' - Masser af succes*. Lindhardt og Ringhof.
- Det Danske Filminstitut 2018. *Biografbilletter 1976-2018*.
- www.dfi.dk/viden-om-film/tal-og-fakta/billetsalg-i-danske-biografer-1976-2018 hentet 15.1.2020.
- Keightley, E. & M. Pickering 2012. *The Mnemonic Imagination. Remembering as Creative Practice*. Palgrave Macmillan Memory Studies. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Keightley, E. & M. Pickering 2006. The Modalities of Nostalgia. *Current Sociology*, 54, 919-941.
- Kulturministeriet 2006. *Kulturkontrakten*.
- https://kum.dk/uploads/tx_templavoila/kulturkontakten_kulturkanon_2006.pdf hentet 15.1.2020.
- Mortensen, C.H. & J.W. Madsen 2015. The sound of yesteryear on display: a rethinking of nostalgia as a strategy for exhibiting pop/rock heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 21:3, 250-263.

FORFATTEREN

Mia Ramsing Jensen

Cand.mag. og museumsinspektør i Formidling - og kommunikationsafdelingen med ansvar for besøgsstedet RAGNAROCK.

AKSOM

Louise Dahl Christensen

- et partnerskab mellem museet og skolen

EN SOLRIG FREDAG I JUNI

Det var en spændt forsamling elever, lærere og museumsmedarbejdere, der mødte hinanden for første gang fredag den 22. juni 2018, hvor kommende 4.a skulle "adopteres" af Roskilde Museum.

"Klassen fik en tur "bag kulisserne" på museet og fik et indblik i, hvorfor vi har museer, hvad man kan finde på et museum, samt hvordan museer indsamler, registrerer, bevarer, formidler og forsker. De mødte grafiker, direktøren, museumshåndværkeren, museums værten, konservatorerne, regnskabsmedarbejderen, formidlerne og arkæologerne. Hos arkæologen vakte kraniet på bordet undren og interesse, de mange potteskår, som måske kunne samles til et puslespil, blev ivrigt forsøgt puslet sammen. Hos museets konservator fik eleverne mulighed for at studere de enkelte genstande i mikroskop og dermed se detaljer, som man ikke kan se med det blotte øje. Eleverne var spørgelystne og interesserede og fik et indblik i de mange typer af opgaver, som der også er på et museum."

Dagen sluttede af med fælles frokost, hvor lærere, elever og museets undervisningsansvarlige kunne lære hinanden lidt bedre at kende. Her blev eleverne endnu en gang budt velkommen som adoptionsklasse på Roskilde Museum og fik overrakt deres adoptionsklassebevis.

→ Fortællingen om uroksen vakte elevernes interesse og den var en tålmodig fotomodel. Foto: Karina Bruun Houg.

ADOPTIONSKLASSER

- ET PARTNERSKAB MELLEM MUSEER OG SKOLER

Med støtte fra Kultur- og Skoletjenesten Midt- og Vestsjælland har ROMU fået mulighed for at deltage i projektet AKSOM – adoptionsklasser som grundlag for lærende partnerskaber mellem skoler og museer (i det nedenstående benævnt AKSOM). Projektet er en fortsættelse af det adoptionsklasseprojekt, som ph.d. og lektor Sally Thorhauge og Danmarks Industrimuseum i Horsens har taget initiativ til, og omfatter desuden Viborg Museum og Gasmuseet i Hobro. Men hvorfor har ROMU en adoptionsklasse, og hvad vil det sige at være adoptionsklasse? Svarene på disse spørgsmål vil jeg vende tilbage til. Men først vil jeg forklare begrebet *åben skole*, som blev introduceret med folkeskolereformen, der blev vedtaget i 2013, men implementeret fra august 2014.

ÅBEN SKOLE

Skolernes samarbejde med de omkringliggende institutioner, virksomheder og foreninger har med folkeskolereformen fået betegnelsen *åben skole*. Tanken bag *åben skole* er, at undervisning ikke er forbeholdt et klasselokale på en skole, men at læring kan finde sted i andre kontekster. Det omgivende samfund skal inddrages i skoledagen på en måde, der gør undervisningen mere relevant og skaber en større sammenhæng mellem det, der foregår i skolen, og verden udenfor. Formålet med både reformen og *åben skole* er, at eleverne skal lære mere, men også at eleverne får et større kendskab til samfund og foreningsliv og dermed får indblik i de muligheder, der er i samfundet.¹

I 2013 havde ROMU besøg af 244 skoleklasser, der deltog i tilrettelagte undervisningsforløb på et af ROMUs daværende ni besøgssteder. Dermed er brug af det omkringliggende samfund og i dette tilfælde kulturinstitutioner ikke noget nyt. Den generelle pædagogiske udfordring er, at de eksterne aktører ikke er lærere og derfor ikke anvender den samme forståelsesramme for, hvad et læringsforløb skal indeholde, hvilken form det skal have, eller hvad det skal føre til.²

MUSEET SOM EKSTERNT LÆRINGSMILJØ

Museerne er en af de eksterne aktører, som mange skoler samarbejder med. Nationalt netværk af skoletjenester har i 2019 undersøgt museernes undervisningspraksis, og Danmarks Evalueringsinstitut, EVA, har i *Åben skole – en kortlægning af skolernes samarbejde med omverdenen* fra 2018 set på, hvordan samarbejdet mellem skoler og eksterne læringsmiljøer så ud i skoleåret 2017/18. Undersøgelsen viser, at over halvdelen af de adspurgte lærere har haft *åben skole*-forløb i skoleåret 2017/18, og at der inddrages en lang række forskellige eksterne samarbejdspartnere i undervisningen. Den viser, at det især er kulturinstitutioner og virksomheder, som indgår i undervisningen. Cirka halvdelen (49 %) af de adspurgte lærere og pædagoger har angivet, at de har samarbejdet

med en kulturinstitution, som dækker teatre og museer.³ Når museer ofte vælges som samarbejdspartner, kan det skyldes, at museerne har en lang tradition for at tilbyde undervisning til skoler.⁴ Det er især muligheden for at styrke elevernes faglige læring gennem inddragelse af viden, der har stor eller nogen betydning for inddragelse af den eksterne samarbejdspartner, samt at der kan skabes oplevelser i undervisningen, der kan styrke elevernes trivsel og sociale fællesskaber. Endelig peger 79 % på, at det har stor eller nogen betydning, at inddragelse af den eksterne samarbejdspartner kan gøre undervisningen mere praksisnær og anvendelsesorienteret.⁵

Museernes potentiale som læringsrum rækker tilbage til Ole Worms

Skolernes samarbejde med de omkringliggende institutioner, virksomheder og foreninger har med folkeskolereformen fået betegnelsen *åben skole*.

private samling i første halvdel af 1600-tallet. Worm skabte en samling på universitetet, som blev anvendt til demonstration i undervisningen af de studerende i fysik og medicin. Worms samling blev efter hans død overdraget til det kongelige kunstkammer. De kongelige kunstkammer var fyrstens eller kongens samling og var ikke åbne for offentligheden. I løbet af 1700-tallet opstod de første offentlige museer. De var et resultat af oplysningstiden, hvor den udbredte tanke var, at alle har ret til at lære.⁶ I Danmark blev der i 1807 indrettet et museum på loftet af Trinitatis Kirke, "Den Kongelige Kommission til Oldsagers Opbevaring", som i 1892 skiftede navn til Nationalmuseet. Fra 1816 fik Christian Jürgensen Thomsen ansvaret for varetagelse af denne samling. I 1819 åbnede han samlingen for offentligheden, da han lagde stor vægt på formidling til det brede publikum. Det mest kendte billede af mundtlig formidling er fra 1846 og viser Thomsen, der med stolthed demonstrerer museets skatte for de besøgende.⁷

Ude i landet skød der i løbet af 1800-tallet nye museer op, og her blev omvisninger ofte et fast indslag. Netop omvisningen er fortsat at finde på museerne og har sit udspring i den private samling, hvor ejeren stolt viste frem og forklarede de enkelte dele i samlingen for de behørigt interesserede tilskuere.⁸⁹

I dag er museumsundervisning ikke kun omvisninger i udstillingen, koblet med spørgeskemaer. Mette Boritz peger i bogen *Museumsundervisning* på tre forhold, som adskiller undervisning på et museum fra den undervisning, der finder sted på skolen.

Det omgivende samfund skal inddrages i skoledagen på en måde, der gør undervisningen mere relevant...

Det første forhold er, at museumsundervisning kan karakteriseres som svingdørsundervisning. Begrebet refererer til det faktum, at underviseren på museet ikke kender eleverne på forhånd. Museets underviser har ikke kendskab til elevernes styrker og svagheder, og de informationer, som museet modtager om klassen, begrænser sig ofte til antal elever, klassetrin, skolens navn, og hvilket undervisningsforløb klassen har bestilt. Kendskabet til, om klassen besøger museet som optakt til et emne eller som afslutning, kan optræde, men ellers er det først på selve dagen, at underviseren finder ud af dette.¹⁰ Netop ønsket om, at museets undervisning skal indgå og forholde sig til den øvrige undervisning, er et vigtigt aspekt i baggrunden for at indgå i partnerskaber som adoptionsklasseprojektet. Museets underviser kender ikke eleverne og ved ikke, om eleverne er bogligt stærke eller svage, om det er en urolig klasse, og om der i klassen er nogen særlige hensyn, der skal tages. Dette behøver ikke være en udfordring, men kan også vise sig at være en styrke. Nogle elever kan deltage mere aktivt i undervisningen på museet, da det her er muligt at lære på andre måder. Et andet kendetegn ved undervisning på museet er, at besøget på museet varer 1-2 timer (90 %) og består af et enkelt besøg.¹¹ Klassen arbejder videre med emnet på skolen og møder ikke museets underviser igen. Dermed er der heller ikke mulighed for at følge op på spørgsmål, der er blevet stillet, eller som har meldt sig senere. Museumsunderviseren har kun én chance for at få det til at gå op i en højere enhed.¹²

← Illustration: Christian Jürgensen Thomsen viser oldsager frem. Nationalmuseet.

Et andet forhold, der ifølge Mette Boritz adskiller undervisningen fra skolen, er, at museets undervisning er dybt forankret i koblingen mellem forskning og formidling og den nyeste viden. Det tager kortere tid at ændre museets undervisning, så det matcher den nyeste viden, end det eksempelvis gør at ændre teksten i lærebøgerne. Det stemmer overens med undersøgelsen foretaget af EVA, som netop peger på, at 89 % af lærerne inddrager eksterne samarbejdspartnere i undervisningen for at styrke elevernes faglige læring gennem inddragelse af ekstern viden og kompetence.¹³

Et tredje forhold er, at museerne med deres fysiske rammer som udstillinger og mange genstande udgør et anderledes læringsrum. Bygninger, landskaber, udstillinger og genstande udgør fundamentet i det særlige læringsrum, der er på et museum.¹⁴ "I mødet med det fysiske og tredimensionelle kan museerne bidrage med noget særligt. På museerne er der skabt mulighed for oplevelse og indlevelse og for nye og andre måder at tilegne sig viden på, som kun i sjælden grad er mulige at tilgodese rundt om på skolerne. Alene det at museerne giver eleverne mulighed for at stå ansigt til ansigt med de originale genstande [...] stiller dem stærkt."¹⁵

Det tredje forhold er et væsentligt punkt i museets undervisningspraksis, hvor dette særegne læringsrum skal udgøre fundamentet for museets undervisning. Det er ikke hensigten med et besøg på ROMU, at eleverne bliver flyttet fra et klasselokale til et andet, der blot findes på museet. Denne præmis har desuden været vigtig i museets samarbejde med skolerne, herunder AKSOM.

AKSOM SOM PARTNERSKAB

ROMU har etableret et lærende partnerskabssamarbejde med Nordskolen afd. Baunehøj i Jyllinge, hvor museets undervisningsansvarlige og klassens lærer på nuværende femte årgang samarbejder over en treårig periode. Som nævnt er formålet med at etablere AKSOM museum-skole-partnerskaber og museernes flerårige adoption af en eller flere klasser, at skolen og museet opbygger et praksisfællesskab omkring den fælles opgave at gennemføre læringsforløb for adoptionsklassens elever. Dermed får museumsmedarbejderen og lærerne ny og brugbar indsigt i hinandens praksis, og hvordan de på den mest givtige måde kan samarbejde.¹⁷

I en treårig periode fra 2018 til 2021 vil museet og skolen samarbejde om at udvikle museumsbaserede undervisningsforløb, hvor adoptionsklassen får en helt særlig rolle på museet og oplevelser, som andre klasser ikke får.

→ Oversigt i hovedtræk over ROMUs samarbejde med skoler i museets dækningsområde.

SAMARBEJDSAFTALER MED SKOLERNE

ROMU har igennem mange år samarbejdet med skolerne. Med *åben skole* er der dog kommet en øget opmærksomhed på organiseringen af dette. ROMU har en bred vifte af forskellige samarbejdsmodeller med skolerne.

Samarbejdsaftale, hvor de tre kommuner Lejre, Roskilde og Frederikssund tilsammen har indkøbt 710 timers undervisning til kommunernes folkeskolars elever.

Åben skole-tilbud. Museet har i alt 29 undervisningsforløb, som lærerne på kommunernes folkeskoler kan vælge imellem.

Aftale med musikklassen på Østervangsskolen i Roskilde om årlige besøg.

Kanonmodel med faste årlige besøg af en bestemt årgang.

Lærende partnerskaber. Udvikling af undervisningstilbud i samarbejde med lærere, andre kulturinstitutioner eller eksterne partnere, herunder AKSOM, kulturforløbet Dronten, Kulturstier, Lærende partnerskaber, Nationalpark Skjoldungernes Land. Desuden samarbejdes med Professionshøjskolen Absalon om innovationslaboratorier, hvor lærerstuderende kan afprøve undervisningsaktiviteter på museet.

- Lejre Kommunes kulturforløb med betegnelsen Dronten, som er kulturforløb for alle elever på samtlige årgange. "Børn og unge skal gennem involverende møder med kunst og kultur have mulighed for at være kreative og udfolde deres kreativitet på måder, som skaber værdi nu og her og senere i livet".¹⁶ Eleverne har faste besøg på ROMU på 2. og 4. årgang.
- Frederikssund Kommune og projektet Kulturstier, som er kulturforløb, der sikrer, at alle børn i alderen 3-6 år har været på kommunens kulturinstitutioner, inden de begynder i skole.

Ved det første møde mellem Nordskolen afd. Baunehøj og ROMU blev nedenstående mål for AKSOM-samarbejdet fastlagt:

- Udvikle længerevarende undervisningsforløb
- Udvikle forløb, som skolen kan anvende i lokalområdet
- Udvikle forløb, hvor museet kommer ud af huset
- Udvikle forløb, hvor både museum og skole har ejerskab
- Udvikle forløb, hvor flere fag inddrages.

GENSTANDE SOM KILDER

I de første to år af samarbejdet er der fokus på arbejdet med genstande og historiske spor. En observation af en time på skolen, hvor museets undervisningsansvarlige samt pædagogisk konsulent Karina Bruun Houg fra Center for Undervisningsmidler på Professionshøjskolen Absalon også deltog, bliver beskrevet således:

"Der er en særlig stemning i 4. klasse på Nordskolen afd. Baunehøj denne fredag formiddag. Alle elever i 4.a har medbragt en genstand fra deres egen familie, og de er spændte og forventningsfulde. De kan næsten ikke vente med at vise deres ting frem. Nogle elever har, i stedet for en genstand, et billede af en genstand på deres telefon. Der er smykker, legetøj, fotos, en salmebog, en vinylplade m.fl. Genstandene er spor fra en tid, før eleverne selv blev født. Opgaven til dagens historietime var at tage en "ting" med fra deres forældre eller bedsteforældres barndom, som stadig har betydning. Peter har en byggetegning i en ramme af en karet. Der er både mål og størrelsesforhold på tegningen. Peter fortæller stolt, at hans morfar engang arbejdede som karetmager. Tegningen hænger i dag i køkken-alrummet i Peters eget hjem. Cecilie har medbragt en LP, en vinylplade og en seddel med fakta om vinylpladens historie. Cecilie fortæller, at det er hendes mors første vinylplade, og at hun har lovet at passe godt på den, da den let bliver ridset.

Klassen arbejder med deres egne genstande hele timen. De skal notere oplysninger om genstanden: benævnelse, beskrivelse, funktion og kontekst. Altså hvad er det for en genstand? Hvordan ser den ud (farve, form, størrelse, duft)? Hvad har genstanden været brugt til? Hvad kan den fortælle om de mennesker, der har brugt den?

Det er svært. Hvornår er man færdig med at beskrive? "Det er brunt," er der én, der skriver om et ældre fotografi af hendes oldeforældres familie. "Der er mange ting, der er brune" siger læreren. "Hvad kan man ellers skrive?" "Det er brunt. Der sidder to voksne og to børn om et bord. Der er en lampe." "Du kunne også tegne det, du ser på billedet," siger læreren. "Men hvem er de mennesker? Og hvorfor har de taget billedet?" spørger eleven. "Det er gode spørgsmål, skriv dem ned, så må du undersøge det nærmere. Du kunne spørge din mor, når du kommer hjem?" Eleven nikker."¹⁸

Den beskrivelse af genstande, som eleverne arbejder med i ovenstående eksempel, minder på mange måder om den genstandsbeskrivelse, som museet registrerer indkomne genstande med. Formålet med at inddrage genstande i projektet er, at eleverne gennem arbejdet med genstande/artefakter arbejder undersøgende og deltagende med faget historie, ligesom eleverne får et indblik i, at kilder til historien kan bestå af mange forskellige typer. Men beskrivelse af genstande kan også inddrages i faget dansk, hvilket blev understreget som en vigtig pointe af klassens lærer under planlægningen af forløbet. I og med at klassen arbejdede med beskrivende tekster i dansk samtidig med genstandsforløbet, opstod der koblinger mellem fagene dansk og historie, men også mellem det, man lærer i skolen, og den måde, man anvender denne viden på "ude i samfundet".

STYRKEN ER FORSKELLIGHEDEN

Da *åben skole* blev skrevet ind i folkeskolereformen, blev det som nævnt et krav, at skolerne skulle indtænke det omgivende samfund i undervisningen. Mange undervisere på museerne fik travlt med at læse op på mål og læreplaner for at kunne matche de nye krav til skolerne.

↑ Tegning af oldeforældre.

Det har dog vist sig ikke at være nok at læse disse anbefalinger, hvis man ønskede et indblik i skolernes virkelighed. Deltagelse i AKSOM giver både museet og skolen et indgående kendskab til hinanden. I projektet lægges der op til fælles planlægning af de museumsbaserede undervisningsforløb. Det sikrer en sammenhæng mellem undervisningen på skolen og på museet, som både lærer og museets underviser kan forholde sig til. Desuden bliver der opbygget en relation imellem museum og klassens elever, som gør, at museets underviser har en anden indsigt i, hvilke arbejdsmetoder der passer bedst til eleverne. Elevernes kendskab til museet og relationen til museets undervisningsansvarlige betyder, ifølge klassens lærer, at eleverne bevæger sig mere hjemmefrem på museet. Dermed ser det ud til, at museet er blevet en naturlig del af elevernes liv og ikke kun i en skolemæssig sammenhæng.

Igennem AKSOM får museet et indgående kendskab til en gruppe af museets kernebrugere, nemlig skolerne. Med samarbejdet får museet indsigt i praksis på skolen, elevernes faglige niveau, klasseledelse, gruppedynamik, lærerens arbejde med indhold, mål og tværfaglighed, men også indsigt i lærernes forberedelsestid, praktiske forhold så som skemaer, årshjul og barrierer for at komme ud af huset. En viden, som kan være nyttig i udvikling af andre undervisningsforløb.

Igennem AKSOM får museet et indgående kendskab til en gruppe af museets kernebrugere, nemlig skolerne.

Samarbejdet har ud over indsigt i skolens praksis også givet en øget forståelse for museets egen undervisningspraksis: Hvad kendetegner museets undervisning? Hvad skal eleverne lære, når de er på museum? Er det indholdstung viden, de skal gå herfra med? Eller skal vi facilitere en undersøgende undervisning, hvor eleverne selv opsøger viden?

ROMU har deltaget i AKSOM-projektet i halvandet år og er dermed halvvejs i projektet. I de kommende tre til fire måneder skal adoptionsklassen arbejde med middelalderen, hvor flere besøg på museet og i byrummet er planlagt. Museets undervisningsansvarlige skal desuden følge lærer og elevers opstart i emnet, hvorefter de skal besøge museets middelalderudstilling og her undersøge udstillingen for viden om

middelalderen. De skal besøge Roskilde Domkirke, og afslutningsvis skal de bruge den viden, de har opnået, til selv at skabe en byvandring i middelalderens Roskilde. Både museets undervisningsansvarlige og klassens lærer deltager i alle forløb, og dermed bliver det muligt at se undervisningen som en helhed. Museets undervisningsansvarlige får indsigt i elevernes for forståelse og læringsforudsætninger, en viden, der kan bruges i forhold til andre forløb og til andre besøgende klasser.

I 2019 udkom den afsluttende rapport om de erfaringer, man har gjort sig vedrørende adoptionsklasserne i Horsens, Viborg og Hobro, som har kørt lidt før og sideløbende med adoptionsklasserne på Sjælland. En vigtig pointe herfra er, at "styrken er i forskelligheden" – man skal ikke søge at komme til at ligne hinanden, man skal lære hinanden at kende således, at man kan gøre brug af styrkerne ved begge professioner og fagligheder.¹⁹ En pointe, som er vigtig at tage med sig både i AKSOM-projektet, men også i fremtidige læringssamarbejder.

NOTER

- ¹ <https://www.uvm.dk/folkeskolen/laering-og-laeringsmiljoe/den-aabne-skole> hentet 19.11.2019.
- ² Knudsen 2016.
- ³ EVA 2018.
- ⁴ Nationalt netværk af skoletjenester 2019.
- ⁵ EVA 2018.
- ⁶ Adriansen & Hyllested 2011.
- ⁷ Ibid.
- ⁸ Boritz 2018.
- ⁹ I betænkning nr. 517, 1969.
- ¹⁰ Boritz 2018.
- ¹¹ Nationalt netværk af skoletjenester 2019.
- ¹² Boritz 2018.
- ¹³ EVA 2018a.
- ¹⁴ Boritz 2018.
- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ <https://www.lejre.dk/dronten/her-kommer-den-kreative-dronte/> hentet 26.11.2019.
- ¹⁷ Thorhauge 2018. Projektbeskrivelse for AKSOM – adoptionsklasser som grundlag for lærende partnerskaber.
- ¹⁸ Observationen er beskrevet af pædagogisk konsulent Karina Bruun Houg og er bragt i magasinet Praxis, nr. 2, CFU Absalon.
- ¹⁹ Thorhauge 2019. Styrken er forskelligheden: Museum-skole partnerskaber. Afsluttende rapport vedr. udviklingsprojektet AKSOM – adoptionsklasser som grundlag for lærende partnerskaber mellem skoler og museer.

FORFATTEREN

Louise Dahl Christensen

Cand. mag og museumsinspektør i Formidling- og kommunikationsafdelingen med ansvar for undervisning og læring.

LITTERATUR

- Adriansen, Inge & T. Hyllested 2011. Museumsundervisningens historie. *Unge pædagoger*, nr. 1.
- Andersen, Ida Halling 2017. Adoption af skoleklasser i den åbne skole. *Unge pædagoger*, nr. 4.
- Boritz, Mette 2018. *Museumsundervisning*.
- EVA 2018. *Åben skole – en kortlægning af skolernes samarbejde med omverdenen*. EVA. Danmarks Evalueringsinstitut.
- Houg, Karina Bruun: Genstandsbaseret historieundervisning. *Praxis*, nr. 2, CFU Absalon.
- Knudsen, Lars Emmerik Damgaard 2016. Åben skole – paradoks og pædagogik. *Unge Pædagoger*, nr. 3.
- Nationalt netværk af skoletjenester 2016. *Samarbejder og partnerskaber mellem skoler, kommuner, kulturinstitutioner og eksterne læringsmiljøer*. Undervisningsministeriet og Kulturministeriet.
- Nationalt netværk af skoletjenester 2019. Museernes undervisningspraksis – *En national kortlægning af statslige og statsanerkendte museers undervisningspraksis 2018*. Undervisningsministeriet og Kulturministeriet.
- Thorhauge, Sally 2016. AKSOM – adoptionsklasser som grundlag for lærende partnerskaber mellem skoler. <https://www.folkeskolen.dk/588516/aksom---adoptionsklasser-som-grundlag-for-laerende-partnerskaber-mellem-skoler-og-museer> hentet 27.11.2019.
- Thorhauge, Sally 2018. *Projektbeskrivelse for AKSOM – adoptionsklasser som grundlag for lærende partnerskaber*.
- Thorhauge, Sally 2019. *Styrken er forskelligheden: Museum-skole partnerskaber. Afsluttende rapport vedr. Udviklingsprojektet AKSOM – Adoptionsklasser som grundlag for lærende partnerskaber mellem skoler og museer*.
- Undervisningsministeriet: Læring og læringsmiljø – den åbne skole. <https://www.uvm.dk/folkeskolen/laering-og-laeringsmiljoe/den-aabne-skole> hentet 19.11.2019.
- Dronten. <https://www.lejre.dk/dronten/her-kommer-den-kreative-dronte/> hentet 26.11.2019.

Borgerinddragelse i musealt regi

Isabella No'omi Fuglø, Stefanie Høy Brink og Ditte Nedergaard Mikkelsen

Deltagelse og inddragelse er begge begreber, der betegner nuancerede vinkler på det fænomen, at målgruppen for en given institution får indflydelse på det arbejde og de resultater, som de selv er modtagere af. I indeværende artikel gør vi brug af begrebet borgerinddragelse frem for brugerinddragelse, fordi netop borgerne er vores målgruppe. Vores utopiske sigte er at inddrage repræsentativt blandt samfundets mangfoldige borgere og ikke begrænse vores blik af kategorierne bruger og ikke-bruger.

Som museumsaktivisten Nina Simon beskriver det i sit ideal om det deltagelsesdesignede museum (the participatory museum), skal museet skabe mulighed for, at alle besøgende kan relatere og identificere sig med institutionen for at kunne skabe rum for målrettet indhold og sociale interaktioner af høj værdi.¹ I praksis betyder det, at det er mindre væsentligt, hvorvidt individerne er brugere eller ej. Vi retter vores blik mod borgerne i det samfund, hvor vi er museum.

Ud fra en forståelse af, at museet som institution eksisterer i et samfund som rum for dannelse til medborgerskab, er det afgørende, at museumsrummet er grobund for fællesskab og den (svært definerbare) sammenhængskraft, som samfundet afhænger af.² Det kan kun ske, hvis vi har alle samfundets borgere for øje. I denne artikel præsenteres tre forskellige måder, hvorpå dette manifesterer sig i formidlingsarbejdet på ROMU i kommunerne Roskilde, Lejre og Frederikssund.

- Tommy H. Olesen er en af de detektorførere, som har været med til at skabe "At gå med detektor – Suset fra fortiden". Foto: Nationalpark Skjoldungernes Land, Nynne Sørgaard.

HVORFOR BORGERINDDRAGELSE?

Borgerinddragelse i musealt regi er vigtigt. Det er det, fordi museet er en institution i et demokratisk samfund, hvor museerne må legitimere sig selv og vise, hvordan de har relevans for både den enkelte borger og for samfundet som helhed. Når man ser på kulturpolitikken i dag, er man nødt til at forstå den i lyset af tidligere tider. Dels for at begribe udviklingen mod reach out-politikken, dels fordi det er essentielt at forstå, at reach out-politikken ikke står alene. Den udfoldes i lyset af tidligere kulturpolitiske forståelser.

Reach out-politikken kan beskrives som "udtryk for et strategisk skifte i dansk kulturpolitik siden Kulturministeriets oprettelse i 1961 i den forstand, at den centrale formidlingsopgave her har taget en drejning fra oplysning, saglig stofformidling og klassikerfortolkning mod oplevelse, aktualisering og brugerinvolvering".³ Hvad der er særlig væsentligt for dette skifte, men ikke udfoldet i citatet, er kulturinstitutionernes rolle – eller rettere det stigende fokus på institutionerne selv: For out-reach fordrer nemlig et reach-in.⁴

Et projekt kan inddeles i flere faser, og heri ligger derfor flere muligheder for borgerinddragelse.

Institutionerne må legitimere sig selv og vise, hvordan de har relevans for både den enkelte borger og for samfundet som helhed. Derfor må museet være gennemsigtigt og 'tilgængeligt'. Det kan ses som et post-repræsentativt træk, hvor museet ikke længere står som sandhedsgivende. Der er nu nærmere tale om, at museet skal tydeliggøre, hvordan det skaber værdi i kulturen gennem sine borgerinddragende aktiviteter – hvilket tydeligt viser skiftet fra en oplysende til en aktiverende rolle.⁵

HVORNÅR BORGERINDDRAGELSE?

Et projekt kan inddeles i flere faser, og heri ligger derfor flere muligheder for borgerinddragelse. Undervejs i et projekt vil der være mere eller mindre naturlige holdepunkter, hvor en gruppe borgere kan sættes sammen for at skabe visionerne, være høringsparter undervejs eller helt selv være beslutningstagere bag et projekt, der sættes i musealt regi.

Hvilket tidspunkt der er det rigtige at inddrage borgerne på, er afhængigt af det enkelte projekt. Afgørende for alle faser er, at der skal være tale om, at borgerne får mulighed for reel deltagelse. Hvis der er tale om, at borgerne inddrages i et format, hvor de får lov til at spille med, men uden også at have mulighed for at ændre på spillereglerne, vil der ikke være tale om reel deltagelse.⁶ Sagt med andre ord skal borgerne inddrages, fordi vi gerne vil have deres medvirken og indflydelse på projektet.

Hvornår (og hvor hyppigt) det er mest givende at inddrage borgerne, afhænger af det givne projekt, herunder det allokerede ressourceforbrug. Det er vigtigt, at hele projektet er gennemsigtigt for dem, der inddrages. Tidspunktet for inddragelse får entydig betydning for formen, hvilket skal være tydeligt og klart for begge parter, herunder formålet i henhold til processen. Er det projektets koncept, planlægning, opstart, løbende monitorering eller afslutning, som borgerne skal have indflydelse på? Det kræver forskellige formater, i og med at formålet ændres – og med en grundantagelse om, at borgerinddragelse er for projektets skyld; ikke for at sætte kryds i en politisk dagsorden.

HVORDAN BORGERINDDRAGELSE?

Der er ikke kun én måde at gennemføre borgerinddragelse på. Det væsentlige er at være klar på, hvilken fase i projektet borgerne inddrages i. Det har indflydelse på det praksisfællesskab, der skabes og skal stilladseres.⁷ At forstå borgerinddragelse som et praksisfællesskab, der er defineret ved både et kognitivt og socialt aspekt, sætter en ramme for den inddragelse, som museumsmedarbejderen autentisk skal fremsætte.⁸ Betegnelsen praksisfællesskab er oprindelig fremsat inden for læringsteorien, men har hurtigt fundet vej ind i bl.a. ledelse og arbejdsliv. Årsagen er, at begrebet godt rammesætter idéen om, at ny viden – både fælles og hos enkelte – fremdyrkes stærkest i sociale fællesskaber og gør det muligt at udvikle flytbare forståelser og kompetencer.⁹ Borgerinddragelse kan uden en klar forståelse af rammen let få karakter af noget, der ender med at stå som et flyvsk element af et større projekt. Derimod, hvis praksisfællesskabet understøttes og stilladseres, vil den viden, der genereres, kunne få status som et afgørende sparringsøjeblik og vendepunkt.

Praksisfællesskaber eksisterer overalt og er noget, alle mennesker deltager i og har et tilhørsforhold til. Det være sig arbejdsmæssige relationer, i familien, blandt venner, i fodboldklubben eller gennem et virtuelt praksisfællesskab på internettet. Det kræver dog, at der er tale om, at fællesskabet bygger på en fælles opgave. Væsentligt er, at alle deltagende skal være klar på, hvad opgaven består i, og hvad formålet med praksisfællesskabet er. Det er endvidere essentielt, at der eksisterer et gensidigt engagement, som udtrykker medlemmernes fælles virksomhed. Hertil kommer nødvendigheden af et delt repertoire og en delt forståelsesramme eller erfaringsramme.¹⁰

For at understøtte motivationen og den flerstemmighed, som skal opstå og eksistere mellem museumsmedarbejderen og borgeren/borgerne, kræver det, at den enkelte borger ser opgaven som mulig at løse. Et praksisfællesskab støttes ved at sætte klare rammer for samtalen, opgaven og fællesskabet, hvori borgeren finder sin mestringsforventning.¹¹ Det sker ved, at den opgave, som borgeren stilles over for, er autentisk.¹² Med det menes, at der ikke findes et rigtigt eller forkert svar – eller en bedre måde at svare på end andre. Endvidere skal der gøres brug af det, som den norske professor i pædagogik Olga Dysthe kalder for høj værdsætning. I stedet for blot at gøre brug af svar, såsom 'ja' eller 'godt', så skal de pointer, resultater eller kommentarer, som borgerne bringer i spil, sættes videre i spil.¹³ Dette skaber afsæt for en ny samtale, som hele tiden er afledt af de meninger, som skabes i fællesskabet.

Succeskriteriet for borgerinddragelsen er, at den feedback, respons eller de input, som borgerne har til praksisfællesskabet, bliver en integreret del af projektet. Derfor kræver processen omkring borgerinddragelse godt håndværk, klare rammer og målsætning samt velovervejede til- og fravalg – og at projektets resultater og processer er til forhandling.

Borgerinddragelse giver en række fordele i det lange løb, da museet bliver rum for idéer og viden fra hele samfundet.

EKSEMPLER PÅ BORGERINDDRAGELSE

Borgerinddragelse giver en række fordele i det lange løb, da museet bliver rum for idéer og viden fra hele samfundet. Borgerinddragelse giver rum og mulighed for, at det ikke kun er dem, der presser sig på, der bliver hørt, og modvirker samtidig ekkokamre og yderpunktsdebatter.

Det er dog ikke nogen hemmelighed, at borgerinddragelse tager tid. Både før og efter selve mødet med borgerne ligger en stor mængde arbejde. Hvem er målgruppen? Hvem skal inddrages? Hvad stiller vi op med den feedback og de resultater, vi får retur? Det skal vi i ROMU oparbejde en praksis inden for – og det kræver, at vi tør give os i kast med det.

Individer skal kunne se sig selv spejlet i det fællesskab, som vi som museum er bærer af, da det er gennem identifikation, at vi skaber vores adfærd og vores forståelse af os og hinanden.¹⁴ Det betyder også, at enhver praksis rettet mod borgerne er nødt til at være i konstant udvikling, målgruppen for netop denne praksis altid er dynamisk og under forandring. I tråd med ROMUs nye strategi, der trådte i kraft i 2019, vil vi opsøge både eksisterende og nye målgrupper og aktivt gøre brug af borgernes input og synspunkter. Det kommer der i det følgende tre eksempler på.

BORGERENGAGEMENT SOM AFSÆT PÅ LEJRE MUSEUM

I juni 2019 åbnede den første pop up-udstilling på Lejre Museum kaldet "At gå med detektor – Suset fra fortiden". De danske detektorførere kan, som det opleves i ROMU-regi og rygtes i branchen, betegnes som værende kompetente, nøjagtige og etisk overvejede i deres gøren. Det er en stor gevinst for museerne, der får store mængder detektorfund indleveret hvert år. Hvert enkelt fund er en brik i billedet af den fortid, som både museumsfolk og entusiaster sammenstykker om den på så mange måder fjerne fortid.

Genstandsmaterialet i Lejre Museums udstilling består hovedsagelig af detektorfund. Med de borgerinddragende briller på er det derfor tydeligt, at borgerne er en integreret del af den faste udstilling. Med pop up-udstillingen ønskede vi at synliggøre detektorførerne bag fundene både for at lægge fokus på den samskabelse mellem borgere og museum, som udstillingen er et udtryk for, og samtidig sætte fokus på en interesse og motivation i vores fælles kulturarv.

BORGERSAMTALER SOM REPRÆSENTATION

Med detektorførernes engagement som afsæt for udstillingen blev en inddragelse af dem allerede først i processen et naturligt næste skridt. Seks detektorførere takkede ja til at indgå i udstillingens udformning, hvor de konkret hver især afsatte et par timer til en snak om både nogle af deres seneste fund og deres motivation for at gå med detektor. Samtalerne fik slået takten an gennem en interviewguide opbygget efter professor og psykolog Steinar Kvaales model.¹⁵

De blev udvalgt, da de var blandt dem, der inden for den seneste tid havde indleveret formodet danefæ til ROMU. Efter at de havde takket ja, udvalgte vi et eller flere af deres fund som nogle af dem, der skulle udstilles i pop up-udstillingen – heriblandt fund, som de selv fremhævede. Ved at inddrage detektorførerne tidligt i processen med et klart mål om at skulle være formgivende blev der tale om en deltagelse, hvor borgerne var afgørende for resultatet. De havde fundet genstandene, var formgivende for vinklen og udgjorde med citater det tekstlige grundlag.

Samtalerne foregik to og to ganske løst ud fra interviewguiden, mens en mobiltelefon optog dialogen. På bordet lå nogle billeder af detektorfø-

rerens fund og kort over marker i Lejre. En enkelt samtale foregik over telefonen, hvor informanten fik materialet tilsendt på mail. Med afsæt i billederne lagde vi ud med det, som kaldes et foto-eliciteret interview, der kan støtte interviewpersoner i at udtrykke sig, slippe paraderne, da de ikke længere er samtals fokuspunkt, og være grobund for større udveksling af informationer og levede erfaringer.¹⁶

Formatet var opbygget på en måde, hvor interviewpersonerne skulle få mulighed for at føle sig tilpas og møde autentiske spørgsmål.¹⁷ Formålet var at åbne op for en indføring i den verden, som de oplever, når de går med detektor. I sanseetnografien kan man kalde det deres *emplacement*¹⁸ – altså tilstedeværelsen i tid og rum med alle sanserne fremme, som detektorførerne oplever på egen krop, når de er ude på markerne eller hjemme igen med fundene.

Det blev tydeligt, at nøglen til at forstå motivationen hos de seks detektorførere var en fortrolighed med netop deres tilstedeværelse i naturen og fornemmelse af dét, som endte med at blive undertitlen til udstillingen. En af detektorførerne formulerede det som: *"Suset fra fortiden. At være i ét med forfædrene i naturen. Det er derfor, man ikke kan stoppe med at gå med detektor."*¹⁹ De beskrev det særlige ideal at være åben over for et materiale, som ved denne opsøgende og motiverede tilgang kan fortælle og åbne sig for beskueren.²⁰

Udstillingen blev i kraft af borgerinddragelsen flerstemmig.²¹ Det er et udtryk, som Dysthe bruger til at beskrive, når i dette tilfælde en udstilling rummer mere end én stemme, afsender eller måde at skabe mening på. Museumsrummet som rum for demokratisk dannelse understøttes af flerstemmighed.²² I tråd med nyeste museumsforskning, som beskrevet i det indledende afsnit, understøtter dette flerstemmige rum de nyeste krav til museerne: Det er en synlig afsender, et reach-in, hvor museerne viser, at de ikke har monopol på tolkninger og motivation i kulturarven – det er et rum, som vi er fælles om.

BORGERDREVEN INDSAMLING

På ROMU har vi i de seneste år arbejdet med det overordnede emne Trusselsbilleder.²³ På Frederikssund Museum, Færggården har det udmøntet sig i underprojektet "Jægersprislejren som ramme for demokratisk dannelse af værnepligtige under Den Kolde Krig".

Projektet er foreløbig mundet ud i en artikel til ROMUs årbog 2018,²⁴ der mere specifikt handlede om de russiske flygtninge, der kom til Danmark i kølvandet på 2. verdenskrig, og hvoraf mange blev installeret i

→ Tommy H. Olesen er en af de detektorførere, som har været med til at skabe "At gå med detektor – Suset fra fortiden". Her ses han i sit rette element, der bl.a. har ført til fund som Odin-figuren. Foto: Nationalpark Skjoldungernes Land, Nynne Sørgaard.

Jægersprislejren. Frederikssund Museum, Færgegården har i sin samling adskillige husflidsgenstande, der er lavet af de russiske flygtninge,²⁵ men vi var nysgerrige efter, hvad der ellers gemte sig af genstande og historier og minder. Tanken var, at ved placere os fysisk i lejren ville vi med afsæt i nutiden og borgernes forhold til lejren få borgerne til at reflektere over deres forhold til Jægersprislejren.

BIDRAGENDE BORGERE

Inspireret af kulturanalytikerne Tom O'Dell og Willims begreb *composing ethnography* forstår vi museumsarbejdet som en sammensat proces: "Ethnographies are made out of a multitude of bits and pieces – which are more or less consciously coproduced in collaboration with informants, and through confrontation with various phenomena and experiences – that are not „naturally“ connected, but which have to be linked together by the ethnographer."²⁶

I en museumssammenhæng vil det sige, at vores viden bliver til ud fra genstande, kilder og observationer i en samskabelsesproces med informanter, fænomener og erfaringer, og vi som museumsfaglige sammen sætter det til en fortælling om et sted eller begivenhed.

Vi kaldte arrangementet for erindringscafé²⁷. Overordnet kan begrebet erindring betegnes som havende en spontan karakter. Den kan vækkes af vores omgivelser. Den er inderlig, og så er den forudsætningen for menneskets opfattelse af livet som et kontinuerligt forløb og hermed mulighedsbetingelse for dannelsen af identitet. Det er en indre omstændighed, der ikke behøver at være en personlig oplevelse, erindring kan også være historiske begivenheder eller den formidlede erindring, f.eks. hvis en datter har hørt om sin fars soldaterliv i Jægersprislejren, så bliver fortællingen en del af hendes erindring, den integreres så at sige i datteren og bliver en del af familiens kollektive erindring. Netop begrebet kollektiv erindring optog sociologen Maurice Halbwachs, der undersøgte, hvordan nutidens bekymringer er determinerende for, hvilke dele af fortiden vi husker, og hvordan vi husker det. Erindring er således – ifølge Halbwachs – kollektiv, fordi vi ikke kan slippe de relationer, som vi indgår i, og dette vil altid have indflydelse på vores erindring. Historiker og filosof Lone Bækgaard Venderby beskriver det således: "Den væsentligste pointe at holde sig for øje, når det i tilfældet her handler om faghistorikeren som erindringsdanner, er, at individer såvel som kollektiver erindrer det, som vores nutidige omgivelser vækker i os.

← Museumsinspektør Stefanie Høy Brink lytter og følger nysgerrigt med. Formålet med erindringscaféen var at samle minder og fortællinger ind fra dem, der har haft eller har tilknytning til Jægersprislejren. Mange af de besøgende havde en far, der havde ligget i "lejren", mens andre havde minder fra deres egen soldatertid. Foto: ROMU, Daniel Tarkan Nacak Rasmussen.

Hvis din opmærksomhed således rettes mod visse historiske begivenheders tilknytning til bestemte steder i lokalområdet, vil du sandsynligvis også blive mindet om begivenhederne, næste gang du passerer stedet.”²⁸

Stedet er ikke uvæsentligt, når man taler om erindring. Erindringssted eller lieu de mémoire stammer fra filosofen Pierre Nora, der skelnede mellem historie og erindring. Vi har brug for steder for at kunne erindre. Et sted kan hos Nora være et fysisk sted eller en begivenhed. Den danske historiker Anette Warring definerer det således: ”Erindringssteder betegner den fortid, der i eftertiden har sat sig tydelige erindringsspor”.²⁹ Ved at betragte Jægersprislejren som et erindringssted kobler vi fortidens minder til nutidens fortsatte brug af Jægersprislejren.

Knap 25 dukkede op til erindringscaféen. Motivet og bevæggrundene var forskellige. Mange kom for at lytte og komme ”bag kulisserne” på det ellers lukkede område, mens andre kom for at fortælle enten om egne oplevelser eller om overleverede oplevelser fra en far eller bedstefar. Fælles var, at de besøgende satte sig om bordene og talte indbyrdes om lejren og deres oplevelser. Enkelte havde genstande med eller fotografier, gamle soldaterpapirer, men de fleste fortalte om gamle dage, anekdoter om barske sergenter, kolde fødder og lange dage, men med en vis veneration om en svunden tid.

Vi lagde som museum og arkiv autoriteten fra os og lyttede. Vi var der for at lære og tage del i den kollektive erindring. For at mærke, at vores egne tæer blev kolde. Mærke tyngden fra rygsækken. Mærke, hvordan netop viden er en samskabelsesproces mellem os og borgere. Hvordan den museale praksis er et samspil mellem erindring, anekdoter, historie, genstande, fakta, billeder eller den lille soldaterbog med udgangstilladelser. Erindringscaféen blev arrangeret i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv, Jægerspris.

UDSTILLINGSEVALUERING PÅ ROSKILDE MUSEUM

Roskilde Museum har siden åbningen af de nye udstillinger i 2017 haft fokus på evaluering af disse. I og med at Roskilde Museum er for borgerne og tilpasset borgerne, er det relevant at høre borgernes mening om de færdige udstillinger. Antallet af besøgende er en kendt og hyppigt brugt måde at undersøge, hvorvidt udstillingen har indvirkning i samfundet. Denne måde at måle på er dog blind for, hvorvidt udstillingen rent faktisk virker; om den besøgende får noget ud af besøget.

→ Oldtidsudstillingen i Roskilde Museums udstilling ”Magt og mennesker”, hvor vi i 2019 på baggrund af Den Nationale Brugerundersøgelse gennemførte en række borgerevalueringer. Foto: ROMU, Søren Hytting

Borgerevalueringer er en glimrende måde for museet at åbne op og lytte til borgernes meninger og herigennem skabe dialog om vores fælles udstillinger. I august 2019 afholdt museet netop det – borgerevalueringer – med forskellige målgrupper. Det kræver ressourcer at forberede, afholde, analysere og implementere borgerevalueringer. Men hvis man gør det, er udbyttet stort.

Ud fra borgernes feedback kan museet vurdere, hvad der fungerer og ikke fungerer i udstillingerne for borgerne. Museet kan herigennem vurdere, hvorvidt borgernes behov er opfyldt, så flest mulige borgere får mest muligt ud af udstillingerne. På denne måde kan museet efterfølgende analysere og diskutere resultaterne af en borgerevaluering, hvorfra det kan vurderes, om ændringer er nødvendige, hvilke, og hvordan de kan implementeres.

Borgerevalueringerne blev udført ved hjælp af spørgeskemaer, observationer og gruppeinterviews

BORGERE SOM MÅLGRUPPER

Borgerevalueringerne blev udført ved hjælp af spørgeskemaer, observationer og gruppeinterviews over tre dage. Borgerne, der repræsenterer brugergruppen på Roskilde Museum, er overvejende ældre borgere, der har forladt arbejdsmarkedet, og børnefamilier. Et af fokuspunkterne i ROMUs nye strategi er dog at få flere målgrupper på museerne.³⁰ For at repræsentere denne diversitet inkluderede borgerundersøgelserne tre forskellige grupper: børnefamilier, mænd og kvinder over 40 år samt én gruppe, som er mindre repræsenteret blandt museets besøgende, unge borgere i begyndelsen af 20'erne.³¹

De tre grupper havde tilsammen stor variation i alder (4-81 år), uddannelsesniveau og kendskab til museet (alt fra 0-100+ besøg). Denne brede vifte af borgere, som vi ser og gerne så flere af på Roskilde Museum, var med til at give os stor variation i feedback. Dette styrkede borgerevalueringens legitimitet. Det skal dog tages med i overvejelserne, at alle deltagere var klar over, at de blev observeret, og at det kan have en effekt på evalueringen. De kan have været mere grundige, opført sig

anderledes og generelt været mere opmærksomme på deres oplevelse af udstillingerne.

Vi udviklede vores spørgeskemaer, observationsskemaer og interviewspørgsmål på baggrund af bogen *'Gør det selv'- guide til kvalitative brugerundersøgelser i museer*,³² Den nationale brugerundersøgelse af Roskilde Museum samt andre museers erfaringer med borgerevaluering. Spørgeskemaer, observationsnoter og interviewspørgsmål blev udviklet til hver af de tre grupper, som var igennem alle tre dele på deres besøg på museet.

Ud fra Den nationale brugerundersøgelse af Roskilde Museum kan vi se, at museet klarer sig ganske godt sammenlignet med andre museer af samme faglighed. Museets samlede vurdering ligger på 8,7 ud af 10, så der er også plads til forbedringer.³³ Gennem borgerevalueringen som borgerinddragende initiativ fik vi et godt indblik i og forståelse for, hvad borgerne får, ikke får og ønsker at få af Roskilde Museums udstillinger. De guldgruber, vi har tilegnet os, er en mere detaljeret og specifik information af de punkter, som Den nationale brugerundersøgelse har oplyst os om.

Ifølge Den nationale brugerundersøgelse scorer vi altid mellem 8 og 9 på en skala, der går op til 10, på følgende punkter: udstillingerne, muligheden for at lære noget, formidling via brug af digitale medier, brugeroplevelser for børn og muligheden for at deltage aktivt.³⁴ Disse punkter, var også det der blev fremhævet under vores egne borgerundersøgelser. Gennem denne borgerevaluering har vi fået uddybet disse problemområder. Noget, som vi kan se går på tværs af grupperne i udstillingsevalueringen, er udfordringen i at finde vej, *wayfinding*, og manglen på et overblik, manglen på dybdegående og forståelig information, specielt via vores digitale medier, samt manglen på underholdning for børn i alle dele af udstillingen.

De deltagende i borgerundersøgelsen havde mange gode bud på, hvad der kunne gøres for at løse de påpegede udfordringer, tiltag til at forbedre deres besøg samt gøre det attraktivt for dem at komme igen. Ud fra resultaterne af, hvad der fungerer for borgere, og hvad de ikke synes fungerer, kan vi også se, at der er hele udstillingsrum, der ikke fanger borgerne, samt flere emner, som de føler mangler i udstillingerne; mindre ting som for høj lyd, ulæselig tekst på en væg, flere stole – små ting kan gøre en stor forskel for helhedsoplevelsen på Roskilde Museum.

NOTER

- ¹ Simon 2010, 42.
- ² Dysthe et al. 2012, 33 f.
- ³ Sørensen 2015, 3 (citat).
- ⁴ Ibid.
- ⁵ Ibid.
- ⁶ Sternfeld 2013, 3 f.
- ⁷ Skott et al. 2011, 116 f.
- ⁸ Lave 1991, 142 f.
- ⁹ Lave 2004, 24.
- ¹⁰ Wenger 2004, 166.
- ¹¹ Skaalvik 2007, 45.
- ¹² Dysthe 2000, 226 f.
- ¹³ Ibid, 227.
- ¹⁴ Hall 1996, 5.
- ¹⁵ Kvale 2015.
- ¹⁶ Rasmussen 2017, 109 ff.
- ¹⁷ Dysthe 2000, 226 f.
- ¹⁸ Pink 2005, 7.
- ¹⁹ Citat fra detektorfører Rickey Pedersen. Tak til Rickey Kruse Pedersen, Michael Jensen, Tommy Holmegaard Olesen, Hans P.H. Jakobsen, Flemming Kurzweg, Kaare Bøgh-Jensen og de mange andre detektorførere, der med deres frivillige indsats åbner kulturarven og støtter muligheden for, at vi kan møde fortiden i nutiden og sammen fortolke ind i fremtiden.
- ²⁰ Klafki 1983, 26
- ²¹ Dysthe 2000, 215 ff.
- ²² Dysthe 2012, 34 ff.

²³ ROMUs forskningsstrategi 2019-2023, 5.

²⁴ Pinholt 2018, 10.

²⁵ Bl.a. flyvemaskiner.

²⁶ O'Dell & Willim, 2011, 31.

²⁷ På selve dagen og ved markedsføringen af arrangementet kaldte vi dog dagen for "Vi samler minder ind" for at tydeliggøre arrangementets formål.

²⁸ Andersen 2018, 15-16.

²⁹ Warring 2011, 17.

³⁰ ROMU Strategi 2019-23.

³¹ Den nationale brugerundersøgelse, 2017-19.

³² Bjerrum et al. 2018.

³³ Den nationale brugerundersøgelse, 2017-19.

³⁴ Ibid.

LITTERATUR

Bjerrum, Eva et al. 2018. *'Gør det selv'-guide til kvalitative brugerundersøgelser i museer*. Alexandra Instituttet.

Dysthe, O. 2000. Det flerstemmige og dialogiske klasserum. I: *Det flerstemmige klasserum*. Klim.

Dysthe, O. et al. 2012. Undervisning på kunstmuseer – En kort præsentation af feltet. I: *Dialogbaseret undervisning – Kunstmuseet som læringsrum*. Skoletjenesten og Unge Pædagoger.

Hall, S. 1996. Who Needs 'Identity'? I: *Questions of Cultural Identity*. SAGE Publications.

Klafki, W. 1983. *Kategorial dannelse og kritisk-konstruktiv pædagogik*. Hans Reitzels Forlag.

LITTERATUR FORTSAT

Kvale, S. et al. 2015. Interview. *Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. Hans Reitzels Forlag.

Lave, J. et al. 2004. Del 1: Situeret læring. I: *Situeret læring – og andre tekster*. Hans Reitzels Forlag.

O'Dell, T. et al. 2011. Composint Ethnography. I: *Ethnologia Europaea*. 42:1. Pink, S. 2005. *Doing Visual Ethnography*. Sage Publications.

Pinholt, Naomi 2018. Russiske flygtninge i Jægerspris. *ROMU Årsskrift for Museumskoncernen ROMU*, 10-23.

Rasmussen, Kim 2017. Det foto-eliciterede interview. I: Jan Kampmann et al. (red.): *Interview med børn*. Hans Reitzels Forlag.

Simon, N. 2010. Design for Participation. I: *The Participatory Museum*. Museum 2.0.

Skott, J. et al. 2011. Læring som deltagelse. I: *Delta Fagdidaktik*. Frederiksberg C, Samfundslitteratur.

Skaalvik, E. 2007. Selvfølelse og motivation – Om betydningen af selvfølelse i teorier om motivation. *KVAN* 78.

Sternfeld, N. 2013. Playing by the Rules of the Game – Participation in the Post-Representative Museum. *CUMMA PAPERS #1*. Department of Art, Aalto.

Sørensen, A. 2015. 'Deltagelse' som kulturpolitisk strategi og institutionel kulturformidling. I: *Aktuel forskning*. Temanummer: Deltagelse som transformation i kunst og kultur.

Venderby, L. Bækgaard. 2018. Hverdagens små erindringssteder. I: *Kulturstudier*. Temanummer: Om historiebrug.

Warring, A. 2011. Erindring og historiebrug – introduktion til et forskningsfelt. I: *Temp*. Nr. 2.

Wenger, E. 2004. Læring. I: *Situeret læring – og andre tekster*. Hans Reitzels Forlag.

ØVRIGT

Den nationale brugerundersøgelse, Museumsundersøgelse af Roskilde Museum 2017-2019.

ROMU Strategi 2019-2023: Historien er din – Museet er vi fælles om.

ROMUs forskningsstrategi 2019-2023. Upubliceret.

FORFATTERNE

Isabella No'omi Fuglø

Cand. mag og museumsinspektør i Formidling- og kommunikationsafdelingen med ansvar for besøgsstederne i Lejre Kommune, herunder Lejre Museum.

Stefanie Høy Brink

Cand. mag og museumsinspektør i Formidling- og kommunikationsafdelingen samt afdelingen for Forskning og Kulturarv med ansvar for Frederikssund Museum, Færggården i Frederikssund Kommune.

Ditte Nedergaard Mikkelsen

Cand. mag og vikarierende museumsinspektør i Formidlings og kommunikationsafdelingen med ansvar for Roskilde Museum i Roskilde Kommune (til 30. november 2019).

PÅ JAGT I
HISTORIEN

Hvis krigen blev varm

Laura Maria Schütze og Niels Villadsen

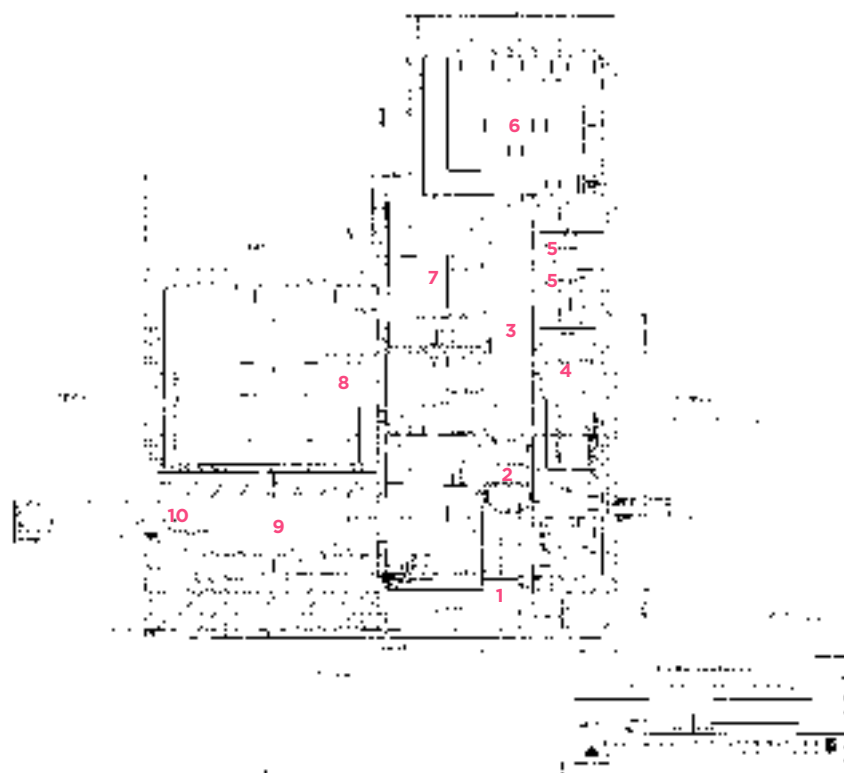
Civilforsvarets kommandocentral i Roskilde.

"[...] førhen, der sagde vi altid, at når Sovjet og USA – så længe de snakker pænt sammen, så er vi i niveau ét. Og hvis de begynder at sige 'sgu' og 'fanden', så begynder vi at hæve niveauet, og så er der visse ting, vi begynder at forberede her: betondækningsgravene ude i byen og hentning af tøj og udskrivning af køretøjer."

Det er den 2. september 2019, og vi står inde i Civilforsvarets kommandocentral under Klostermarksskolen sammen med beredskabsassistent Kim Børge Nielsen. Han forklarer os, hvordan beredskabsniveauet ville blive hævet i takt med en eventuel temperaturstigning under den kolde krig. Kim har taget os med ind i kommandocentralen for at fortælle os om det arbejde, han udførte i 1980'erne, hvor den stadig var aktiv. For ti minutter siden stod vi udenfor i sensommerblæsten på cykelstien, der løber langs skolen. Vi stod foran den store betongrå facade, der delvist er dækket af efeu. En undseelig grå metaldør med en skotlampe hængende hen over sig bryder klatreplanterne på facaden. Inde bag døren gemmer der sig en vaskeægte koldkrigshistorie.

→ Indgangen til kommandocentralen. Foto: ROMU, Trine Sejthen

Det første, vi møder, da vi træder ind i kommandocentralen, er en hvid betonvæg, og til venstre står stablet nogle store trækasser. "Kommando-postpakning model 1969 I - 6/11" står der på dem. Gangen drejer skarpt til højre og dernæst skarpt til venstre. Når gangen har denne udformning, så er det for at tage det værste tryk fra en eventuel eksplosion uden for kommandocentralen, fortæller Kim os. Vi følger gangen, indtil vi møder den koboltblå stældør. Med en nøgle og lidt muskelkraft får vi åbnet den tunge dør. Bag den møder vi mørket, stilheden og en skarp lugt af kælder. Vi får tændt lyset og går gennem gasslusen ind i fordelingsgangen, hvor syv rum støder til.

- ↑ 1. Indgang. 2. Gassluse og ventilation/maskinrum. 3. Ordonnansgang. 4. Garderobe/soverum. 5. Toilet 1 + 2. 6. Opholdsrum og køkken. 7. Politimesterrum. 8. Kommandorum. 9. Signalrum med kuber til meldingspersonalet. 10. Nøddugang
- Hver af kommandopostpakningerne indeholder materiel til at etablere en mobil kommando-post, der kunne kommunikere med kommandocentralen. Foto: ROMU, Trine Sejthen.

KOMMANDOCENTRALEN I KRIG

Under den kolde krig var det i disse lokaler, at Roskildes civilforsvar skulle lede beredskabsarbejdet, hvis krigen blev varm. Her var direkte telefonlinjer til udrykningsstationer, observationsposter, sygehus, politi og meldeposter. Der er køkken, toiletter og sovepladser til seks personer, nødgenerator, gasfilter og egen vandboring. Hele centralen er således beskyttet mod radioaktivt nedfald, gas- og bombeangreb, samt mod at der sker et nedbrud i forsyningslinjerne til kommandocentralen. Krigen blev dog aldrig så varm, at kommandocentralen blev døgnbemandet. Heldigvis.

Under den kolde krig var det i disse lokaler, at Roskildes civilforsvar skulle lede beredskabsarbejdet, hvis krigen blev varm...

Der var naturligvis lavet planer for, hvordan beredskabet skulle aktiveres, i tilfælde af at den internationale situation blev ophedet. I sådan en situation bestod ledelsen i kommandocentralen af civilforsvarslederen, politimesteren, en ABC-officer¹, repræsentanter fra teknisk forvaltning, støttet af dertilhørende sekretærer og en tavlefører. En stab af telefonpassere og en telefonist under ledelse af en signalofficer ville bemande signalrummet, der bl.a. kommunikerede med de strategisk beliggende observationsposter på Viggen Camping, Restaurant Toppen (vandtårnet) og Siloen. Udskrevne køretøjer var blevet istandsat og pakket med materiel, således at de stod klar på udrykningsstationerne, der typisk var skoler, hvor der var plads til at samle en indsatsstyrke.

Ved et angreb ville personalet i kommandocentralen modtage meldinger fra melde- eller observationsposter ude i byen. Med magneter og tusser

→ Den tryksikre blå ståldør, der leder ind til kommandocentralen og gasslusen.
Foto: ROMU, Trine Sejthen

på kort og tavler skulle der løbende gøres status over indkomne meldinger om skadesteder, tabstal og indsatsstyrker. Kommunikation mellem kommandocentralen og kommando- og observationsposter ville gå gennem telefonist til signalofficer til ledelsen og i omvendt rækkefølge, når ordrerne skulle udstedes. Ved opgaver, der krævede udrykning, ringede telefonisterne til udrykningsstationerne, hvorfra mandskabet ville rykke ud. Når styrkerne var nået frem til et katastroferamt område, ville de med en kommandopostpakning² etablere en fremrykket kommandocentral. Herfra kunne man skabe en kommunikationslinje tilbage til kommandocentralen, og på den måde kunne ledelsen holde kontakten til indsatsen.

DEN VARMESTE PERIODE I DEN KOLDE KRIG

I 1961 skruede opførelsen af Berlinmuren op for de internationale spændinger mellem øst og vest, og omtrent samtidig bidrog Sovjetunionens prøvesprængninger af gigantiske brintbomber til en frygt hos befolkningen over for radioaktivt nedfald og krig med kernevåben. Denne frygt var afsættet for atommarcherne, der startede i 1960 og fortsatte de næste par år. De gik fra Holbæk over Roskilde til København og samlede op mod 4.000 mennesker. Fra officiel side blev pjecen *Hvis krigen kommer* husstandsomdelt i januar 1962. Den vejledte dels om, hvordan man kunne forberede sig på krig, dels om, hvordan man skulle forholde sig under et atombombeangreb. Senere samme år nåede den kolde krig formentlig sin varmerekord med Cubakrisen, der i efteråret 1962 fik NATO-landene til at holde vejret og håbe på, at tredje verdenskrig endnu en gang kunne holdes fra døren.

Det var således på denne baggrund, at Civilforsvaret i 1963 fik fordoblet sin økonomiske bevilling til i alt 70 mio. kr. (1963-tal), hvilket blandt andet gik til opførelse af kommandocentraler. Sikkerhedskravene til kommandocentralerne blev samtidig skærpet, og det lokale civilforsvar fik sikret sit mandskab i form af værnepligtige, hvor man før havde været afhængig af frivillig deltagelse.

Kommandocentralen under Klostermarksskolen blev altså opført i den varmeste periode i den kolde krig, da beslutningen om at opføre kommandocentralen blev taget, et halvt år før Cubakrisen brød ud. Tidligere havde Roskildes civilforsvar indrettet sig i en kælder på Holbækvej (1953), og før det i en ølkælder under Gullandsstræde (1945). I marts 1965 stod den nye kommandocentral under Klostermarksskolen så færdig trods en række forsinkelser, og Dagbladet Roskilde erklærede den for "Sjællands største kommandocentral" (Roskilde Dagblad 12.3.1965).

"Det er et længe næret ønske, vi her har få [sic] opfyldt [...] Vi har fået en lys og dejlig kommandocentral. Den gamle på Holbækvej opfyldte

← Dagbladets forside fra 26 oktober 1962 viser, hvordan Cubakrisen og frygten for udbruddet af en verdenskrig med kernevåben, rammesatte Civilforsvarstyrelsens uvilje mod at sikkerhedsgodkende kommandocentralen i Roskilde.

slet ikke de betingelser, man stiller”, udtalte kolonnechef B.G. Stolpe, som repræsenterede Civilforsvarsstyrelsen ved indvielsen af kommandocentralen (Roskilde Dagblad 12.3.1965).

Krigen kom dog aldrig, og kommandocentralen blev aldrig aktiveret. Den ugentlige test af varslings sirenerne blev i nogen tid styret herfra, men ellers blev centralen udelukkende brugt til øvelser. Når Roskildes civilforsvar skulle afholde deres halvårige øvelser, kunne det ske, at man bemandede kommandocentralen i op til et døgn tid.

Kommandocentralen viser, hvordan internationale konflikter, samarbejder og våbentechnologi fik både en national og kommunal forankring og et lokalt udtryk.

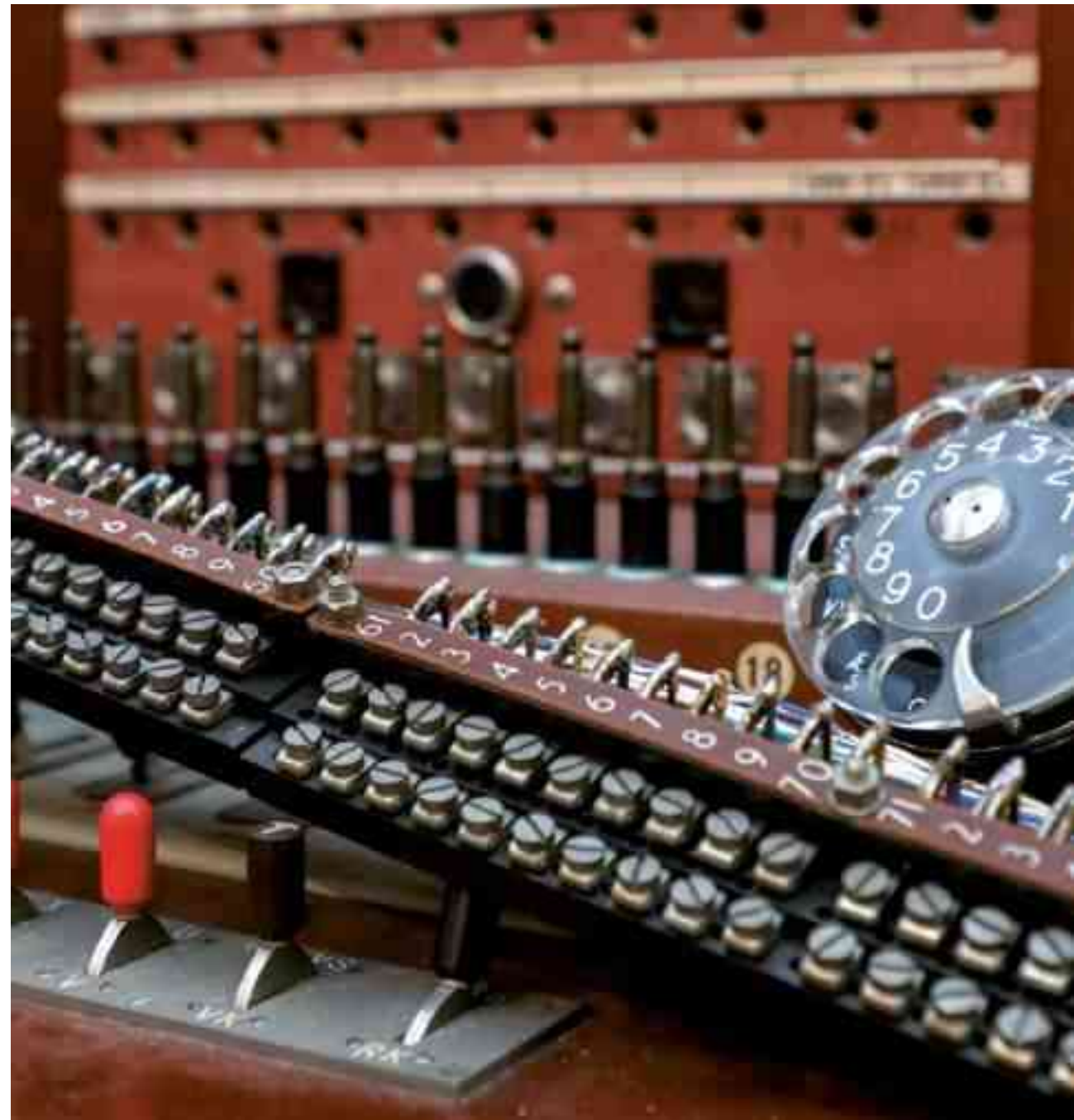
Kommandocentralen har som mange andre koldkrigsbyggerier stort set stået ubrugt hen, siden man i starten af halvfemserne afviklede store dele af Civilforsvarets foranstaltninger under indtryk af en afsluttet kold krig. Sammen med byens godt 40 betondækningsgrave er den et levn fra en ikke så fjern fortid, hvor truslen om tredje verdenskrig med kernevåben konstant var nærværende.

KOMMANDOCENTRALEN OG ROMU

Vores undersøgelse af kommandocentralen er en del af forskningstemaet Trusselsbilleder, som museet arbejder med i disse år. Et samfunds trusselsbilleder fortæller både om teknologiske landvindinger og om tidens sociale, politiske og kulturelle værdier og praksisser. Helt aktuelt har vi alle oplevet det med udbruddet af COVID-19. Hvor truslen mod at pandemien skal ødelægge vores sundhedssystem med ét har fået enorme økonomiske, sociale, politiske og kulturelle konsekvenser.

Kommandocentralen under Klostermarksskolen i Roskilde er et eksempel på, hvordan internationale konflikter, samarbejder og våbentechnologi fik både en national og kommunal forankring og et lokalt udtryk. I forbindelse med undersøgelsen af kommandocentralen og civilforsvaret har vi indsamlet en række forskellige genstande, herunder et apparat til at måle radioaktivt nedfald, drejeskivetelefoner, et omstillingsbord, kort over Roskilde, en udbrydningsværktøjskasse og en brandslange.

→ Omstillingsbordet i kommandocentralens telefonrum. Foto: ROMU, Trine Sejthen

↑ Telefonrummet - også kaldet signalrummet. Til venstre ses omstillingsbordet, og i rummets fjerne ende ses stållågen til nødudgangen. Foto: ROMU, Trine Sejthen

↑ Fra telefonrummet: signalbordet, diverse materialer, og en sporeenhed til måling af radioaktiv stråling. Foto: ROMU, Trine Sejthen

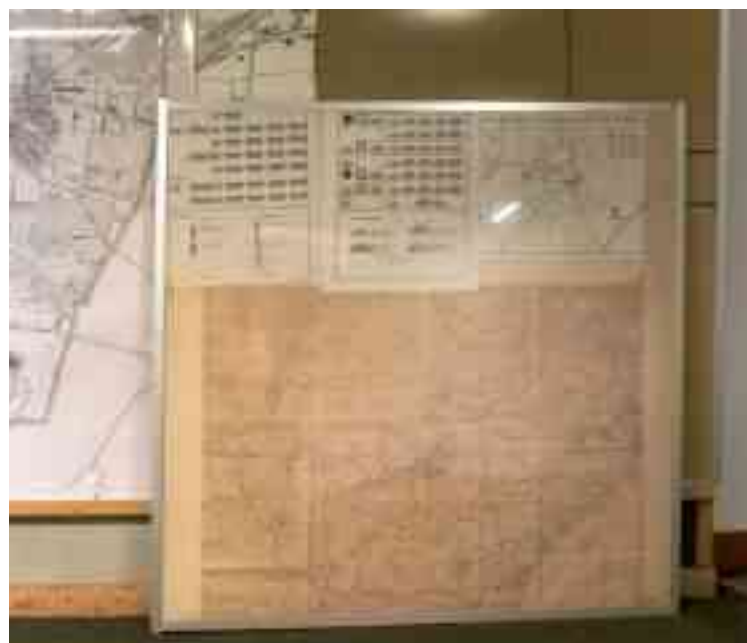
I 1961 skruede opførelsen af Berlin-muren op for de internationale spændinger mellem øst og vest, og omtrent samtidig bidrog Sovjetunionens prøvesprængninger af gigantiske brintbomber til en frygt...

←↑ Luftalarm-blanket. Den ugentlige sirene blev i nogen tid styret fra kommandocentralen. Sovekøje og sovepose. Drejeskivetelefoner - gennem sin levetid oplevede kommandocentralen tre forskellige generationer af telefoner (magneto, drejeskive- og trykknappetelefoner). Foto: ROMU, Trine Sejthen

Med magneter og tusser på kort og tavler skulle der løbende gøres status over indkomne meldinger om skadesteder, tabstal og indsatsstyrker.

↑→ Kommandorummet, også kaldet Operationssektionen (O-Sek). Plancher, tavler, oversigter, kort og løbende meldinger udgjorde det primære overblik over en given situation. Foto: ROMU, Trine Sejthen

↙ Værktøj til udbrydning. Under beredskab skulle sådanne skabe være at finde i betondækningsgravene ude i byen, men skulle også være til rådighed i en kommandocentral. Foto: ROMU, Trine Sejthen

I forbindelse med undersøgelsen af kommandocentralen og civilforsvaret har vi indsamlet en række forskellige genstande

↑ Kommandorummet.. Foto: ROMU, Trine Sejthen

Kommandocentralen er et levn fra en ikke-så-fjern fortid, hvor truslen om tredje verdenskrig med kernevåben konstant var nærværende.

NOTER

¹ En officer fagudlært inden for atomar, biologisk og kemisk krigsførelse.

² De tidligere nævnte kasser ved indgangen til kommandocentralen.

FORFATTERNE

Laura Maria Schütze

Cand.mag, ph.d. og museumsinspektør i afdelingen Forskning og kulturarv med ansvar for Roskildes nyere tids historie samt gæsteforsker ved Roskilde Universitet.

Niels Villadsen

Cand.mag., projektansat i afdelingen for Forskning og kulturarv.

En gåde er løst

Ralph Sonne

En gåde fra H.A. Brendekildes tid i Jyllinge er løst ved et fund på Roskilde Museum

H.A. Brendekilde (1857-1942) er mest berømt for sine socialrealistiske malerier, mange forsynet med selvskårne rammer, der på forskellig vis udvider og bliver en del af malerierne. Og så for sine vigtige bidrag til dansk designhistorie med former og dekorationer til H.A. Kählers keramik, de mere end 125 arbejder til Fyns Glasværk og prydggenstande til kobbersmed Ole Rasmussen i Næstved. Sidst men ikke mindst som arkitekten bag Kählers Rosenhave i Næstved og sin egen have i Jyllinge.

Dette er lidt af historien om familien Brendekildes tid i Jyllinge (1918-1993) og om to "forsvundne" malerier fra denne periode. Koblingen mellem de to malerier rummer både nøglen til at forstå en række af Brendekildes mere dybsindige skildringer og til at forstå hans valg af et helt nyt og anderledes liv i Jyllinge.

Vi tager udgangspunkt i det meget specielle maleri, som Brendekilde maler år 1918, hvor han flytter til Jyllinge. Maleriet er enestående i dansk kunst- og kulturhistorie. Det bærer titlen *Sjælenes Vandring*, og det vides at have tilhørt hans søn, Arne Brendekilde (1891-1981). Efter Arnes død er det forsvundet, og dets mål og farver er ukendte. Det er dog ikke mere ukendt, end at det er afbildet mindst tre steder, nemlig som foto på Danmarks Kunstbibliotek i Holger Havreheds Arkiv,¹ i Gertrud Hvidberg-Hansens bog *Brendekildes billedverden*² og i min egen bog *H.A. Brendekilde - Værk og betydning i dansk kunst- og kulturhistorie*.³ Begge forholdes vi os til maleriet uden nogensinde at have set andet end et fotografi af det og uden at have kunnet opspore det.

↑ Fig 1: H.A. Brendekilde: *Sjælenes Vandring*: 1918, har tilhørt Arne Brendekilde. Foto: Ralph Sonne på Holger Havreheds Arkiv, Danmarks Kunstbibliotek.

Fig. 2: H.A. Brendekilde: Foraar. De første Anemoner. 1889, 126 x 159 cm, privateje.

Gertrud Hvidberg-Hansen skriver på side 100 om *Sjælenes Vandring*:

"Historien bag dette mærkværdige og atypiske billede er, at Brendekilde fremstillede en uhæderlig sagfører, der havde forsøgt at snyde ham, som billedets hovedperson. Maleriet viser denne ågerkarls drøm om, at han efter døden på sin sjælevandring søger at bringe alt sit jordiske gods med sig, men forhindres deri af sine ofre".

MIN TEORI OM SJÆLENE VANDRING SOM ET SELVPORTRÆT

Da H.A. Brendekilde ikke fører dagbog og kun efterlader sig et begrænset antal breve, må man i høj grad basere sin forståelse, viden og teorier på hans malerier.

Kampen om sjælene er et tema, som Brendekilde ved flere lejligheder vender tilbage til; det kommer tydeligst til udtryk i hans bemærkelsesværdige billede *Sjælenes Vandring*.

I min bog skriver jeg om *Sjælenes Vandring* på side 71 (redigeret af forfatteren):

"I centrum ses en grådig mand med alle sine rigdomme under armen på sin vandring efter døden. Foran ham vandrer de "rene" ad samme vej, øjensynlig på vej mod det himmelske lys, mens han – fremstillet lidt mere mørk – kigger bagud og nedad mod helvede. Overalt omkring hovedpersonen rækker de forarmede, som han har snydt og bedraget, deres hænder ud efter ham. Han har svært ved at slippe noget som helst, hverken sine rigdomme eller angsten for ofrene og skærsilden. Alt sammen et ydre billede på en indre samvittigheds sjælekamp."

Jeg tror, at der er tale om et selvportræt, der ellers ikke er kendetegnende for Brendekilde. I 1918 bliver Brendekilde skilt fra sin første kone, Ida Juliane, som han blev gift med i 1884, og med hvem han får døtrene Maren i 1885, Kamma i 1886 og Erna i 1888. I huset har familien Brendekilde også en tjenestepige, Maren Kristine Hansen.

I 1889 maler Brendekilde to af sine absolutte hovedværker, nemlig *Udslidt* og *Foraar. De første Anemoner* (fig. 2). Begge illustrerer kampe, *Foraar* dog på sin helt egen, indadvendte måde som et varsel om *Sjælenes Vandring*.

Foraar. De første Anemoner er umiddelbart et realistisk, henrivende, romantisk billede. Ved nøjere overvejelse er det dog tydeligt, at maleriet er mere end et æstetiserende guldaldermaleri. Hertil er der for mange små detaljer, som lægger op til en symbolsk fortolkning.

På *Foraar. De første Anemoner* optræder en yngre kvinde og en lille pige, der er på spadseretur i forårsskoven og gør et ophold, hvor de kigger på hinanden med sigende blikke. Kvinden er iklædt sin sorte konfirmationskjole, en brun hue samt et hvidt forklæde og går på en sti markeret af sidste efterårs nedfaldne bøgeblade. Den lille pige er iklædt en himmelblå kjole og lys stråhat og går på det netop udsprungne, grønne og hvide tæppe af anemoner. Hele optrinnet udspiller sig i mellemgrunden på en

lille åbning i bøgeskoven, hvor de sidste blade fra efteråret endnu sidder på træerne, som endnu ikke er sprunget ud her i april måned. Skoven omslutter de to med ligeledes unge opadstræbende træer nærmest, ældre træer lidt fjernere og grå himmel foroven.

Holder man sig inden for billedets ramme, ses diagonalerne at skære kvindens alvorlige ansigt og mørke overdel. Kvindens venstre arm hænger nærmest slapt og opgivende nedad med tyngdekraften og forlænges af anemonebuketten, som peger nedad mod skovbunden, som om det spirende forår er ved at gå tabt. De to holder hinanden i hånden, er tæt sammenknyttede, og den lille pige ser alvorligt op mod den ældre, som er det hendes mor eller søster.

Med bøgetræernes udstrakte grenværk sammenfiltres også pigernes skæbne.

Man forestiller sig umiddelbart, at de to og hele alvoren skyldes en netop overstået begravelse eller højmesse. Billedets disede baggrund antyder, at der foregår noget hemmeligt. Ud fra en naturhistorisk betragtning er vi i en typisk dansk bøgeskov på god morænejord med et veludviklet muldlag. Dette skovparti er nærmest en monokultur, der er selvforygende fra de frø, der hvert efterår falder til jorden. Og da træerne går i vinterdvale, er der hvert år mulighed for, at anemoner og andre forårsbebudere kan udnytte det første lys og de mange næringsstoffer fra de forrådnede blade inden løvspring. Skovens årlige cyklus, både når den springer ud og går i dvale, betinger nærmest, at pigen svarer til anemonerne og kvinden trods sin ungdom til efterårsløvet og dets mere dystre skæbne. Med bøgetræernes udstrakte grenværk sammenfiltres også pigernes skæbne.

I virkelighedens verden er kvinden Maren Kristine Hansen, ung pige i familien Brendekildes hus. Hun tager sig af Brendekildes og Ida Julianes tre døtre, Maren født i 1885, der er med på billedet samt Kamma og Erna. Stuepigen føder i 1891 Brendekildes søn, Arne, idet det holdes hemmeligt, hvem der er far til Arne. Denne hemmelige kærlighed og hele affæren ligger både bag billedets skønhed og alvor. Hun er sig situationen bevidst og tyngtet af angst for, hvad der vil komme. Bag alvoren ligger også frygten for graviditet og tabet af ungdommens uskyldige glæder, det, som symboliseres af træk som de fremspirende anemoner, den lille pige og det

sorte billedcentrum. Det forstår Brendekilde alt for godt. Billedet handler om de vilkår, der har betydning i den enkeltes liv, selve eksistensen. Brendekilde benytter fremover Maren som model i mange af sine billeder.

Brendekilde og Maren Kristine får som nævnt i 1891 sønnen Arne. Først i 1907 flytter Brendekilde fra Odense. Han efterlader Ida og døtrene og bor skiftevis i Næstved og København. Han skilles først fra Ida i 1918 og gifter sig samme år med Maren. De flytter til Jyllinge til Bygaden 4, hvor Brendekilde sammen med sin søn Arne, der er blevet arkitekt, bygger et stort hus med 4.000 m² have på Bygaden 2, hvor de bor resten af deres liv. Det er ikke almindeligt eller velset at flytte fra hinanden endsige blive skilt og koster gennem årene den ellers så livsduelige Brendekilde mange sjælekvaler. Af mange malerier fremgår at han elsker sine tre døtre. De samme følelser nærer han over for Maren Kristine og Arne. Himmel og helvede kæmper om hans sjæl. At *Sjælenes Vandring* kommer i Arnes eje, er derfor ikke en tilfældighed.

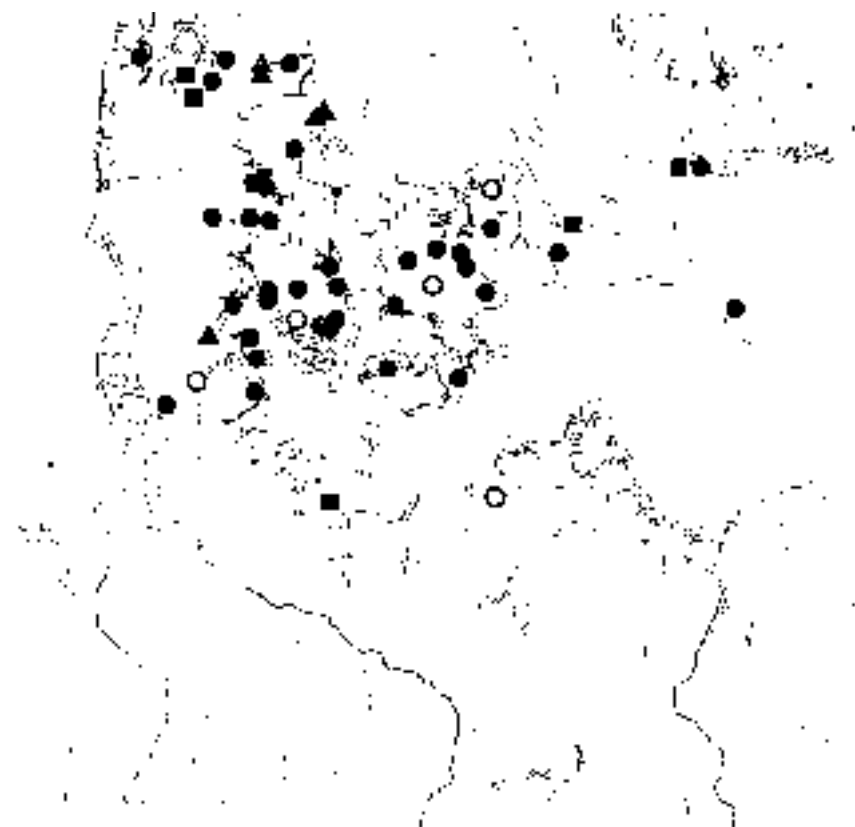
Af mange malerier fremgår at han elsker sine tre døtre. De samme følelser nærer han over for Maren Kristine og Arne.

FAMILIEN BREDEKILDE I JYLLINGE

Det er ikke tilfældigt, at Brendekilde vælger at bosætte sig i Jyllinge nær sin gamle ven L.A. Ring (1854-1933), der i 1914 flyttede til sit nye hus i Sankt Jørgensbjerg. De bor nu begge i landsbymiljøer, som minder påfaldende om dem, de kender fra deres barndom. Brendekilde er betaget af Jyllinges velbevarede landsbymiljø, de stråtede fiskehuse, gamle gader og små stræder. Samtidig ser Brendekilde muligheden for at få sin egen store have og begynde på en helt ny tilværelse sammen med Maren Kristine. Sønnen Arne er flyttet hjemmefra, men hans søn, Jørgen Brendekilde (1920-1993), kommer meget i sine bedsteforældres hus. Jørgen blev født på Frederiksberg, hvor han gik på den katolske skole på Stenosgade.

➤ Fig 3: Eftermiddagskaffe i familien Brendekildes have, Bygaden 4, i 1921. Fra venstre den et år gamle Jørgen på skødet af sin far, Arne Hansen Brendekilde. Dernæst Ingeborg og Elisabeth, der begge er døtre af pastor Knud Vest (bordenden). På hjørnet Maren Kristine Brendekilde, H.A. Brendekilde selv og Elisabeths børn Vasco og Mana. Gundsøegns Lokalhitoriske Arkiv.

➤ Fig 4: H.A. Brendekilde ca. 1928 med Jørgen på skødet. I baggrunden ses et maleri fra Bygaden ud for Jyllinge Præstegård. Gundsøegns Lokalhitoriske Arkiv.

Han trives ikke i byen og opholder sig i meget af sin barndom hos bedste-forældrene i Jyllinge, hvor han elsker at komme. Ikke så snart er han ankommet, før han løber ned i smedjen og leger. Han kommer altid tilbage til huset med beskidt tøj. Men det var farmoderen så vant til, så han fik blot rent tøj på. Da Brendekilde dør i 1942, lejer Jørgen overetagen, hvor han flytter ind sammen med sin første kone i 1943. Han bliver skilt fra hende og gift med Kirsten Brendekilde i 1948. I 2002 er Brendekildes have udstykket, og Kirsten Brendekilde opfører sit eget hus i nr. 2a.⁴

Brendekilde vælger godt nok at fortsætte med at male, men med undtagelser er der ofte tale om mere overfladiske idyller, hvor han med mange farver fremhæver det enkle ved livet på landet.

Brendekildes liv i Jyllinge er beskrevet flere steder.⁵ Brendekildes og Maren Kristines nye liv kan karakteriseres som Brendekildes tredje periode. Man kan betragte første periode, hvor han grundlægger kunstnerkolonien Raagelund ved Odense i 1883, som den socialrealistiske tid frem til år 1900, og hvor han desuden som den første kunstner sætter gang i Kählers udvikling fra at være pottemager til at blive producent af kunsthåndværk. Anden periode er mellem år 1900 og 1917, hvor malerierne bliver mere farvestrålende og sødmefyldte som kontrast til og dermed afstand-tagen fra de moderne tider, og hvor han som den første afgørende kunstner sætter gang i Fyns Glasværks udvikling. Det sjælelige oprør, som allerede fremgår af *Foraar. De første Anemoner*, afsluttes med skilsmissen fra Ida Juliane, giftermålet med Maren Kristine og flytningen til Jyllinge. Brendekilde vælger godt nok at fortsætte med at male, men med undtagelser er der ofte tale om mere overfladiske idyller, hvor han med mange farver fremhæver det enkle ved livet på landet. Denne periode i hans virke kan karakteriseres som en resigneret kamp mod den tids-epoke, som geologerne i dag kalder antropocæn med dens omfattende, menneskeskabte ødelæggelser af landskaber og miljøer. Han vælger i sin tredje periode først og fremmest at blive gartner og skaber en paradisisk have med mere end 3.000 katalogiserede plantearter.⁶

→ Fig 5: H.A. Brendekilde: Pigen med Iriserne, antagelig fra haven i Jyllinge med Bygaden 4 i baggrunden. u.å. 67 x 80 cm, privateje.

Samtidig fortsætter den gæstfrie Brendekilde med at invitere sine mange gamle og nye venner. Og i sin tredje periode bliver han hurtigt en del af Jyllinge og i det, der bliver betegnet som kunstnerkolonien Lille Skagen.^{7,8} Denne kunstnerkoloni omfatter bl.a. kunstmalerne Edvard Petersen (1841-1911), Hans Ole Brasen (1849-1930), Ane Marie Hansen (1852-1941), Viggo Langer (1860-1942), Peder Larsen (1898-1956), Thorvald Hagedorn-Olsen (1902-1996), Kai Drews (1884-1964) med hans efterkommere Frederik Drews (1909-1961), Svend Drews (1919-2003), og Jeppe Drews (f. 1948), Elisabeth Vest da Costa Carneiro (1882-1925, (fig. 3)⁹ og skuespillerinde Victoria Petersen (1865-1944). Brendekildes hjem er samlingssted for mange af landets kunstnere,¹⁰ både en række af de nævnte og mange gamle venner. Især Peder Mønsted (1859-1941) bor regelmæssigt med sin kone på Bygaden 2 og maler en del landsbybilleder fra egnen. L.A. Ring gæster ligeledes ofte Brendekilde, men de har efter sigende den overenskomst, at Ring maler i den sydlige ende af Roskilde Fjord og mod nord omkring Frederiksværk, men derimod aldrig omkring Jyllinge. Rings søn Ole (1902-1972) har derimod frit slag og maler lejlighedsvis omkring Gundsømagle.

Brendekildes datter Kamma Brendekilde Jessen bliver en ganske anerkendt maler, men maler formentlig ikke på sine besøg i Jyllinge.

Blandt andre gæster kan nævnes Søren Lund (1852-1933), storfyrstinde Olga Alexandrovna (1882-1960), billedhugger Lauritz Jensen (1859-1935), billedhugger Anders Bundgaard (1864-1937), Robert Storm Petersen (1882-1949) og Martin Andersen Nexø (1869-1954). Brendekildes datter Kamma Brendekilde Jessen (1886-1956) bliver en ganske anerkendt maler, men maler formentlig ikke på sine besøg i Jyllinge. Brendekildes interesse for det religiøse aftager, men han besøger præstegården og de lokale præster frem til sin død og maler gerne fine billeder som det af pastor Knud Vests konfirmander (fig. 6).¹¹ Man ser de overlegne drenge i jakkesæt med butterfly, filthat, nypudsede sko og stor cigar, mens de demonstrativt fjører rundt i Bygaden på andendagen og viser sig over for småpigerne.

↑ Fig 6: H.A. Brendekilde: Konfirmander ud for Jyllinge Præstegaard. 1919, 66,5 x 95 cm, foto: Vibeke Eir, privateje.

JØRGEN BREDEKILDE OG FUNDET PÅ ROSKILDE MUSEUM I SOMMEREN 2019

Jeg ser *Sjælenes Vandring* som et selvportræt, men da man ikke kender til selvportrætter fra Brendekildes hånd, har det været svært at overbevise andre om min teori. Jeg har mærkeligt nok ikke fået øje på ligheden mellem fotos af Brendekilde (fig. 4) og personen på *Sjælenes Vandring*. Måske mangler selv fotografier noget afgørende? En dag søger jeg på nettet efter oplysninger om Jørgen Brendekilde og ser hans *Portræt af min farfar* (fig. 7), malet kort før Brendekildes død. Det viser sig, at portrættet befinder sig i Roskilde Museums magasiner, og museet skaffer mig hurtigt et fotografi i høj opløsning. Herefter er der ingen tvivl. Hoved-

↑ Fig 7: Jørgen Brendekilde: Portræt af min farfar, H.A. Brendekilde (1941, 58,5 x 51 cm, Roskilde Museum, ROMU, Foto: ROMU, Daniel Tarkan Nacan Rasmussen.

personen på *Sjælenes Vandring* er Brendekilde selv, og hvor hovedpersonens jordiske gods symboliserer de tanker om kvinderne og børnene i hans liv, som gennem så mange år tynger Brendekildes samvittighed. Ved en nøjere iagttagelse af *Sjælenes Vandring* ser det ud til, at hovedpersonen fokuserer på tre kvinder (døtrene) og et barn (Arne), og at kun disse rækker ud efter ham.

Billedsproget viser sig altså ganske pålideligt. At Brendekilde kender til sjælekvaler betinget af sin samvittighed, er den grundlæggende egenskab, som også gør Brendekilde til en både symbolistisk og eksistentielistisk maler. Han erfarer i sit eget liv til fulde, at det enkelte menneske står over for afgørende valg og selv må leve med disse. Dette aspekt af Brendekildes liv spiller en betydelig men ofte overset rolle i mange af hans værker.

Han erfarer i sit eget liv til fulde, at det enkelte menneske står over for afgørende valg og selv må leve med disse.

Jørgen Brendekilde bliver tegner og kunstmaler og bidrager på utallige måder til kulturlivet i Jyllinge og Roskilde. Både med sine ugentlige tegninger til Roskilde Tidende, sine mange skiver til Roskilde og Omegns Fugleskydningsselskab og adskillige udgivelser.¹²

Den udadvendte Jørgen kender om nogen sine bedsteforældre og beundrer livet igennem sin farfar og hans kunst – en vej, Jørgen selv følger. Så selvfølgelig skal Brendekilde sidde på den stol, Jørgen kender så godt fra sin barndom (fig. 4), og som Brendekilde måske selv har udkåret. Han er trods alt udlært træskærer. Og det røde fløj, som afspejler ikke kun liv og magt, men også bedstefaderens blødhed over for Jørgen, skal kunne ses af beskueren. Malerkitlen med de blå, grønne og røde farver minder om Brendekildes himmelske, farveglade malerier med blomster og børn. Jørgen kan heller ikke undgå at kende *Sjælenes Vandring*, som tilhører hans far. Så på dette portræt er det ham magtpåliggende, at hans farfar roligt, afklaret og fortjent skuer mod det himmelske lys i modsætning til situationen på *Sjælenes Vandring*. Jørgen når med dette portræt nok det ypperste, jeg har set af ham. Jeg tør godt betegne historien om den uhæderlige sagfører som en vandrehistorie igangsat af Brendekilde selv. Hans ambitioner var ikke at afbilde sig selv men det, han så i den ydre verden.

NOTER

- ¹ Danmarks Kunstbibliotek, Holger Havreheds Arkiv.
- ² Hvidberg-Hansen 2001.
- ³ Sonne 2018.
- ⁴ Kort biografi af Jørgen Brendekilde, se: <https://www.roskildefugleskydning.dk/index.php/kunstnere/index/3> og Brendekilde 1989.
- ⁵ Sonne 2018; Brendekilde 1989. Bernild 1976; Bernild 2004.
- ⁶ Sonne 2018; Bernild 1976; Bernild 2004.
- ⁷ Sonne 2018; Brendekilde 1989; Bernild 1976; Bernild 2004; Petersen & Rasmussen 1997.
- ⁸ Oplysninger om Martin Andersen Nexø fra dr.phil. Henrik Yde samt Martin Andersen Nexø's oldebarn, Stine Korst, om det fælles ophold i Rom og rejsen til Pompeji i 1894. Se også Houmann 1981-88. Storm P. besøger lejlighedsvis Brendekilde i Jyllinge. Det fremgår bl.a. af et par passager i Lund 1950, f. eks. s. 166 nederst. Oplysninger fra Kim Carneiro om Elisabeth Carneiro.
- ⁹ Petersen & Rasmussen 1997.
- ¹⁰ Brendekilde 1989; Petersen & Rasmussen 1997.
- ¹¹ Sonne 2018; Petersen & Rasmussen 1997; Christiansen 2013.
- ¹² Brendekilde 1973, Brendekilde & Fang 1974 samt Brendekilde 1975.

FORFATTEREN

Ralph Sonne

Forfatter og foredragsholder

LITTERATUR

Bernild, Holger 1976. Maleren Hans Andersen Brendekilde. *Egnshistorisk Forening i Gundsø årsskrift*.

Bernild, Holger 2004. Kunstnere i Gundsø. *Levende fortid*. Fjordmuseet, Museum og lokalhistorisk arkiv for Gundsø.

Brendekilde, Jørgen 1973. *51 kirker i tegning og tekst: Sømme herred, Volborg herred, Tune herred, Ramsø herre*. Roskilde Tidende.

Brendekilde, Jørgen & Lotte Fang 1974. *Fra dengang til nu, Roskilde Private Realskole igennem 100 år*. Roskilde Private Realskole.

Brendekilde, Jørgen 1975. *Roskilde i streg - 25 litograferede tegninger*.

Brendekilde, Jørgen 1989. Min farfars hus. *Egnshistorisk Forening i Gundsø årsskrift*.

Christiansen, Inge 2013. *Konfirmation og konfirmationstøj*. Køge Museum.

Houmann, Børge 1981-88. *Martin Andersen Nexø og hans samtid 1869-1919. Bind I-III*. Gyldendal.

Hvidberg-Hansen, Gertrud 2001. *Brendekildes billedverden*. Odense Bys Museer.

Lund, Harald H. 1950. *Bogen om Storm P. skrevet af hans venner*. Westermann, København.

Petersen, Jette & Alan Hjorth Rasmussen 1997. *Liv er her på mange og skikkelige måder - Jyllinge-Gundsømagle skildret i breve af sognepræst Knud Tobias Vest 1899-1924*. Fjordmuseet.

Roskilde Fugleskydningsselskab: <https://www.roskildefugleskydning.dk/index.php/kunstnere/index/3> Senest hentet januar 2020.

Sonne, Ralph 2018. *H.A. Brendekilde - Værk og betydning i dansk kunst- og kulturhistorie*. Forlaget Multivers.

ØVRIGE:

Danmarks Kunstbibliotek, Holger Havreheds Arkiv.

På jagt efter Roskilde gråbrødrekloster

Jesper Langkilde

Munke, nonner og klostre står nok for mange som indbegrebet af middelalderens religiøse verden. I middelalderens Danmark lå de fleste klostre i byerne. Men i dag er de næsten helt forsvundet. Med reformationen i 1536 blev de nedlagt, og i tiden efter blev meget revet ned eller bygget om, så der de fleste steder ikke er noget tilbage af de tidligere så store bygningskomplekser. Faktisk kan man sige, at få institutioner er blevet udrenset så grundigt fra vores fælles hukommelse som middelalderens byklostre.¹ Dette gælder også Roskilde. Gråbrødre Kirkegård udgør i dag en fredfyldt – og måske lidt overset – oase i den travle bymidte, og det er nok de færreste, der i deres færden på kirkegården tænker over, at der i middelalderen lå et kloster på stedet.

Klostergrunden lå i middelalderbyens sydøstlige del ud mod befæstningen – byvolden – der løb, hvor Jernbanegade findes i dag.

→ Fig. 1: Luftfoto af Roskilde med Gråbrødre Kirkegård fremhævet med rød streg. Kapellet fra 1855 ses midt i billedet, og graverbygningen opført 2000 ses vest for kapellet. © Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering.

Klostrets fysiske udformning er stort set ukendt, da der ikke findes billeder eller kort fra middelalderen og kun har været foretaget ganske få og små arkæologiske undersøgelser på stedet. Ud fra spredte oplysninger i skriftlige kilder fra middelalderen har man dog formodet, at det må have været et stort og betydningsfuldt kloster. Formodningen har også været, at klosterkirken befandt sig omtrent, hvor kapellet står i dag, og at klosterbygningerne lå syd for kirken.²

I et forsøg på at få mere viden om en af middelalderbyens vigtige kirkelige institutioner blev der i 2017 udført en undersøgelse med georadar, der i bedste fald ville kunne kortlægge eventuelle ruiner under jorden uden at grave. Ikke så længe efter blev der imidlertid også mulighed for et – begrænset – kig i jorden i forbindelse med nedgravning af nye fjernvarmeledninger til kapellet og graverbygningen, som gav enkelte nye brikker til puslespillet.

Det er resultaterne af de ovennævnte undersøgelser, der i det følgende skal præsenteres. Inden da vil det dog være nyttigt at få overblik over klostrets historie og resultaterne af tidligere arkæologiske undersøgelser.

KLOSTRETS HISTORIE

Gråbrødreklostret i Roskilde blev stiftet i 1237 som et af de tidlige af sin slags i landet. Franciskanerne – eller gråbrødrene, som de kaldtes i Norden – grundlagde deres første kloster i Danmark i 1232 i Ribe.

Hurtigt grundlagdes 10 klostre over de følgende otte år og yderligere ni i anden halvdel af 1200-tallet. Flere kom til i senmiddelalderen, så der ved middelalderens slutning fandtes i alt 26 munke- og tre nonneklostre af franciskanerordenen i Danmark.³ Franciskanerne var en af de nye såkaldte tiggerordener, der med stor hast spredte sig over hele Europa i 1200-tallets første halvdel. I modsætning til de gamle ordener slog de nye sig ned i tidens fremvoksende byer, hvor de med størst effekt kunne prædike blandt folket, indsamle almisser og tage sig af fattige og syge.

I Danmark var klosterstifterne især adelige, og blandt disse skiller grevinde Ingerd af Regenstein sig ud ved at have medvirket til stiftelsen af hele fire gråbrødreklostre på Sjælland: Roskilde 1237, København 1238, Kalundborg ca. 1239 og Næstved ca. 1240.⁴ I alle tilfælde ved at skænke byggrunde og bygninger.

Ingerd var af den magtfulde og rige sjællandske Hvideslægt. Hun var datter af Jacob Sunesen, landets mægtigste stormand, hendes farbrødre var Peder og Anders Sunesen, der blev henholdsvis biskop af Roskilde og ærkebiskop af Lund, og Ingerds bror Peder blev i 1214 Roskildes biskop efter farbroren. Ingerd blev i 1240'erne gift med den tyske grev Konrad af Regenstein, der døde omkring 1250.⁵ Efter eget ønske blev hun begravet ved højalteret i Gråbrødrekirken i Roskilde i 1259. Hun testamenterede gaver til Roskildeklostret og en række af munkene.

Bl.a. skænkede hun sit sølvskrin ”til opførelse af klostret og til deres behov”.⁶

Klostret havde også tidligt kongelig støtte; angiveligt støttede Erik Plovpenning klostrets opførelse i 1240'erne, og kongen ønskede ifølge et dokument fra 1241 sågar at blive begravet i gråbrødrenes kirke i Roskilde.⁷ Det blev dog aldrig til noget, da Erik blev myrdet og begravet i Schleswig og siden flyttet til Ringsted. Fra klostrets første tid ved vi også, at den adelige Astrad Frakki, der var kongens drost i 1220'erne og stifter af gråbrødreklostret i Svendborg, i 1250'erne blev munk og senere guardian (forstander) for gråbrødrene i Roskilde.

Gråbrødreklostret i Roskilde
blev stiftet i 1237 som et af
de tidlige af sin slags i landet.

Tiggermunkene levede af almisser og donationer, f.eks. fra adelige, der ønskede at blive begravet i klosterkirken eller mindet ved messer og altre, eller fra andre, der ved gavmildhed over for klostrene ville sikre deres sjælefred. Gaverne kunne være penge eller naturalier, men kunne også omfatte værdifulde genstande eller fast ejendom. Da munkene og klostrene i princippet ikke måtte eje den slags, blev meget sandsynligvis omsat til byggeri på kirke og klosterbygninger, som det f.eks. var hensigten med grevinde Ingerds testamentering af sit sølvskrin. I 1252 gav paven 40 dages aflad til alle, der støttede byggeriet af gråbrødrenes kirke og kloster i Roskilde. Fra testamenter gennem resten af middelalderen kendes en del eksempler på pengegaver og andre donationer til Roskildeklostret, hvoraf nogle var specifikt øremærkede til byggekassen.

Donationerne vekslede i størrelse og form; f.eks. gav Peder Uth én mark penge i 1291, mens væbneren Anders Halvegge i 1444 gav en meget stor gave på 300 mark til gengæld for bl.a. en evig daglig messe for det alter, som han og hustruen Cecilie havde stiftet, samt et gravsted i kirken. Mere beskedne gaver kunne bestå af fødevarer; f.eks. blev der i 1386 givet 100 brød og en tønde øl, og borgeren Niels Jensen nøjedes i 1489 med at give et pund malt, et pund rug og en side flæsk. Fast ejendom blev f.eks. doneret i 1413 af enken Martha, der gav en grund

i Skt. Mikkel's Sogn for hendes sjælefreds skyld, og i 1470 af "den beskedne mand" Bo Nielsen Laale i form af en grund i Hersegade til gengæld for årlige sjælemesser for ham og hans familie. Formentlig støttede byens skomagersvende også klostret. I hvert fald havde skomagersvendenes lav en lysekrone i klosterkirken, som ifølge lavets vedtægter fra ca. 1450 skulle tændes på bestemte helgendage.⁹

Gaver kunne også omfatte relikvier, som da dronning Christine i 1519 donerede 22 stykker til klostret. Relikvier gav ved deres hellige kraft klostret beskyttelse og prestige. Gråbrødrene i Roskilde var ifølge en opgørelse fra 1500-tallet i besiddelse af en ualmindelig stor samling af 501 relikvier, der bl.a. omfattede dråber af Jomfru Marias mælk, totter af apostlen Peters skæg, to stykker af Kristi vugge og en flis af den sten, Johannes Døberen stod på, da han døbte Jesus, alt sammen opbevaret i skrin og beholdere af guld, sølv, elfenben og sågar strudseæg.¹⁰

**Bøger, skriftkultur og lærdom
var også en vigtig del af kloster-
livet. Bøger var i middelalderen
kostbare og sjældne genstande.**

Bøger, skriftkultur og lærdom var også en vigtig del af klosterlivet. Bøger var i middelalderen kostbare og sjældne genstande, skrevet og illustreret i hånden, og indtil bogtrykkerkunstens udbredelse fra slutningen af 1400-tallet kun mulige at reproducere ved afskrift. Det betød, at bogsamlinger og biblioteker var små. Det er nok få, der har omfattet mere end 100 bøger. Vi kender ikke noget til størrelsen af Roskilde Gråbrødreklusters bibliotek, men det må have været betydeligt og med skrivekyndige på højt niveau. F.eks. var Peder Olsen, der i 1500-tallet skrev om franciskanernes historie i Danmark, munk i Roskildeklostret. En anden lærd Roskildegråbroder var guardianen Jens Påske, der inden for to år i slutningen af 1200-tallet skrev biblen af to gange, først i to og så i fem bind, hvilket var en kraftpræstation. Desuden fungerede han og en anden munk også som skrivere for gråbrødreklustrene i København, Ribe og Lund.¹¹ Efter reformationen skænkede Christian III "alle de bøger som de grå munke i Roskilde havde prentet" til domkirken.

Fra slutningen af 1200-tallet og indtil reformationen blev der cirka en gang om året afholdt møder – kaldet provinskapitler – for de nordiske franciskanere, hvor repræsentanter for samtlige klostre i Norden mødtes på skiftende klostre. Roskilde var, sammen med Odense, det sted, de oftest mødtes.¹² At man så ofte har holdt provinskapitler her, er blevet set som udtryk for, at Roskildeklostret må have været "et af de mere anseelige".¹³

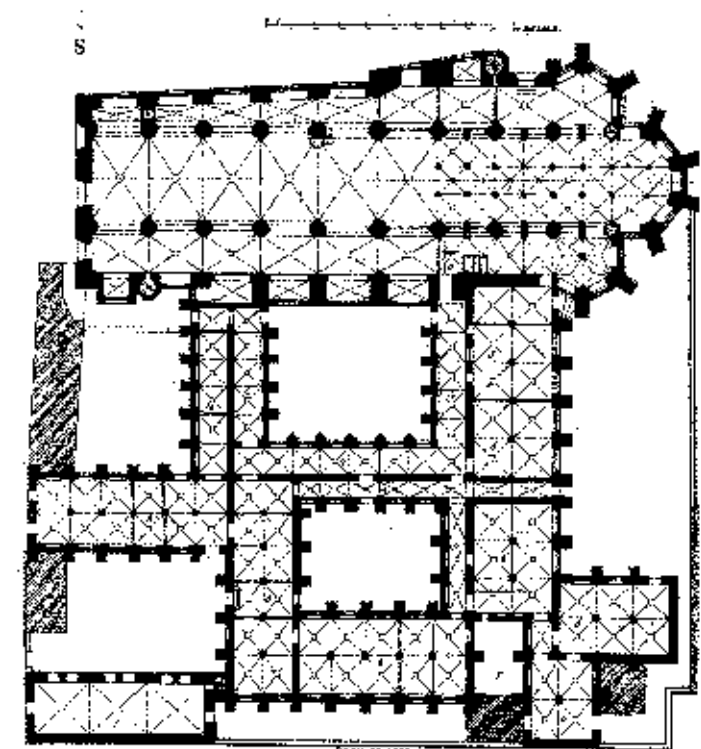
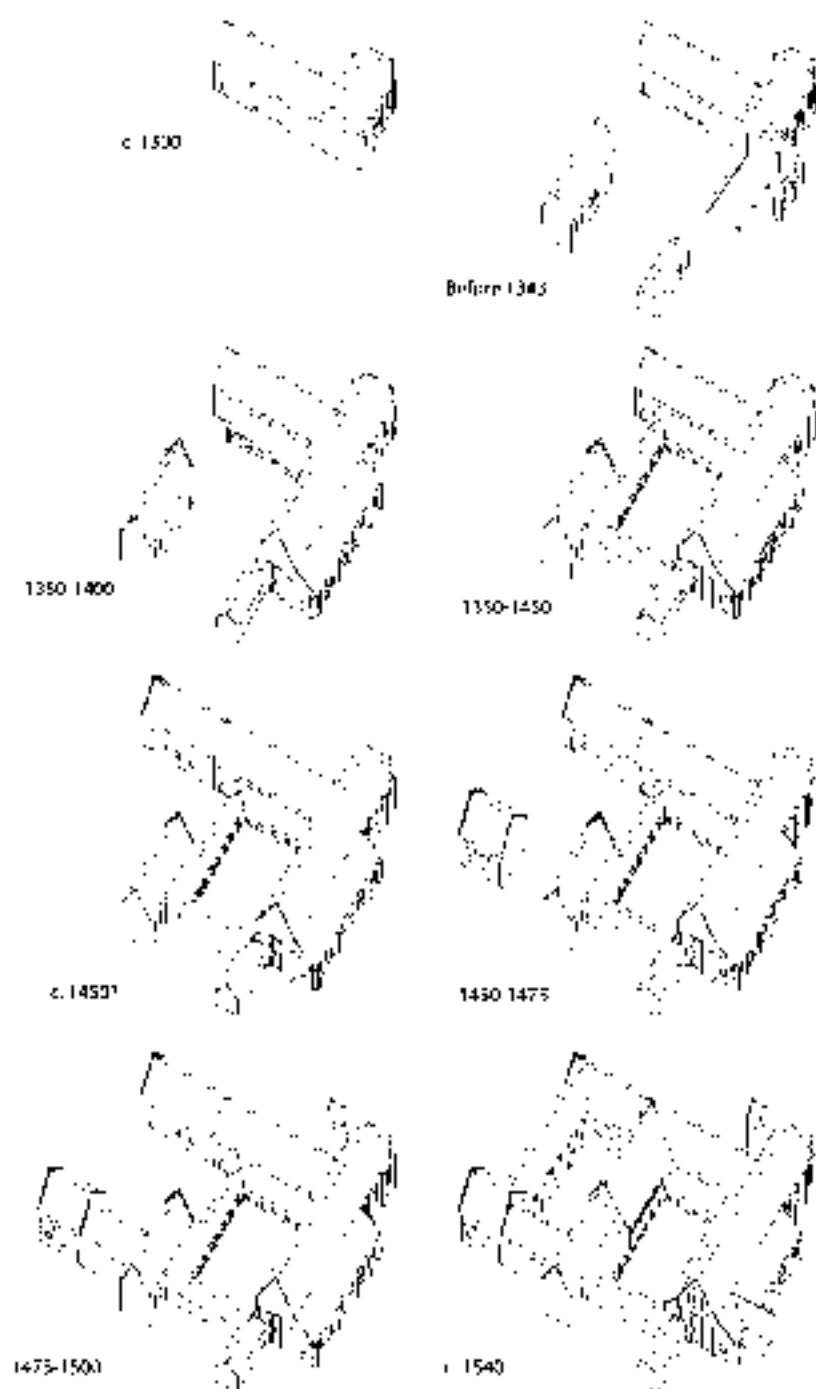
I reformationstiden var franciskanernes klostre blandt de første, der blev nedlagt i Danmark. Allerede i 1528 blev det første lukket, og fire år senere var kun syv af de 26 danske klostre tilbage. Roskildeklostret levede imidlertid videre som et af de sidste frem til 1537, hvor tiggerordenen blev forbudt. Munkene måtte lægge kutten, men nogle fik lov at blive boende på klostrene. Først i 1561 skænkede kongen Roskilde gråbrødre-kloster til Corfitz Ulfeldt til Kogsbølle. Gråbroderen Peder Olsen skal have levet som katolik i Roskilde helt frem til sin død omkring 1570.¹⁴

GRÅBRØDRENE'S KLOSTERANLÆG

Selvom så lidt er bevaret af middelalderens byklostre i Danmark, kender vi alligevel en del til deres udformning bl.a. gennem arkæologiske undersøgelser.¹⁵ Standarden var, at gråbrødreklustrene blev udformet som firefløjede anlæg omkring en klostergård, hvor kirken udgjorde enten syd- eller nordfløj. Et sådant anlæg var imidlertid resultat af en længere proces, hvor der gennem tiden blev bygget og tilføjet flere og flere bygninger. De fleste steder var det derfor først i middelalderens sene del, man nåede frem til det klassiske lukkede firefløjede anlæg. (fig. 2) I klustrenes tidlige fase bestod anlægget typisk blot af en kirke med en østfløj bygget sammen med kirkens kor. Østfløjen rummede de vigtigste funktioner i form af sovesal, kapitelsal og sakristi. Senere tilføjedes syd- eller nordfløj (afhængigt af kirkens placering), der typisk rummede køkken og spisesal, kaldet refektoriet. Hertil kom vestfløj, der kunne rumme forskellige repræsentative funktioner. Anlæggelsen af korsgange omkring klostergården ser ud til at ske relativt sent, de fleste steder først i løbet af 1400-1500-tallet. Til det centrale anlæg blev der ved mange af klustrene tilføjet udløberfløje i forskellige retninger, og nogle steder dannedes der dobbelte klostergårde. Ved de danske gråbrødre-klostre er dobbelte klostergårde foreløbig påvist i Ribe, Viborg, Odense og Schleswig, og der er tegn på dobbelte anlæg i Flensburg, Halmstad og muligvis flere.

Store klosteranlæg med dobbelte klostergårde er også udbredte i Nordtyskland, hvor klostret i Lübeck må regnes for det største (fig. 3).

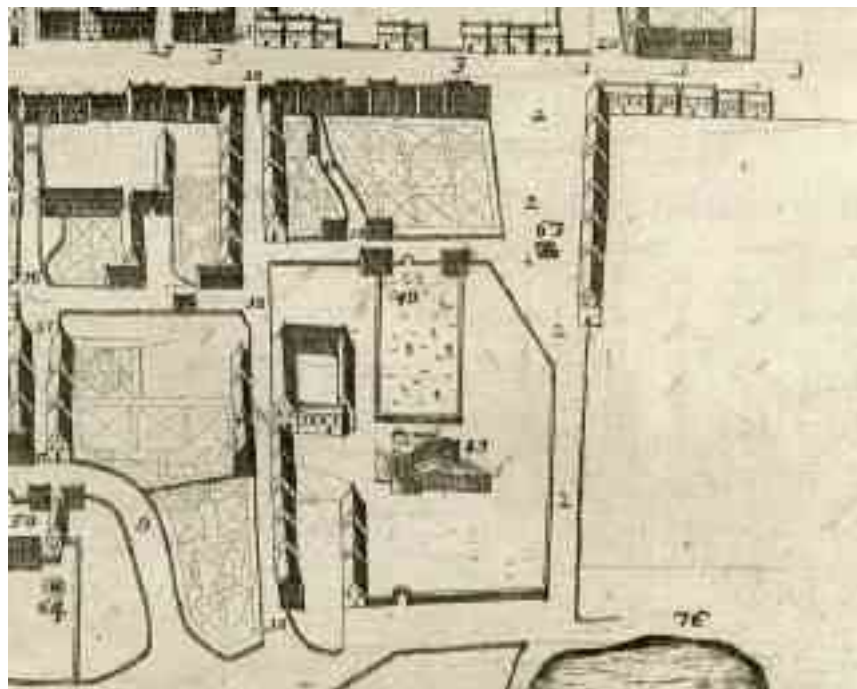
Bygningerne var som regel grundmurede i tegl, men der kendes også et par eksempler fra Viborg og Ribe på klosterbygninger i bindingsværk. Der er desuden tegn på, at der flere steder har været træbygninger i kortere eller længere perioder, måske især i klustrenes tidlige fase.¹⁶

Hele klostergrunden var som regel omgivet af en mur, der typisk omkransede et areal på ca. 2 hektar, hvilket omtrent svarer til størrelsen på den nuværende Gråbrødre Kirkegård i Roskilde. Vi kender ikke den præcise afgrænsning af klostergrunden i Roskilde, men den svarer nok i store træk til den nuværende kirkegård. Klostergrundene rummede som regel kirkegård og haver, men kunne også rumme andre bygninger adskilt fra hovedanlægget. Det kunne f.eks. dreje sig om guardianens bolig, teglovne eller boder (udlejningsboliger) langs randen af klostergrunden.¹⁷

← Figur 2. Byggefaser for Odense Gråbrødre kloster grundlagt 1279. Som det ses, endte klostret som et meget stort anlæg med dobbelt klostergård. Kirken, der ses til højre på tegningerne, udgjorde sydfløjen. Efter Larsen 2018.

↑ Figur 3. Grundplan over franciskanerklostret i Lübeck (Katharinenkloster). Det meget store kloster havde en kirke på ca. 60 m i længden, dobbelt klostergård og rummede formentlig 50 munke. Klostret lagde i middelalderen ni gange hus til afholdelse af provinskapitel for ordensprovinsen Sachsen med 400 deltagere. Se Trost 2006, 54. Grundplan efter Wikimedia Commons.

KIRKEN OG KLOSTERBYGNINGERNE I ROSKILDE

Ved stiftelsen af klostret i Roskilde omfattede grevinde Ingerds donation ifølge en kilde fra middelalderen en bygrund med "gård og bolig af grundmurede bygninger".¹⁸ Munkene overtog altså i 1237 nogle eksisterende bygninger, men vi har ikke nærmere oplysninger om dem. I begyndelsen af 1200-tallet kunne grundmurede bygninger være af tegl. Tidlig brug af tegl er i Roskilde kendt fra sidste halvdel af 1100-tallet i kirkebyggeriet, mens det indtil videre ældste kendte verdslige byhus i tegl er dateret til slutningen af 1200-tallet.¹⁹ Ved sydsiden af det nuværende kapel på Gråbrødre Kirkegård ligger imidlertid flere frådstenskvadre fundet ved gravernes arbejde på kirkegården. Frådsten som byggemateriale må primært knyttes til kirkebyggeri i perioden ca. 1050-1200. Kan Ingerds ejendom måske have omfattet en ældre kirkebygning i frådsten, som gråbrødrene overtog?

↑ Fig. 4. Udsnit af Peder Hansen Resens kort over Roskilde fra 1677. Omtrent midt i billedet ses ruinerne af gråbrødre-klostret og umiddelbart nord for disse den mindre, formentlig middelalderlige klosterkirkegård. Efter Resens Atlas.

I hvert fald var gråbrødrene i færd med opførelse af kirke og klosterbygninger før 1252, hvor paven gav aflad til dem, der støttede det igangværende byggeri. I 1279 blev kirken indviet af biskop Stig. Ifølge den tidligere nævnte munk Peder Olsen var det den anden kirke på stedet – var den første kirke måske Ingerds kirke, eller var det den kirke, munkene var i færd med at bygge omkring 1252? Vi ved det ikke.

I 1310 brændte "den højre del" af Roskilde, herunder fem kirker og gråbrødre-klostret. Kirke og kloster er utvivlsomt genopbygget, i det omfang det var ødelagt, måske endda med en endnu større kirke. Men hvordan så kirke og kloster ud, hvor stort var det, og hvor lå det? Det ved vi heller ikke, men lidt kan udledes af kilder fra middelalderen og senere kortmateriale.

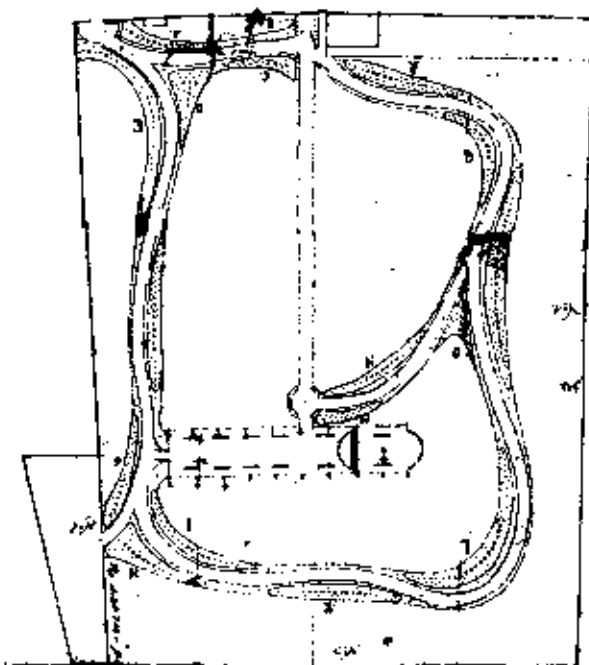
På Peder Hansen Resens kort fra 1677, der er det ældste bevarede kort over Roskilde, ses ruiner af klostret på et sted, der må svare til omtrent midt på den nuværende kirkegård, hvor det i 1855 opførte kapel findes i dag (fig. 4).

Men hvordan så kirke og kloster ud, hvor stort var det, og hvor lå det?

Nord for ruinerne ses en mindre kirkegård, der sandsynligvis må være middelalderens klosterkirkegård. Forudsat at Resens tegning af ruinerne er baseret på iagttagede forhold, synes den at indikere, at anlægget har været firefløjet omkring en enkelt klostergård, hvor kirken har udgjort nordfløjen.

Der er oplysninger fra middelalderlige kilder om, at ærkedegn Peder Othinsøn, der døde 1270, fik opført en østfløj, og at Margrete 1. (dronning 1376-1412) stod bag bygningen af et hvælvet refektorium med kælder, som må have udgjort sydfløjen. Senere blev dette brugt til bryggers, og et nyt hus til refektorium blev bygget syd for det gamle.²⁰ Sidstnævnte oplysning er især interessant, da den viser, at der syd for det firefløjede anlæg må have været mindst én større bygning, enten i forbindelse med eller adskilt fra det firefløjede anlæg. Præcis hvornår klosterbygningerne blev revet ned, ved vi ikke, men sandsynligvis er det sket gradvist gennem 1500-1600-tallet.

Kirken fungerede som sognekirke indtil 1625 og forfaldt derefter. Skriftlige omtaler tyder på, at rester af kirken var synlige helt frem til begyndelsen af 1800-tallet. Der findes et interessant kirkegårdskort fra omkring 1820, der viser en påfaldende klar grundplan over klosterkirken – formentlig er der en del rekonstruktion i tegningen. (fig. 5)

Alligevel kan det ikke udelukkes af ruinresterne på dette tidspunkt kan have givet indtryk af kirkens størrelse og hovedtræk. Den afbildede kirke er en langhuskirke med rundet korafslutning mod øst – en såkaldt apside. At kirken kan have haft en sådan grundplan, er ikke usandsynligt. Langhuskirker var en udbredt kirketype blandt tiggerordenene i Danmark, og langhuskirker med apsideafslutning på koret kendes fra Kalundborg og Viborg gråbrødrekirker.²¹ Hvis tegningens størrelsesforhold tages for pålydende, var Roskildekirken dog bemærkelsesværdig stor – omkring 55 meter lang. Blandt de kendte gråbrødrekirker i Danmark er kun kirken i Odense af samme længde.

TIDLIGERE ARKÆOLOGISKE FUND OG UNDERSØGELSER

Kun to gange – i 1994 og 2000 – har der været foretaget arkæologiske undersøgelser på den nuværende Gråbrødre Kirkegård, og begge gange var der tale om små udgravninger foretaget af Roskilde Museum.²²

Undersøgelsen i 1994 foregik som en arkæologisk overvågning af gravearbejde i forbindelse med kloakering og indlægning af vand i kapellet. Fra et punkt omkring 20 m vest for kapellet gravedes en rende mod øst. Ved kapellets gavl delte renden sig i to på hhv. nord- og sydsiden af kapellet. Renderne var ca. 75 cm brede og 90-120 cm dybe. Hertil blev der gravet en mindre rende af samme dimensioner ved kapellets østgavl.

I renden ca. 20 m vest for kapellet blev der fundet en godt 1,5 m lang sammenhængende murklump af munkesten (store mursten af tegl). Murklumpen lå skråt og uden fundament, så formentlig var der tale om et efterladt, væltet murstykke fra nedrivningen af kirke og kloster. Overalt i renderne blev der under det øverste muldrag gravet igennem lag med store mængder løse teglstensbrokker, bl.a. formsten fra hvælv, gulvfliser og tagsten, som må stamme fra nedbrydningen af de middelalderlige bygninger. Der blev også fundet fragmenter af en middelalderlig gravsten i hvidt marmor med gotisk indskrift, der ikke kunne tydes.

I renden langs sydsiden af kapellet blev der i den vestlige del af renden fundet en rest af en middelalderlig mindst 75 cm bred kassemur i røde munkesten lagt på et kampestensfundament. Muren kunne følges knap 7 m i øst-vestlig retning. Toppen af muren lå 60-70 cm under nuværende terræn, og toppen af murens fundament ca. 1 m under nuværende terræn.

Undersøgelsen i år 2000 blev også foretaget af Roskilde Museum som en arkæologisk overvågning af jordarbejde. Denne gang i forbindelse med opførelsen af en ny graverbygning omkring 25 meter vest for kapellet (fig. 1). Bygningen blev funderet på borede punktfundamenter, så der blev ikke gravet et egentligt udgravningsfelt. Ved borerne kunne det konstateres, at der var ca. 2 meter fra den eksisterende terrænoverflade til den urørte moræneler. Ligesom ved undersøgelsen i 1994 kunne der ses mange løse brokker af munkesten i den opborede jord. Ved nedgravning af en kloakledning umiddelbart nord for graverbygningen blev der også her fundet en større sammenhængende flage af middelalderligt murværk af munkesten. Flagen havde en tykkelse af tre sten og målte ca. 1,5 x 2 meter. Murflagen lå vandret uden forbindelse til fundament, så også den må opfattes som et stykke væltet mur fra kirke eller klosterbygninger.

Under nordenden af graverbygningen blev der fritlagt seks større kampesten, der lå samlet på den urørte undergrundsler. Stenene blev tolket som et fundament fra en bygning, muligvis et hjørne.

I tillæg til de to ovennævnte undersøgelser er der i 1952 indkommet et løsfund fra kirkegården i form af et forgyldt bronzespænde – en såkaldt skivefibel – der dateres til omkring år 1000.²³ Spændet hører til blandt de ældste fund i Roskilde og må opfattes som tegn på, at der på stedet har været aktiviteter, der rækker væsentligt længere tilbage end klostertiden.

↑ Fig. 5: Kirkegårdsplan af slotsgartner Wolff fra omkring 1820. Efter Rønø 1964.

GEORADARUNDERSØGELSEN

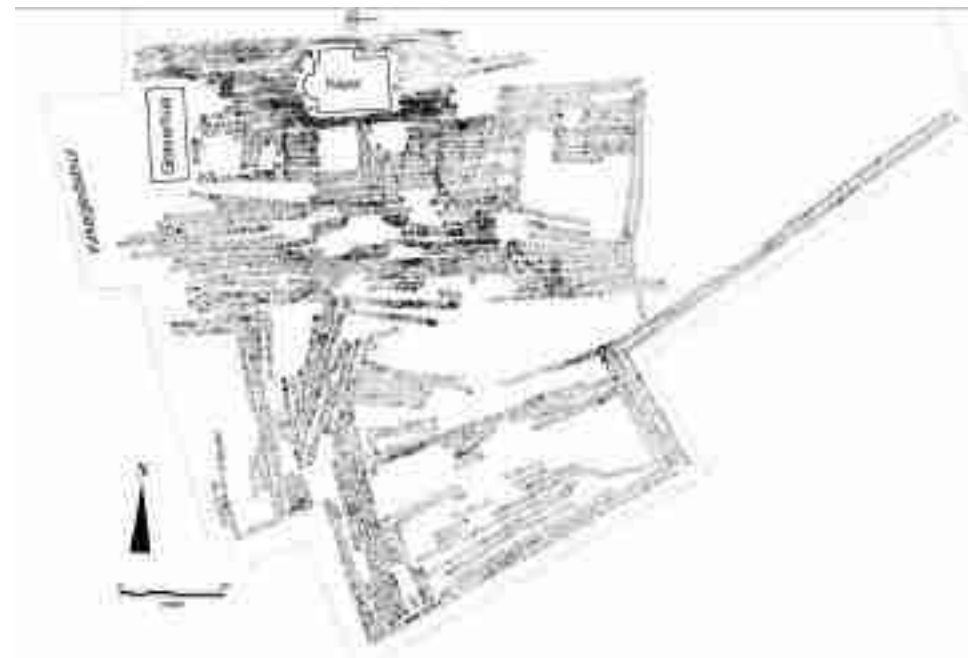
I 2017 blev der ved en fondsbevilling fra Møller-Clausen Fonden skabt mulighed for at foretage en såkaldt non-destruktiv geofysisk undersøgelse med georadar for at få mere viden om klostrets udformning. Undersøgelsen blev foretaget af Rambøll.

Metoden består i, at man med en antenne placeret på en vogn, der køres over arealet, sender elektromagnetiske impulser ned i jorden. Dele af signalet reflekteres af emner i jorden med forskellig elektrisk polariserings-evne. Når det reflekterede signal returnerer til antennen, registreres amplitude og tidsforsinkelse. Georadaren kan på denne måde spore emner som større sten, tegl og metal i jorden ned til omkring 2 meters dybde, uden at man dog kan sige, præcis hvilke materialer signalerne har ramt. Georadaren vil altså kunne spore f.eks. rester af murværk af sten og tegl, men også ledninger, rør m.m., hvilket kan give udfordringer i et bymiljø, der typisk er præget af mange nedgravninger og levn fra flere hundrede års aktiviteter. En fordel ved metoden er, at målingerne bliver foretaget i lag med få centimeters afstand, som gør det muligt at vise resultaterne som vandrette snit gennem jorden i forskellige dybder.

Med en antenne placeret på en vogn, der køres over arealet, sender elektromagnetiske impulser ned i jorden

Undersøgelsen kunne ikke dække hele det nuværende kirkegårdsareal i sammenhæng, dels på grund af eksisterende gravsteder og beplantning og dels på grund af den tid, der var til rådighed til udførelse af undersøgelsen.

Udslagene, der kan være relateret til levn af klostret, ses især i dybder fra omkring 70 cm til 170 cm under nuværende terræn og er klart koncentreret omkring kapellet og et område syd for dette, der i grove træk måler ca. 40 x 40 m. (fig. 6). Der ses også linjer i billederne, der giver fornemmelsen af et firefløjet anlæg omkring en klostergård. Dertil muligvis nogle bygningslevn i området syd for hovedanlæggets sydøstlige hjørne, hvilket er interessant i forhold til den øvrige viden, vi har om klostret. Den samlede tolkning af resultaterne skal vi vende tilbage til sidst i artiklen, da vi først skal opsummere resultaterne af den seneste arkæologiske undersøgelse på kirkegården.

FJERNVARMEUDGRAVNINGEN

I sommeren 2018 skulle der lægges ny fjernvarmeledning ind til kapellet og graverbygningen. Da kirkegården er fredet på grund af de forventelige fortidsminder i jorden og samtidig en fungerende kirkegård, skulle Nationalmuseet overvåge gravningen af den ca. 50 cm brede og 70 cm dybe rende fra kirkegårdens nordlige indgang ved Store Gråbrødrestræde til kapellet og graverbygningen.²⁴ Renden blev udvidet enkelte steder, hvor ledninger skulle kobles sammen.

Indledningsvis er det værd at bemærke, at der intet sted blev fundet spor af middelalderlige begravelser. Dette stemmer med Resens kort fra 1677, hvor den formentlig middelalderlige kirkegård ses stik nord for det nuværende kapel i et område, der må ligge øst for den gravede rende. Fundforholdene viser altså, at Resens kort på dette punkt virker pålideligt.

På de første ca. 75 meter mod syd fra indgangen ved Store Gråbrødrestræde blev der kun fundet relativt rene muldrag, der kun indeholdt

↑ Fig. 6. Resultat af georadarmålingen i 130 cm's dybde under nuværende terræn. "Unormale" udslag ses med mørk farve. Udslagene kan bl.a. repræsentere koncentrationer af sten og tegl.

enkelte løstliggende teglsten. Først 4-5 meter nord for stien mellem kapellet og graverbygningen ramtes lag med mange teglbrokker. Ved midten af stien dukkede bygningsrester fra middelalderen op i form af toppen af et ca. 140 cm bredt øst-vest-gående murforløb. Muren bestod af en murkerne af mørtel, teglbrokker og sten med rester af skalmur af munkesten. Toppen af muren lå ca. 30-40 cm under nuværende terræn. Da fjernvarmeledningen kunne føres over muren, blev den ikke udgravet yderligere.

Syd for stien svingede renden mod vest i retning mod graverhuset, og her stødte man også på rester af middelaldermurværk. Her stod kun en rest af murkernen af mørtel, brokker og sten tilbage. Skalmurene af munkesten var fjernet, formentlig fordi man i forbindelse med nedrivningen har ønsket at genbruge munkestenene, der var værdifulde som byggemateriale. Murkernen gik i nord-sydlig retning og var ca. 80 cm bred. Toppen af muren lå ca. 40 cm under nuværende terræn, og fundamentet ca. 110-120 cm under.

Her stod kun en rest af murkernen af mørtel, brokker og sten tilbage.

Også her blev murværket bevaret og fjernvarmeledningen ført henover. Der var dog mulighed for at udvide renden og grave et lille udgravningsfelt ned langs muren. Her blev der ned til mindst 40 cm under murværket fundet ældre jordlag, som må stamme fra tiden før klostergrundlæggelsen.

To C 14-dateringer af organisk materiale fra lagene falder med rimelig sikkerhed inden for perioden hhv. 1205-1260 og 1160-1225. Dateringerne peger altså også på, at lagene hovedsageligt er dannet før klostergrundlæggelsen. Analyser af jordprøver fra lagene viser, at de øvre lag indeholder en del teglstumper, mens de nedre og ældste lag er uden tegl, men til gengæld med en del små stumper af frådsten og mørtel.²⁵ Sidstnævnte kunne stamme fra ældre stenbyggeri på grunden fra før klostergrundlæggelsen, som omtalt i grevinde Ingerds donation i 1237 af "grundmurede bygninger". I samme lag er der indhold af bl.a. trækul, dyreknogler og brændt ler, som typisk ses i lag med husholdningsaffald i nærheden af beboelse.

→ Fig. 7. Udgravning og udtagning af jordprøver af lag ældre end muren. De ældre lag ses under det hvide mørtellag midt i billedet, der er fra bunden af muren.
Foto: Henriette Rensbro.

HVAD KAN VI SIGE UD FRA UNDERSØGELSERNE?

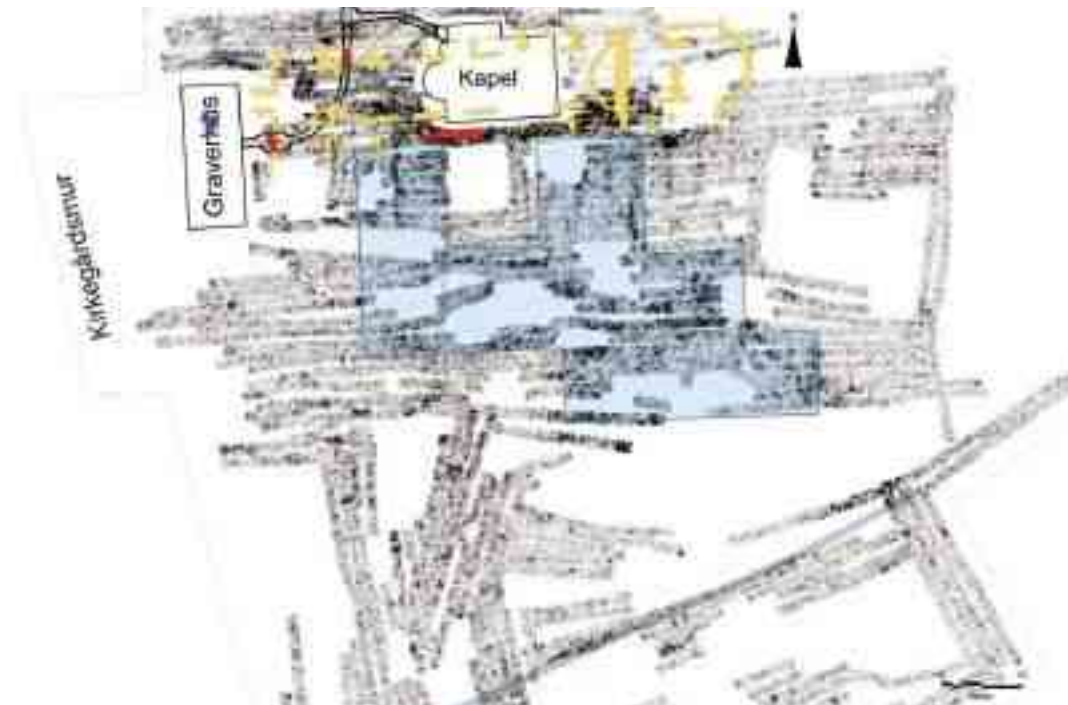
Først og fremmest kan det konkluderes, at der med sikkerhed er bevarede levn af klosteranlægget under terræn på den nuværende kirkegård. Sammenholder man de arkæologiske fund af murrester og koncentrationer af murbrokker i jordlagene med resultatet af georadarundersøgelsen, synes der heller ikke tvivl om, at klosteranlægget må have ligget i et område, der i grove træk måler ca. 40 x 40 meter, omkring og syd for kapellet.

I fig. 8 er kirkegrundplanen fra kirkegårds kortet fra omkring 1820 lagt ind på kortet over georadarmålingen sammen med de arkæologisk fundne murforløb. Det giver et interessant resultat. Der er ganske fin overensstemmelse mellem de fundne murforløb og kirkegrundplanen, sådan at de fundne murforløb faktisk kan være rester af henholdsvis vestgavl, nord- og sydvæg i kirken. De arkæologiske funds overensstemmelse med kirkegrundplanen taler også for, at grundplanen formentlig ikke er grebet helt ud af den blå luft, men til en vis grad kan afspejle hovedtrækkene i klosterkirken.

I fig. 8 er områder med rette linjer og koncentrationer af udslag i georadarmålingerne syd for kapellet markeret. Der er her malet med en bred pensel, og det er klart, at der er mange usikkerheder. Der kan dog ses nogle interessante mønstre, der kan tolkes som konturerne af et klosteranlæg med tre fløje omkring en klostergård syd for kirken. Der kan også ses mulige konturer af en øst-vest-orienteret bygning syd for hovedanlæggets sydøstlige hjørne. Dette kunne stemme overens med de skriftlige kilders oplysninger om, at der efter Margrete 1.s opførelse af et refektorium (sydfløjen) senere blev opført et nyt refektorium syd for dette.

På fig. 8 er desuden markeret de kampesten, der blev fundet ved undersøgelsen i 2000 under den nuværende graverbygning, og som dengang blev tolket som fundamentsten fra en bygning. Stenene passer ikke med hverken kirkegrundplanen eller georadarundersøgelsens placering af klosterbygninger. Så foreløbig er det uklart, hvilken bygning stenene stammer fra, og om fundamentet er fra middelalderen eller senere.

Samlet set er det bemærkelsesværdigt, at der i det her præsenterede materiale ikke er tegn på, at klosteranlægget skulle have haft dobbelt klostergård, som der ellers kendes en del eksempler på fra det middelalderlige Danmark og Nordtyskland. Dette kan forekomme overraskende, når man tager Roskildesklosters betydning og velstand kendt fra skriftlige kilder, samt den formentlig meget store klosterkirke, i betragtning. Det vil derfor ved fremtidige undersøgelser være vigtigt at være opmærksom på, om der vitterligt ikke findes spor efter yderligere bygninger i området syd for hovedanlægget. Georadarmålingen viser i øvrigt også en linje af udslag længst mod syd i det undersøgte område, som kunne være spor efter klostermuren, der omkransede klostergrunden (fig. 8). Sidst men ikke mindst er det også bemærkelsesværdigt, at der på

↑ Fig. 8. Sammenlægning af kirkegrundplanen (gul) fra kortet fra omkring 1820 med georadarmålingen samt de fundne murforløb (rød) fra henholdsvis 1994 og 2018. Murforløbene fundet i 2018 ses i fjernvarmerenden, der er markeret med sort streg. Med blå signatur ses de i 2000 fundne kampesten under nordenden af graverbygningen. Hertil er områder med synlige linjer og koncentrationer af udslag i georadarmålingen, der kan repræsentere rester af klosterbygninger, markeret med blå tone. Længst mod syd er det mulige spor af klostergrundens afgrænsning i form af en klostermur ligeledes markeret med blå tone. Tegning: Alexander B.E. Banck og Jesper Langkilde, ROMU.

klostergrunden findes lag med spor af aktiviteter ældre end klostret, som potentielt kan rumme ny vigtig viden om byens ældste historie, og den ejendom, som grevinde Ingerd donerede.

Selvom der stadig er usikkerheder og mange ubesvarede spørgsmål, står vi med de her præsenterede resultater alt i alt i et bedre udgangspunkt for fremtidige arkæologiske undersøgelser på klostergrunden, som forhåbentlig vil kunne føje flere brikker til historien om af en af byens vigtigste middelalderlige institutioner.

ROMU skylder Møller-Clausen Fonden stor tak for bevilling af midler, der gjorde georadarundersøgelsen og den efterfølgende bearbejdning af resultaterne mulig.

NOTER

- ¹ Hansen 2019.
- ² Rønø 1964.
- ³ Larsen 2018, 45 f.
- ⁴ Christensen 2012, 73 f.
- ⁵ Almindeligvis anføres det, at Ingerd først var gift med Valdemar Sejrs marsk, Stori eller Skore, inden ægteskabet med grev Konrad af Regenstein. Nyere forskning finder dog ikke kildebelæg for Ingerds første ægteskab, se Christensen 2012, 74.
- ⁶ DRB, 2. rk. 1. bd. nr. 240.
- ⁷ DRB, 1. rk. 7. bd. nr. 74.
- ⁸ Lindbæk 1914, 163, inkl. note 318.
- ⁹ Lindbæk 1914, 163-167.
- ¹⁰ Rønø 1964, 6.
- ¹¹ Jørgensen 1913, 50, og Lindbæk 1914, 40 og 163.
- ¹² De fem klostre i Norden med flest afholdte provinskapitler er Odense og Roskilde med 12 hver, Lund og Ystad med 11 hver og Svendborg med 10. Sammentalt efter Lindbæk 1914.
- ¹³ Rønø 1964, 5.
- ¹⁴ Lindbæk 1914, 92.
- ¹⁵ De danske tiggerklostres bygningskultur har for nylig været genstand for et større samlet studie, se Larsen 2018.
- ¹⁶ Larsen 2018, 147 f.
- ¹⁷ Larsen 2018, 56 ff. og 115.
- ¹⁸ Lorenzen 1914, 87.
- ¹⁹ Koch 1997.
- ²⁰ Larsen 2018, 113.
- ²¹ Larsen 2018, 69 ff.
- ²² Hhv. journalnummer ROM 1674 og ROM 1989.
- ²³ Ulriksen, Krause & Jensen 2014, 159.
- ²⁴ Nationalmuseet journalnummer 18/01253. Udgravningsberetning i Nationalmuseets arkiv. Undersøgelsen blev udført af Henriette Rensbro, Nationalmuseet med bistand af Alexander B.E. Banck udlånt fra ROMU.
- ²⁵ Moltsen 2018.

LITTERATUR

- Christensen, E.L. 2012. Grundlæggelsen af Skt. Clara kloster i Roskilde. *ROMU 2011. Årsskrift fra Roskilde Museum*, 71-95.
- DRB: *Danmarks Riges Breve* 1938-1990. Udarbejdet af flere. 1. række 7. bind og 2. række 1. bind. København.
- Hansen, A.L. 2019. Klosterets fald. Weekendavisen 22.2.2019.
- Jørgensen, E. 1913. Studier over danske middelalderlige Bogsamlinger. *Historisk Tidsskrift* 8. række, IV bind, 1-67.
- Koch, H.D. 1997. Et stenhus fra ca. 1300 i Roskilde. *Bygningsarkæologiske Studier* 1997, 73-89.
- Larsen, M. 2018. *Danmarks middelalderlige tiggerklostre. Franciskanernes og dominikanernes bygningskultur*. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 107. Højbjerg.
- Lindbæk, J. 1914. *De danske Franciskanerklostre*. København.
- Lorenzen, V. 1914. *De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie*. København.
- Moltsen, A.S.A. 2018. *NOK-rapport* nr. 46. Upubl. rapport i Nationalmuseets arkiv.
- Rønø, H. 1964. Gråbrødre kloster, kirke og kirkegård i Roskilde. *Fra Københavns Amt* 1963. Udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt, 3-30.
- Trost, H. 2006. *Die Katharinenkirche in Lübeck: franziskanische Baukunst im Backsteingebiet. Von der Bettelordensarchitektur zur Bürgerkirche*. Kevelaer.
- Ulriksen, J., C. Krause & N.H. Jensen 2014. Roskilde – En bygrundlæggelse i vanskeligt terræn. *KUML 2014. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*, 145-186.

FORFATTEREN

Jesper Langkilde

Arkæolog og museumsinspektør i afdelingen for Forskning og kulturarv med ansvar for arkæologien i Roskilde by.

Arkæologisk oversigt

Ole Thirup Kastholm

ROM 641 — GL. LEJRE
LEJRE KOMMUNE

ROM 2523 — RØDSTEN DYSSE I-II
LEJRE KOMMUNE

ROM 3103 — TREBIENS ALLÉ III
LEJRE KOMMUNE

ROM 3246 — III-IV HYLDEGÅRD
LEJRE KOMMUNE

ROM 3340 — LILLE KARLEBY
LEJRE KOMMUNE

ROM 3391 — DARUP MOSEVEJ I
LEJRE KOMMUNE

ROM 3460 — SKULLEBJERG
LEJRE KOMMUNE

ROM 3226 — SKOUSBO II
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3337 — KILDEGÅRDEN
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3469 — LUNDBJERGGAARD
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3470 — HERSEGADE 14
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3538 — ALGADE 41 "KINO"
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3559 — KAVSBJERGGAARD
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3566 — RISHØJ GRUSGRAV
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3585 — LAMMEGADE
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3590 — VIKINGESKIBSMUSEET
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3603 — LILLE GRØNNEGADE 6
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3605 — GEVNINGE BYGADE 50
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3610 — SANKT CLARA VEJ 10
ROSKILDE KOMMUNE

ROM 3375 — TOLLERUP II
FREDERIKSSUND KOMMUNE

ROM 3453 — LILLE ERTERØGL II
FREDERIKSSUND KOMMUNE

ROM 3499 — JØRLUNDE PRÆSTEGÅRD
FREDERIKSSUND KOMMUNE

ROM 3587 — HAVHOLMGÅRD I-II
FREDERIKSSUND KOMMUNE

Beretningerne bliver tilgængelige på romu.dk, når de er færdige.

ROM
641

GL. LEJRE LEJRE KOMMUNE

Som en del af forskningsprojektet Viking Dynasties foretog museet for tredje år i træk udgravninger ved kongesædet i Lejre fra yngre jernalder til vikingetid. Årets undersøgelse havde til formål at afdække dele af den palisade, der har omkranset kongesædet, og – om muligt – lokalisere den indgang, som formodes at måtte have eksisteret. Som forventet dukkede indgangen op, den viste sig at være op mod 6 m bred og flankeret af kraftige stolper. Den var vendt mod øst og ligger dermed mellem halområdet og den eksisterende landsby. Undersøgelsen fandt sted i samarbejde med Nationalmuseet og blev finansieret af Krogagerfonden.

ROM
2523

RØDSTEN DYSSE I-II LEJRE KOMMUNE

I forbindelse med planlagt udstykning foretog museet arkæologisk forundersøgelse af et godt 9 hektar stort markareal nordøst for Østed. På marken var fra gammel tid registreret en dyssetomt, "Rødsten Dysse". Dyssen kunne ikke genfindes, men til gengæld var der to steder spor efter jernalderbopladser og ét sted spor efter såkaldte kogegruber fra yngre bronzealder. Områderne blev efterfølgende arkæologisk udgravet.

ROM
3103

TREBIENS ALLÉ III LEJRE KOMMUNE

Forud for byggemodning øst for Hvalsø foretog museet en arkæologisk forundersøgelse af et 4,5 hektar stort markareal. Der blev ikke gjort arkæologiske fund af nævneværdig interesse, og området blev derefter frigivet til de planlagte anlægsarbejder.

ROM
3246

III-IV HYLDEGÅRD LEJRE KOMMUNE

I anledning af udstykningsplaner vest for Hvalsø foretog museet to steder arkæologiske forundersøgelser. Der blev undersøgt ca. 4,5 hektar. Der blev kun gjort spredte fund af fortidsminder, og der var derfor ingen anledning til egentlig udgravning.

ROM
3340

LILLE KARLEBY LEJRE KOMMUNE

I 2015 blev der gjort et spektakulært skattefund fra vikingetiden på markerne mellem Lille Karleby og Jenslev (se ROMU 2017). I det forgangne år foretog museet en mindre forskningsprøvegravning på og omkring fundstedet. Hensigten var at afdække, hvilken sammenhæng skatten havde indgået i. Det viste sig, at skatten havde været skjult et tilsyneladende øde sted, da der ikke kunne findes spor efter bopladsstrukturer m.v. fra samme periode. Ved undersøgelsen dukkede enkelte arabiske mønter op, som formentlig har været en del af skatten.

ROM
3391

DARUP MOSEVEJ I LEJRE KOMMUNE

Afledt af elektrificeringen af Nordvestbanen skal Bane-danmark bruge nogle arealer til midlertidig arbejdsplads. Derfor blev et markareal på godt 3 hektar mellem Darup og Glim forundersøgt arkæologisk. Der blev dog ikke fundet væsentlige fortidsminder.

ROM
3460

SKULLEBJERG LEJRE KOMMUNE

Da erhvervsområdet ved Gevninge skulle udvides, foretog museet en forundersøgelse i 2018. Det ledte til en arkæologisk udgravning, hvor to områder med kogegruber fra overgangen mellem ældre og yngre bronzealder blev undersøgt. Kogegruberne, der kan have været brugt til fremstilling af mad, var grupperet på hver sin side af et lille vandløb.

↑ Undersøgelsen i den nedlagte "Kino" i Roskilde, ROM 3538. Foto: ROMU.

ROM 3226

SKOUSBO II ROSKILDE KOMMUNE

Forud for byggemodning øst for Viby forundersøgte museet godt 9 hektar markareal. Der blev fundet en mindre bygning, bredt dateret til bronze- eller jernalder, og nogle tilhørende kogegruber, men der var ikke anledning til at foretage en egentlig arkæologisk udgravning.

ROM 3337

KILDEGÅRDEN ROSKILDE KOMMUNE

En mindre forundersøgelse for Roskilde Kommune, forud for et salg af et areal på ca. 4.000 m², fandt sted på det sydlige hjørne af Helligkorsvej og Møllehusvej i Roskilde. Der fremkom ingen væsentlige fortidsminder på arealet, og eventuelt kommende jordarbejde på arealet kan foretages uden yderligere arkæologiske undersøgelser.

ROM 3469

LUNDBJERGGAARD ROSKILDE KOMMUNE

Ved udstykningen nord for Vindinge udgravede museet i 2018 rige fund fra romersk jernalder i form af begravelser og boplads (se ROMU 2018). I det forgangne år blev der så lavet kloak og cykelsti, og museet overvågede disse anlægsarbejder. Ved arbejdet blev gjort fund efter bopladser, i stil med de tidligere udgravede.

ROM 3470

HERSEGADE 14 ROSKILDE KOMMUNE

Arkæologisk forundersøgelse af et ca. 120 m² byggefelt i Hersegade 14 forud for erhvervsbyggeri. Der fremkom rester af et lergulv fra et middelalderhus med spor af ildsteder eller ovne. De få fund i gulvlaget, som kunne dateres, peger på, at bygningen har eksisteret inden for perioden ca. 1200-1400. Gulvlaget hviler på et ældre kulturlag uden spor af bebyggelse. Den projekterede bygning opføres uden kælder og skal funderes på 18 nedvibrede 20 x 20 cm pæle. Slots- og Kulturstyrelsen har på den baggrund vurderet, at der ikke er grundlag for egentlig udgravning af fortidsminderne.

ROM 3538

ALGADE 41 "KINO" ROSKILDE KOMMUNE

Forundersøgelse i forbindelse med planlagt nybyggeri på grunden, hvor den lukkede Roskilde Kino ligger. Nedrivning af den gamle biografbygning og opførelse af nyt byggeri er en del af lokalplan 659 vedrørende omdannelsen af Sortebrødre Plads. For at få viden om eventuelle bevarede fortidsminder under den eksisterende biografbygning foregik forundersøgelsen ved opskæring af gulvet, så der kunne graves et ca. 1 x 2 m sonderingshul. Der fremkom her et hjørne af en teglstenskonstruktion, formentlig en kælder fra 1500- 1700-tallet, og under denne middelalderlige kulturlag og en affaldsgrube. Det kommende byggefelt er derfor indstillet til udgravning forud for byggeriet.

Oversigten viser det foregående års mange arkæologiske undersøgelser og udgravninger.

ROM 3559

KAVSBJERGGAARD ROSKILDE KOMMUNE

Da der skal boligudvikles på et 9 hektar stort areal øst for Viby, foretog museet en arkæologisk forundersøgelse. Der blev fundet spredte fortidsminder, men ikke væsentlige nok til at begrunde en egentlig udgravning. Et område med såkaldte kogegruber blev udgravet inden for forundersøgelsernes rammer.

ROM 3566

RISHØJ GRUSGRAV ROSKILDE KOMMUNE

Da grusgraven beliggende i et område rigt på fortidsminder øst for Jyllinge skulle udvides, overvågede museet afgravningen af muldlaget. Der dukkede dog ikke fortidsminder op, som krævede nærmere undersøgelse.

ROM 3585

LAMMEGADE ROSKILDE KOMMUNE

Nødudgravning af 19 middelalderlige grave fra Skt. Nikolaj kirkegård. Kirken og kirkegården blev sløjfet efter reformationen, og kirken er aldrig blevet arkæologisk lokaliseret. Gravene fremkom inden for et areal på godt 50 m² i forbindelse med et kommunalt anlægsarbejde ved etageejendommen Lammegade 26-36 i Roskilde. For en del af gravenes vedkommende indeholdt gravfylden frådstensstumper men intet tegl, hvilket kunne indikere en datering til perioden ca. 1000-1200. Kirken er omtalt i skriftlige kilder første gang i 1383, men som gravene antyder, kan den meget vel være væsentligt ældre.

ROM 3590

VIKINGESKIBSMUSEET ROSKILDE KOMMUNE

Der gennemførtes en såkaldt magnetometerundersøgelse af de ubebyggede græsarealer omkring Vikingeskibsmuseet. Undersøgelsen er første trin i en større arkæologisk forundersøgelse af de potentielle byggearealer for nye museumsbygninger til Vikingeskibsmuseet. Magnetometerundersøgelsen blev udført af Institut for Geoscience, Aarhus Universitet. Der foreligger endnu ikke en rapport over undersøgelsen. Der er især fokus på eventuelle spor af skibsvrag eller andre maritime anlæg i det tidligere kystområde.

ROM 3603

LILLE GRØNNEGADE 6 ROSKILDE KOMMUNE

I anledning af et privat boligbyggeri i Lille Grønnegade i Roskilde har ROMU i løbet af udgravet en senmiddelalderlig teglstenskælder. Kælderen synes på baggrund af fund af keramik i gulv- og fyldlag at være i funktion o. 1400 og nedrevet o. 1600. Kælderen var fyldt op med nedrivningsmateriale fra det teglhus, der må have stået på kælderen. Fundet var overraskende, da grunden ikke ligger nær de kendte middelalderlige hovedgader, hvor teglhusene ellers synes koncentreret. Forklaringen skal sandsynligvis findes i placeringen nær Vor Frue Kirke og Kloster samt oplysninger i Sorø Klosters Gavebog fra 1400-tallet, der peger på, at kælder og hus meget vel kan have tilhørt dronning Margrete 1.

ROM 3605

GEVNINGE BYGADE 50 ROSKILDE KOMMUNE

En mindre forundersøgelse af et kommende byggefelt på ca. 200 m², for en privat bygherre, fandt sted i den historiske landsbykerne i Gevninge. Der fremkom enkelte spor af bebyggelse i form af et mindre antal stolpehuller og et par gruber, formentlig fra yngre jernalder/vikingetid. Fortidsminderne var dog af et så begrænset omfang, at de blev undersøgt og dokumenteret ved forundersøgelsen, så arealet kunne frigives til byggeri uden yderligere undersøgelser.

ROM 3610

SANKT CLARA VEJ 10 ROSKILDE KOMMUNE

ROMU foretog en mindre forundersøgelse for en privat bygherre på Sankt Clara Vej 10 forud for nedrivning af et ældre parcelhus og opførelse af et nyt. Ved opførelsen af det eksisterende hus i 1956-57 blev der af amatørarkæolog og skoledreng Jørgen Skaarup – senere arkæolog og museumsleder på Langelands Museum – iagttaget køkkenmøddingslag og indsamlet genstande fra ældre stenalder. Ved forundersøgelsen gravedes søgegrøfter omkring det eksisterende hus, men der fremkom kun naturligt afsatte marine aflejringer samt fyldlag fra middelalder og nyere tid. Formentlig er resterne af køkkenmøddingen helt fjernet i forbindelse med byggeriet i 1950'erne. Byggefeltet blev derfor ikke indstillet til egentlig udgravning.

ROM 3375

TOLLERUP II FREDERIKSSUND KOMMUNE

I 2019 har museet afsluttet undersøgelserne på lokaliteten Tollerup II. Der blev fundet en større bebyggelse fra sen vikingetid bestående af flere store gårdsenheder med delvist bevarede hegn. Langhusene er af såkaldt Trelleborgtype, og til gårdene er der knyttet flere store grubehuse. Bebyggelsen fortsætter op i ældre middelalder. Ved undersøgelsen er der også afdækket en stor bebyggelse fra bronzealderen med en række store huse samt flere mere spredtliggende huse fra jernalderen.

ROM 3453

LILLE ERTERØGL II FREDERIKSSUND KOMMUNE

I forbindelse med anlæggelsen af Vinge by har museet også i 2019 været i gang med udgravninger. Ved Lille Erterøgl II er undersøgt et areal på ca. 5,5 hektar. Der er fundet huse fra slutningen af bondestenalder samt bronze- og jernalder. De fleste er fra jernalderen, heriblandt flere småhuse fra førromersk jernalder. I en grube fra samme periode er fundet en fragmenteret støbeform til en såkaldt kredspladefibel. Et stort grøfteanlæg af ukendt funktion skal også dateres til førromersk jernalder. Fra romersk jernalder er udgravet fire treskibede langhuse. Disse er af anseelig størrelse og relativt velbevarede. I en grube ved et af husene er fundet en bøjlefibel af bronze.

ROM 3499

JØRLUNDE PRÆSTEGÅRD FREDERIKSSUND KOMMUNE

I forbindelse med en planlagt nedrivning og genopførelse af Jørlunde Præstegård har museet foretaget en mindre forundersøgelse på grunden, som ligger lige over for kirken i byen. Der blev fundet et kulturlag med keramik fra vikingetid, og under dette fandtes stolper fra en hustomt, der formodes at være fra samme periode.

ROM 3587

HAVHOLMGÅRD I-II FREDERIKSSUND KOMMUNE

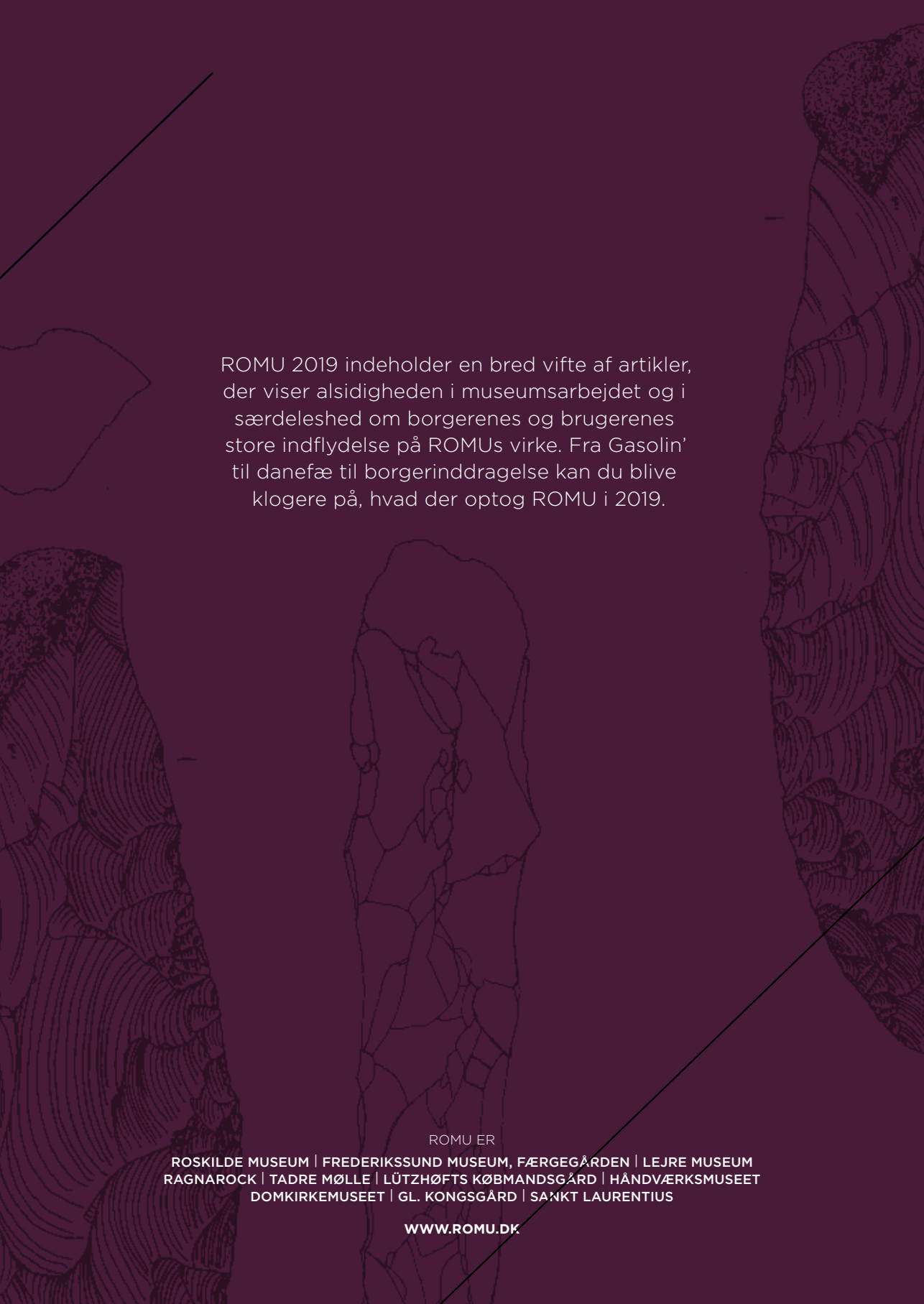
På markerne øst for Skibby har museet foretaget forundersøgelser og udgravning i forbindelse med planlagt byggemodning. Der er blevet fundet flere små driftsbygninger samt tilhørende aktivitet, som formentlig skal dateres til jernalderen. Der er også fundet dækstenen fra en nu helt ødelagt stendysse. Sidst men ikke mindst blev der gjort et interessant metaldetektorfund: tre bronzeøkser fra den sidste del af stenalderen.

Følg med på romu.dk

↑ Undersøgelsen ved fundstedet for Lille Karlebykatten, ROM 3340.
Foto: ROMU, Ole Thirup Kastholm.

ROMU 2019 indeholder en bred vifte af artikler, der viser alsidigheden i museumsarbejdet og i særdeleshed om borgerenes og brugerenes store indflydelse på ROMUs virke. Fra Gasolin' til danefæ til borgerinddragelse kan du blive klogere på, hvad der optog ROMU i 2019.

ROMU ER

ROSKILDE MUSEUM | FREDERIKSSUND MUSEUM, FÆRGEÅRDEN | LEJRE MUSEUM
RAGNAROCK | TADRE MØLLE | LÜTZHØFTS KØBMANDSGÅRD | HÅNDVÆRKMUSEET
DOMKIRKEMUSEET | GL. KONGSGÅRD | SANKT LAURENTIUS

WWW.ROMU.DK